

د مجلو او جرائدو څخه

د مرحوم الفت صاحب ځينې

مقام او پته
Ketabton.com

جرمني ۲۰۱۱ ميلادي کال

فهرست

منځ	عنوان
1	ستاښان
1	له مدرسي نه اېستل
2	انسان څه غواړي؟
4	کارونه
5	وده او تکامل
6	ماشومان
7	رياکاران
9	د شپږو کېږدي
10	د قضاوت شعور
11	بختوره
12	حاج سائل
13	کتوري
14	د شاعر مقام
16	څنگه ژوند کوو؟؟
18	کورنۍ
20	فکرونه هم تغير مومي
21	شاعرانه خيال
22	تیاره او رڼا
23	بله دنيا
23	د بشریت قافله او منزل مقصود
24	د محبت لېوال
26	پوهه او معرفت
28	د زړه پوښتنې
29	د ژوندانه روح
30	د مشرانو عشق
32	د ستر قوت
34	له کار سره علاقه
36	د پوهې غرور
37	عقل، قانون غرايز
40	اجتماعي نظام
42	د حاج مينه
45	د خان ناظر

46	کمیت پیژندنه
47	اداري سياست
48	اشتباه
49	خان اوږداى
51	فکر او کار
51	وطن
52	ملت
53	حقيقې غل
54	بنديوانه
55	ملي ناموس
55	پښتون د ملت نوم دى د قام نوم نه دى
57	څنگه حاکم؟ رښتيا وایم

بسم الله الرحمن الرحيم

ستاشان

که زه ښه وکړم ته راسره ښه کوي که بدو کړم دبدوسز را کوي.
که ستا مينه زما په زړه کښې پيداشي په محبت راته گوري.
که زه بې ميني شم ستا مهرباني کمبږي.
ستا د رحمت بارانونه په ما باندې هغه وخت ورپري چې زما په زړه کښې رحم وي.
زه چې هر څه وکړم ته هماغسې راسره کوي.
که څوک په عذاب کړم په عذابوي مې، که ستا په امراو ستا په نامه چاته څه ورکړم په عوض کښې ډېر څه را کوي.
زما نیک بختي او بد بختي زما په عمل اړه لري او جنت يا دوزخ ته تک زما د ښه عمل او بد عمل نتيجه ده.
زموږ عقل او فکر همدغه دی موږ چې تاته پخپله آئينه کښې وگورو ستا په باب دغه راز فکر کوو. که موږ ځانته ونه گورو ستالوی شان ته وگورو ته زموږ له خيال او فکر نه ډېر لوی بې اوستا لويي موږ پوره نه شوليدی.
ستا ذات او ستا شان زموږ له عقل او فکر نه ډېر او چټ دی. موږ چې د ځان غوندې خلکو لپاره کالي نيسو او هغه دسړپه سترگونه وينو يا لنډوي يا اوږده. ستا کارونه زموږ په خيال او فکر کښې نه راځي او بس همدومره پوهيږو چې ته مونږ غوندې نه بې. موږ ډېر واړه او کوچني يو او ته ډېر لوی بې چې په فهم او قياس کښې نه ځاېږي.
دا زموږ کار دی چې دښو په مقابل کښې ښه وکړو او دبدو په مقابل کښې بد، که موږ څوک وو هو حاکمان موږ وهي. که موږ د ځمکې په لمن کښې غنم وشيندو او او به ورکړو ډېر غنم را کوي او زموږ آب و دانه ځمکه بې عوضه نه پرېږدي.
که د يوه نيالکي پالنه اوروزنه وکړو ډېر ه خوره ميوه او يخ سيوری را کوي. که سوداگرت په پيسې ولېږو څه چې وغواړو را کوي بې. که له يوه ماشوم سره مينه وکړو له موږ سره مينه کوي. ستاشان له مخلوق نه اوچت دی. ستا اراده زموږ دارادې تابع نه ده.
ستاگړه زموږ له کړو، نه پيدا کيږي.
ستا محبت زموږ له محبت نه وروسته نه دی (۱)

له مدرسي نه اېستل

استاد وويل: ځان وروکي وگڼه او د لويوالی خيال له سره لرې کړه!
شاگرد حيران غوندې شو او په ډېر احترام بې وويل که سړی ځان صغیروگني او روژه وخوري، څوک به بې نه ملامتوي؟ ايا د حقيقت په مخ پرده اچول څه بد کار نه دی؟
استاد: ته زما په مقصد پوه نه شوې، زه وایم لويي ښه نه ده.
ځانته په حقارت کتل ښه کار دی، سړی بايد خپل ځان له هرچانه ټيټ اوښکته وگڼي، که غواړي چې په رشتيا لوی سړی شي په ماناکښې ځان وروکي وگڼه او په لوی نظر ځانته مه گوره!

(۱) کابل مجله . ۱۳۳۲ کال، ۸ گڼه دپښتۍ دويم مخ.

شاکرد: داڅنګه کیدای شي چې سړی یو ځل پوه شي چې لوی یم او بیا پخپل نظر کېښي ځان کوچنی ماشوم کړي. که دا کار ممکن وي او په رښتیا یوه لوی سړي ته ځان وروکي او حقیر ښکاره شي نو بیا هېڅ کله نه شي لوبېدای. هغه چې ځانته په درانه نظر نه ګوري، په سپکو کارونو نه شرمېږي او لوی لوی کارونه نه شي کولی. سړی باید ځان لوی وګڼي اولوی مسولیت قبول کړي. شاکردته استاد یو څه وویل او عصر و زمانې بل سبق ورکاوه. استاد په تنګ شواو خپل شاکرد ېې دشیطان په نامه له مدرسې نه وایست. (۱)

انسان څه غواړي؟

کوم انسان او څنګه انسان؟ دپوښتنې سړی باید معلوم شي چې څوک دی او څه شي ته زیات احتیاج لري. که موږ دا پوښتنه له کوم رانده وکړو خبره د مخه فیصله ده چې روند له خدایه څه غواړي دوه سترګې، همدارنګه یو تری په اوبو پسې هڅه کوي، رنځور وایي روغ صورت پا چایي ده او دصحت خاوندان نور نور څه غواړي. دا پوښتنه ډېرې ډډې او اړخونه لري، تاسې هېڅکله دا ګمان مه کوئ چې لیکونکی دکوم مریض تپوس کوي یا له کوم وري تړي سره ګرېږي.

داسو ل له دغسې ضروري اوبد یعي حوایجو نه هغه خوا ځای لري او د عشق په لیونیو پورې هم څه ارتباط نه لري ځکه چې د هغوی لیلی معلومه ده او پوهېږو چې دگلزار بلبلې، سره ګلونه، پتګان او بلې ډیوې غواړي.

دا پوښتنه له هغو کسانو څخه ده چې په تن پټ او په نس ماړه دي، د عقل اوبصیرت دعوی کوي او په انساني مطالبو کېښي لږه ډېره مطالعه لري. یا په ملایي تعبیر له ماکولاتونه معقولاتونه رسېدلي دي، مګر دلته هم ښایي چې ټول یو راز جواب رانه کړي یوبه وایي زه د ملت او وطن سعادت غواړم. بل به خبره د بشر خیر خواهي ته رسوي او له عصري ریاکاری نه به کار اخلي دغه راز غټې دعوی هر څوک په رښتیا نشي کولی او په دنیا کېښي ډېر لږ خلک دي چې دغه راز عالي شعوره لري، نوددې لپاره چې ددغسې لویو دعوو مخه ونیول شي یوټکی په خپله پوښتنه کېښي زیاتوو او وایو.

ته د خپل ځان لپاره څه غواړي؟ ډېرې پسې؟ که نوم او شهرت، عزت او اعتبار ته ډېر احتیاج لري؟ که له دې حده تېر شوی ېې او غواړي چې د عالم له شور وشره ځان لیرې کړي او د علم او معرفت په دنیا کېښي د حقیقت رڼا ولټوي هغه خوند چې دنیا دارېې په جاه و جلال، زینت او ارایش خوړو او خوندورو شیانو کېښي پیداکړی؟

رښتیا ووايه! چې ته څوک ېې او څه غواړي؟ دا وروستی دعوه هر څوک نه شي کولی او هر سړی دغسې نه شي کیدای. له ډېرو ډوډۍ غړیو او وچو ماد یونو څخه اوږو (تواضع کم کن و درمبلغ افزای) ځینې نورلا وایي (مرانان ده کفش برسرین) همدغه راز اشخاص دي چې په دنیا کېښي عمومیت او اکثریت لري یا په بل عبارت وطنونه ترې ډک دي په هر ځای او هره طبقه کېښي چې ګورو په همدغه شي پسې هڅه کېږي او دټولو کوښښونو غایه همدغه شی دی، چې ما ل او دنیا ېې بولي. که تاسې د هر چا زړه ته غور ورنژدې کړئ په ډېرو سینو کېښي همدغه تپش لیدل کېږي او ډېر خلک چې په نیمه شپه کېښي خدای ته زاری کوي همدغه څه ترېنه غواړي. هر زیارت لره چې ځي مراد ېې همدغه شی وي او په بتخانه او حرم کې همدغه ورکه لټوي. څوک ېې د دلبرو دصدقې لپاره غواړي او څوک ېې اصلي معشوقه بولي. ډېر لږ کسان دي چې د ما ل او دنیا په سیوري کېښي نوم او شهرت، عزت او اعتبار هم لټوي او دچا ګواښوته سرونه نه نیسي یعنې دنورو تواضع اوپسې دواړه غواړي او په یوه کمبوت هم نه راضي کېږي او دا راز خلک دخپل ځان له تش مادیت نه پورته ګڼي او په یوازې پیسو نه خوشحالیږي. مګر له پیسوهم زړه نه شي صبرولی او په تش نوم نه غولېږي دوی وایي:

هغه نه یم چې په ما ل به افتخار کړم

یادتش نامه لپاره به هر کار کړم

دوی ما ل او دولت د راحت اواسایش، عیش وعشرت لپاره غواړي او دافتخار لپاره ېې نورو څیزونو ته زړه کېږي.

دا هغه خلک دي چې په دنيا کې دوه برخې غواړي یعنې له شلو زامنو سره دنجلی میرمن هوس هم لري. دوی په ظاهره وایي آدمی فربه شودازرا ه گوش مگر دنوش فکر هم تل ورسره وي او ثنا وصف سره مال او دولت گډ او مخلوط غواړي، همدغه راز خلک په دنيا کې اکثرًا کامیاب وي او دمهارت خاوندان بلل کېږي. ددوی شاوخوا ډېر خلک را ټولېږي اوله هر چاسره سر خوځوي، ددوی په مجلس کې خواږه اوتروه شيان، کتاب او کباب داخرت فکرونه او دنيا نعمتونه هرڅه وي او هرډول خلک ورته راځي، دداسې کسانو مستخدمین زبست ډېروي، مکرهغوئ په ځان نه پوهېږي اونه وي خبرچې مونږ څومره خدمت کوو او له څه راز تسخیر لاندې راغلي یو. همدغه طبقه ده چې دجهان گډې وډې ښه اوږد ددوی لاس کېږي دي اوڅه چې غواړي هغه کوي. همدوی دنورخلکو ویان او وصیان وي او ددنيا ظاهري متصرفین ورته ویلی شو.

له دې کسانو نه چې تېرشو او سترگې وغړوو چې له دې دوه صنفونه هغه خوا هم څوک شته چې دریم صنف وباله شي که یه؟ نو ډېر لږ او بېخي لږ کسان وینو چې هغه له دې سطحې نه ډېر پورته دي، مگر له عمومي نظره لویډلي او هرڅوک یې نه ویني. دا راز خلک هماغه کسان دي چې یوه علمي فکرکېږي ډوب تللي او نور هرڅه یې هېر کړي دي. په ظاهره په دې نړۍ کې اوسېږي، مگر شپې ورځې یې په بل عالم کې تېرېږي. په هغو شيانو چې مونږ خوشحالیږو، یاخپه کېږو دوی نه خبرېږي اوڅه چې نورخلک یې ارزو لري دوی یې نه غواړي. دغه راز فلسفيانه یا شاعرانه مزاج چې په چاکېږي پیداشي هغه بیاله دې عالمه د شوق و ذوق په لحاظ بېلېږي. هغه ددې عالم په بدبختیو او غمونو ژاړي مگر دخپلو اوبښکو اجرله دوی نه نه غواړي. د هغه ټول کوښښ دپوهېدلو لپاره وي او پوهه پخپله یو داسې حقیقت گڼي چې نور ټول خواهشات او لذتونه مغلوبوي. څوک چې دغه ذوق او دا تصور رښتیا پیداکړي هغه بیا په دنيا کې بل هېڅ شی د لوړوالي او ټیټوالي معیارنه گڼي. دغه بډایي یا دنیوي غرتونه او عبارات چې نور ورته دتعظیم سرونه ټیټوي دده په نظر کېږي هېڅ قدر او قیمت نه لري او نه په دغسې شيانو کې له چاسره رقابت او حسادت پیدا کوي. دا راز کسان هېڅکله خپله پوهه او معرفت چې د لوی خدای یوه لویه عطیه ده او له قرآني هدایاتونه رڼا اخلي ددنيا په قلیله متاع او لږو پیسونو خرڅوي، ځکه چې له دغسې زیانمن تجارت څخه خدای هم انسان منع کړی دی. علم او پوهه دانسان هغه شوق دی چې خرڅول یې لوی عیت دی. هغه کسان چې دې تجارت ته زړه ښه کوي او خپله بینايي خرڅوي رانده دي او دبینايي په قدرنه پوهېږي. یو پټنک هېڅکله یوه بله ډیوه ددنيا په مال نه پلوري ځکه چې په ده توره شپه راځي او په تورتم کې ژوند نه شي کولی او هېڅ وخت هغه کیف ددنيا په سروگلو کې نه شي پیداکولی.

اوس ډېر کسان په دې عقیده دي چې دانسان اصلي او حقيقي فایده مال دی اوځینې نور ورسره جاه و جلال هم ملگری کوي، دوی وایي نورټول شيان دهمدغې غايې پټ او ښکاره وسایل دي چې دهمدغه مقصد لپاره انسان استخداموي.

څوک چې دا وایي ښايي چې هغه به خپلې آڼې ته گوري او دعامو وگړو په روش او خوی او مزاج باندې به استناد کوي. نوراشی چې دانسان په فطرت او طبیعت کې مطالعه پیل کړو او وگورو چې انسان څوک دی او څه غواړي؟ داڅو څرگنده ده چې دمال حب او دتملک مینه دده په غرایزو کې داخله ده، په خپل ژوند او حیات کې دغه شي ته احتیاج اوضرورت لري. دی هېڅکله داسې نه شي کولی چې په تشو نندارو یا تصوراتو شپې ورځې تېرې کړي او له نغري نه یې هېڅ دود پورته نه شي. مگر له دې حقیقت نه هم انکار نه شو کولی چې دده په غم او خوشحالي، سعادت او شقاوت کې نور شپونه قوي تاثیرلري او یوازې مال دی نه شي قانع کولی. د نورو ملتو حال احوال یوې خواته پرېږدی یوازې دپښتو ژوندون تحلیل کړی چې دوی د دنيا مال ته په څه نظرگوري اوڅه راز تعبیرات ورځني کوي. زه دلته یوازې دخوشحال خټک یا حمید اونورو پښتنو شاعرانو په بیتونو استناد نه کوم چې هغوئ مال اوسرله پښتني پټ څخه قربانوی او یوه معنوي حقیقت ته قایلېږي بلکې هغه پښتانه راښیم چې په دنيا پسې شپه او ورځ سرگردانه دي، په هلوځلو او ډېرو خوارو یې لاس ته راوړي، مگر د تنگ وغیرت په ځای کېږي دخپل عمرټوله خواري بربادوي او هېڅ ورته نه پاته کېږي، نو لږ څه ښار اوبازار ته و اوژی او دملت په طبیعت کې ننوژی یوازې ددوی ددنیا سرگرداني په نظرکېږي مه نیسئ بلکې درسېندلو اوما ل قربانو لویه وخت کېږي یې وگورئ چې دوی څه غواړي اوڅه کوي؟ یوه وره طعنه یایو شاباس اوافرین په دوی څومره اثرلري اوڅه راز ایثار اوقربانۍ ته یې حاضروي.

نو دا کثرت او عمومیت په لحاظ هم ویلی شو چې خلکو په مال اودنیا ایمان نه دی راوړی اواصلي غایه نه ده. ډېرخلک شته چې له خواری ژړنده ساتي اوله کبره مزنه اخلي. مال اودنیا دلأس خبری او دهندوړېره بولي، دپښتون او پښتونولۍ په مفهوم کېږي نور شپونه داخل گڼي او هغه بډایان چې یوازې پیسې لري په نورو نومو یادوي، دانسان شرف او اهمیت په نورو حقایقو پېژني او

يوشتمن سړی مجبورېږي چې د ما ل په قرباني خپل ځان هغې اصلي غاښې ته ورسوي. دغسې چې يوه مسلمان په خپل مخکې يوه قبله او کعبه لري چې د ما ل په زاد وراخه ځان رسوي او هغه دخپل سپر اوسفر غاښه گڼي هر ملت پخپله ذهني او معنوي دنيا کښې هم يوه لور غاښه لري چې د ما ل توبه ورته ضرور اېسي او د ما ل پيدا کولو علت و غاښې گڼل کېږي. په ډېرو ممالکو اوملتو کښې گورو چې ډېر کسان خپل لور منصبونه او لور مراتب پرېږدي مگر خپله يوه نظريه او مفکوره چې ښايي هېڅ مادي منافع به پکې نه وي نه پرېږدي.

وروسته تردغسې ډېرو فکر و چې په انساني نړۍ کښې بې کوو او مختلف طبقات په نظر کښې نيسو يعنې له زید و عمر نه تېرېږو او بشري مفهوم ته گورو حيرانېږو چې انسان څه غواړي او څه غاښه لري؟ که په يوه ملت کښې دغه غاښه درک شي او ديوې عميقي مطالعې په اثر کښې دغه نفسي اوروجي راز او سر ښه تعين شي نو د هغه ملت په نهضت او وينلو کښې ښه کار و ځنې اخيستل کېږي او همدغه راز نبض پېژندل ديوه ملت دپوهانو او رهبرانواصلي وظيفه ده چې په اجتماعي حيات کښې خورا ډېر دخل اوتاثير لري. څوک چې ديوه ملت شايق کېږي هغه بايد په دې پوه شي چې دغه ملت څه غواړي؟ او له همدې پوهې استفاده وکړي. (۱)

کارونه

ځينې کلمات شته چې که سړی ورځنې په نورو کلماتو تعبير کوي او حقيقت يې لټوي معنا يې گرانېږي او داسې مثال لري لکه چې سړی دلاس غوټه په خوله خلاصوي ياله رڼا نه تيارې ته ځي، دا ځکه چې دېش پوهه اومعرفت يې دالفاظو دزده کړې څه بل شی نه دی نو که انسان په الفاظو او کلماتو قانع نه شي يو اسانه او عام فهمه مفهوم هم مشکېږي او دهنو کلماتو تعبير چې لوی او واړه، پوه او ناپوه يې په ورځ کښې له سلو ځلو نه زيات وايي هم څه اسانه کار نه دی.

کار هم له همدغسې کلماتو څخه يوه کلمه ده چې که تعبير يې په فعل او عمل سره وکړو په لوی لاس يې معنا پټوو او دېني اسرائيلو غوا ورځنې جوړېږي.

که ووايو کار دغو او لاس وېشو حرکت دی نو يو گوځند و هلی سړی خوشه او ورځ په حرکت کښې وي مگر څوک بې کارينگر نه بولي. ډېر خلک دي چې خوشحال گرځيدل کار نه گڼي او خبرې هم دکار جانب مقابل گڼي، مگر ځينې کسان يوه ځای ته څه خبرې وړي او وايي هلته کار لرم. يوسړی ځای په ځای ولاړوي او ديو شي حفاظت او مراقبت کوي مگر دغه درېدل او کتل که څه هم هېڅ حرکت به پکې رانه شي کار باله شي.

که ووايو انسان هغه عمل او حرکت دی چې ديوې فايدې لپاره وي دلته له کار نه دفايدې پېژندل گرانېږي او ډېرې فايدې کارونه چې خلک کار بولي دکار له تعريفه اوزي.

که کار ته په لغوي او صرفي عينکو وگورو، نوځينې صرفي او گرامري افعال دکرکارد فعل په معناوي، شته چې دانسان قصد او اراده په کښې هېڅ دخل نه لري لکه لوېدل، رنځورېدل، مړه کېدل چې څوک يې په کار کښې نه حسابوي بلکې ځينې افعال لا بېخي په انسان پورې هېڅ ربط او تعلق نه لري، لکه دکانو ماتېدل د پانورژېدل، دبوټو لوېدل اوداسې نور.

که ځينې فکري او دماغي کارونه په نظر کښې ونيسو نو بيا مجبورېږو چې تصوره هم کار ووايو او په يوخيالي وجود ورته قابل شو، چې دحادثې او واقعې له دايرې نه هم کار خارج وبولو.

دالغوي بحث او تحقيق به په همدغه ځای پرېږدو او کار ته به داجتماعي مفاد او مصلحت په سترگه وگورو چې کار څه شی دی؟ دا چې خلک وايي فلانکی دکار سړی دی يا دملت، جامعي او مملکت لپاره ښه کار کوي څه معنا؟

په دې لحاظ نو کار يوبل راز مفهوم پيدا کوي او ډېر افعال لکه خوب وخندا، څښل او خوړل دکار له مفهومه اوزي او يوازې همدغه افعال پاتې کېږي چې په اجتماعي نظام کښې پوره دخل اواغېزه لري. که يوسړی يوې کوي، يوبل هم قلم را اخلي اخبار ته مقاله ليکي هغه بل ناست وي داجتماعي چارو دپېښو دپاره فکر کوي هريو کار کوي اودکار سړي بلل کېږي.

هوا! داټول کارونه دي، مگر دټولو اهميت يوراز نه دی ځينې کارونه به وي چې خولې په کښې نه توپيري، غړي به پکې ډېر نه سترې کېږي مگر قدر او قيمت به يې ډېروي، دغسې دنيا کښې سره او سپين، جوار او غنم، خرمهری او نعلونه تفاوت لري دانسانانو کارونه هم جگ او ټيټ قيمتونه لري او ټولې چارې يوله بله برابري نه دي.

هغه کارونه چې پوهه او فکر په کښې خرڅېږي له پښونو چلولو او کاڼو ماتولو نه زيات اهميت لري، کوم کار چې هرڅوک يې کولی شي او هغه کار چې ډېره موده تعليم غواړي هېڅکله نه برابري.

د کارونو د قيمت د پاره دوه اصلي معياره موجود دي، يوه ضرورت او احتياج بل د کار کوونکو ندرت او لږوالی. ضرورت او احتياج په يوه ملک کښې فرق کوي. کوم خلک چې له علم او معنا سره ښه نه وي اشنا شوي او عرفاني ذوق يې نه وي پيدا کړی هغوی علم و معرفت ته خپل ضرورت او احتياج پوره نه حس کوي او عرفاني رجال په کښې ډېر قدر نه شي پيدا کولی. هغه جوامع چې د آرت و صنعت په قيمت نه وي پوه شوي هلته د نفيسو صنايعو خاوندان له نورو نه څه زيات امتياز نه لري.

په يوه محيط کښې چې هرڅوک په مادياتو افتخار کوي هلته د فضليت خاوندان حقير وي، ځکه چې احتياج ورته نه ليدل کېږي. که څه هم انسان په هروخت کښې ورته احتياج لري نو که د ضرورت او احتياج په ځای د ضرورت او احتياج احساس او ليدل معيار کړو بهتره به وي ځکه چې بې احساسه احتياج هېڅ تاثير نه لري، په ځينو ځايو کښې چې خلک د يوه مکتب معلم ته خپل ضرورت او احتياج نه ويني او په دې نه پوهېږي چې علم او پوهې ته شديد ضرورت موجود دی هغوی تعليم او ښوونه کوم قيمتي او مهم کار نه گڼي او په اصلي کارونو کښې يې نه حسابوي.

سړی چې د يوه مملکت علمي، ادبي، اداري او علمي کارونه په نظر کښې ونيسي اود هر کار په قيمت او اهميت کښې غور وکړي هغه پوهېږي چې په محيط کښې کوم ډول کارونه اصلي گڼل کېږي او کوم فرعي دي. اداره مهمه ده که علم؟ ادب ډېر قدر لري که صنعت و حرفت؟ نو په دغو چارو کښې چې هر کار مهم او قيمتي وي هلته اداري کارونه په نورو چارو فوقيت لري او اهميت يې هم زيات وي، له همدې لامله هغه څوک چې په غرونو کښې د رمو اداره کوي له هغه چا نه زيات اهميت لري چې په کور کښې مېرې او رمې ساتي. په کوم محيط کښې چې خلک د کامل تهذيب او صحيح تربيت خاوندان وي هلته د يوې قوي ارادې خاوند ته دومره احتياج نه وي لکه په غير مدني اقوامو کښې وي. همدغه سبب دی چې په علمي دوايرو کښې اداره خپل قيمت کموي او علمي اقتدار زيات اهميت پيدا کوي.

همدغه شان په کومو هيوادونو کښې چې ادب په علم او احساس په تعقل غالب وي هلته ادب له علم نه زيات اهميت لري او ادبي رجال له علماؤ نه برکښي، يعنې لکه چې په يوه مکتب او مدرسه کښې د يوه عالم او معلم وينا قيمت لري په يوه باغ کښې د بلبولنارې قدر لري او د محل و محيط په لحاظ کارونه لورېږي او ټپېږي، څومره چې په يوه سيند او درياب کښې موجوده او طوفانونه زيات وي هغومره د کښې او کښتيايان اهميت زيات وي مگر په وچه ځمکه کښې ورته هغه قدر نه پاته کېږي. (۱)

وده او تکامل

بابه جان! هغه وخت چې زه نه وم ته وې، مگر د چاپلار اوبابا نه وې.

هو، ته هماغه وخت بابا او داداشوې چې موږ راغلو او ستا شا و خواراتول شوو، خلک وايي چې بې اولاده هم څوک پلار کيدای نه شي اونه څوک بې لمسيانو بابا کېږي.

رښتيا چې په اجتماعي دنيا کښې يوازې توب هېڅ مانا نه لري او مشر هم کشر ته زښت ډېر محتاج دی. هغه وخت چې تا کور او کډه، زامن اولمسيان نه درلودل ته دغه څوک نه وې چې نن بې، ته په هغه وخت کښې يوزری وې، مگر نن سمسور باغ شوې او خوندورې خوږې ميوې لري.

ته اوس دبلبلو کور شوې او ستا په گلزار کې د ژوندانه شور او غوغا پېداشوه، مگر پخوا لکه یو مجسد په خاورو کې پروت خورا کوچنی وې.

څنگه چې پخوا له مانه نه پلار او بابا نه وې، دغسې د کوچنیتوب په وخت کې خلمی او د نطفه توب په وخت کې ژوندی نه بلل کېدې.

که دغه ځانګې اوشاخونه له تانه لري شي، بیا هم تا ته څوک ونه نه وایي اوستا په حیات کې هېڅ برک وبارنه پاته کېږي. ته بیا د پسرلي له فضا نه څه برخه نه لرې اونه دهوا مرغان دغسې سرپرېکړو ونو ته رابښکته کېږي. په رښتیا چې ستا ژوند په مور باندې دی او بې له مور نه ژوند نه شي کولی لکه چې مور بې له تانه خپله تازګي او حیات نه شو ساتلی، که کله زه ستا د مهربانۍ شکر نه کوم او ځان بیل ګڼم دا به زما لویه نا پوهي وي ځکه چې زه له تا نه هېڅ بېلتون نه لرم او په هېڅ راز نه شم بېلېدلی.

ددې شینکې باغ ټولې ونې له همدغې ځمکې پېداشوي او په همدغه خاورو کې وده کړېده مګر ددې ځمکې ښایست او قدر هم په همدغو ونو پورې تړلی دی، که دغه نیالکي دلته نه وای روزل شوي دې وچو اوسپړو خاورو به د اقیمت نه درلود، نوددې ځمکې څه احسان په دې ونو نه شته، بلکې دا ځمکه له سوري لاندې ژوند کوي.

که کومه غټه ونه خپلو ځانګو اوشاخونو ته د ودې (نشوو نما) قوت ورکوي نو په خپله غټوالي اولویوالي کې کېښ کونښ کوي، هسې نه چې له کوم بل شي سره احسان کوي. دغه راز مرسته زړه هم له نورو غړو سره کوي مګر څه احسان نه باروي، دې ته باید فیاضي ونه وایو بلکې غټېدل او لوېېدل د تکامل یې بولي. دباغ خاوند په دې ښه پوهېږي چې دغه ونه دښورې په ځای سړي ته خورې میوې ورکوي ځکه ورته انبارونه راچلوی او تربیه یې کوي. (۱)

ماشومان

مونږ ناست وو، ماشومان زمونږ له څنگه نژدې په لوبو مشغول و.

کله به یو له بله په هسې خبره ونښتل، چينې به جګې شوې، ژړا انګولا به وه، کله به د خدا شور او زور دومره اوچت شو چې په عذاب به یې کړو.

یوه به چې دبل د لوبو شیان ګډوډ کړه هغه به په قهر شو کنځلې به یې کولې او هرڅه به یې ویل.

زموږ پام نه و یو را پاڅېده دبل مخ یې شوکارې کړ د هغه پرمخ وینې روانې شوې او له مستۍ نه جنگ جوړشو.

مونږ ویل خیردی واړه دي نه پوهېږي.

هوا! ماشومان واړه دي، مګر دومره واړه نه لکه مونږ چې دلوی خدای په حضور کې کوچنیان یو، دماشومانو پوهه له مونږ نه لږه ده، مګر زموږ پوهه دهغه په نسبت ډېره لږه ده، زموږ لوبې هم دوږو غوند دي خدا او ژړا هماغسې ده، ماشومان پوهېږي چې دوئ واړه دي، مګر مونږ په خپل کوچنیتوب هم نه پوهېږو، په رښتیا چې مونږ له ماشومانو نه واړه یواو زموږ خدای ډېر لوی دی. مونږ باید ډېر خوشحاله اوسو، ځکه چې خوشحالي دماشومانو مال دی. (۲)

(۱) کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۱۲ ګڼه ۱۵-۱۶ مخونه. (۲) کابل مجله ۱۳۲۲ کال، ۲ ګڼه، دپښتنۍ دویم مخ.

ریاکاران

د کاغذ په گل بلبلي نه ټولېږي

بې ميوې دی باغ وېن دریا کار

ریا کار یوازې هغه نه دی چې په ډېر نفونو ځان ستړی کړي او بې له دې نه چې خلکو ته ځان ونیسي په کښې یې د عبادت سره هېڅ مینه نه وي، هغه څوک چې له خپل کار او وظیفې سره اصلي علاقه نه لري او یوازې دخپل آمر یا ځینو نورو کسانو دغولولو دپاره خپل ځان د کار شین ټاکو ښيي داهم ریا کاري ده، خو دومره خبره ده چې هغه له خدای سره اودی له خلکوسره په خپل گمان چل اوټکي کوي، ډېر کسان شته چې په مجلسونو کښې له کار نه شکایتونه کوي او ځان داسې ښيي چې ټول کارونه همدی کوي او دنیا د دې په ښکر ولاړه ده. دغه راز خلک هم اکثراً ریاکاری او په حقیقت کښې هېڅ نه کوي، ځینې نور دا راز اشخاص هم شته هر ځای په یو مخصوص وضعیت چې یو عالم درد او تاثر ورسره ملکري وي اجتماعي بحثونه شروع کړي او داڅرگندوي چې یوازې همدی دوطن خواهی او وظیفه شناسی او پاکنفسی غوره نمونه ده اوبس. هر څوک گمان کوي چې که دغسې صحیح اشخاص اوبا حرارته ځلمیان زیات شي ټول کارونه به ښه شي اوهرڅه به ترسره شي. مگر خدای خو خبردی چې دده په زړه کښې بې دځان له مینې نور هېڅ نه وي اوغیر له شخصي اغراضو او مطالبو نورڅه نه پېژني، دا هم ریا کاران دي او ددې اصل ریا کاري همدغه شی دی.

په هروخت کښې یوملت او مملکت ځینې شیان ښه گڼي او په ښه سترگه ورته گوري. هغه وخت کښې فضایل گڼل کېږي نورهر څوک چې فضیلتونه لري یا ورسره علاقه لري جامعه هغو اشخاصو ته په ښه نظر گوري او روزي بې، دا راز فضایل اوسېکښې چې جامعه بې له اشخاصو څخه غواړي ارونرو لږ څه مشکل کار هم دی او هر څوک بې نه شي کولی. نوله یو خوادغه اشخاص او له بل خوادغه دیوې اجتماع ترغیب او خواهش په هغو کسانو کښې چې ددغو فضایلو حاصلولو ته فطرتاً او قلباً حاضر نه وي دریا کاري او منافقت فکر پیدا کړي او ځینې کسان مجبور شي چې ځان په هماغه رنگ جمعیت او ټولنې ته ونیسي چې هغوی بې خوښوي او په شه نظر ورته گوري، دا کار تربوې اندازې پورې اسان هم اېسي اوچلند هم لري، ځکه چې انسان سره له ډېر عمیق اود قیق فکر ظاهر بین هم دی یو ډول سادگي هم په کښې شته په جمعیت کښې ددقیق او عمیق فکر خاوندان هم ډېر لږوي نواکثريت دهنو کسانو وي چې هرچا او هرشي ته له ورا اوله لرې وگوري.

ددې ټولو خبرو په اثر کښې نتیجه داسي چې اشخاص او هغه کسان چې د عقیدې له مخې اجتماعي فضایل پېژني ډېر لږ اونا دروي، مگر ریا کاران زښت ډېر پیداشي او مظاهره کوونکي دمخلصینو ځای ونیسي دغه راز کسان چې میدان ته راوځي موقع (ځایونه) ونیسي هلته کارونه په حقیقي ډول نه اجرا کېږي او هرڅه یو نمایشي صورت لري، په دغسې ځایونو کښې جدیت اوفعالیت هم دا معنا نه لري چې سړی ډېر کارو کړي یا یو کار په ښه ډول اجرا کړي، بلکې هغه څوک جدي او فعال اېسي چې په مظاهراتو او ریاکاری کښې مینځی وي، داراز کسان چې لکه اوښتې په توره شپه کښې الوزي او خلک داور د شجرې گمان پرې کوي یوازې همدومره رڼا لري چې خپل ځان خلکو ته ونیسي اوبس، يعني هېڅکله داسې نه کېږي چې کومه تیاره خونه رڼا کړي یا څوک ورځنې خپله ډیوه ولکوي.

دا حال ترهغه پورې په یومملکت کښې دوام کوي چې دهغوی توره شپه سبا شي او اجتماعي شعور خپلې سترگې ښې پوره وغړوي يعني خلک لکه هلکان په تشو خبرو ونه غولېږي اوهرچاته یا هر شي ته په آنې اوسرسري نظرو نه گوري.

دغه دریا کاري دوره چې په کوم وطن راشي، اوحقایق لاسه نه وي پېژندل شوي سړی غل او کارواني نه پېژني او له لاسو پښو، دماغ او نورو اعضاؤ څخه ژبه ډېر کار کوي. سړی چې په ځینو ادارو یا لارو او کوڅو کښې گرځي او په ریا کارانو پسې سترگې غړوي ډېرې عجیبې نمونې ویني او داسې اېسي چې دامرض دمني له ریزش نه هم عام دی. ډېر خلک دي چې په خپلو کورونو کښې له خپلو ملگرو او اشنايانو، دوستانو او خپلوانوسره ددروغوکیسې کوي او په دغو کیسو کښې خپل ځان هغوی ته داسې ښکاره کوي چې دهیواد لوی لوی خلک ده ته په درنه سترگه گوري او دی دهغوی په نظر کښې یو مخصوص مقام لري، دغه راز کسان که دغسې خبرې ونکړي او ځان بل ډول چا ته ښکاره نه کاندې څوک بې بیا سلام هم نه علیک کوي او هېڅ قدر ورته نه پاتې کېږي. ډېر زمان شته چې په لارو او کوڅو کښې له خپلو ملگرو او همزولو سره بل ډول اېسي مگر دپلار په مخ کښې بېخي بل څوک وي او

بل شان خوی لري، ځکه چې دپلار په مخ کې هم بې ریا ژوندن گران بلکې غیر ممکن دی. دپړلاس لاندې خلک وینو چې د ځینو کسانو په حضور کې ځان دپرمطیع او مخلص ښکاره کوي مگر پسي شا به ورپسي سل خبرې کوي. نو که ووايو چې انسان فطرتاً یو ریا کار مخلوق دی چې یوازې له خپل ځان سره یعنې په زړه کې یو راز وي مگر خلکو ته ځان بل راز ښيي څه ډېره مبالغه نه به وي ځکه چې انسان په اصل خلقت کې داسې پیداشوی چې هم ځینې تپت خواهشات او حیواني شهوات لري هم یو شعور خدای ورکړی چې ښه او بد پرې پېژني او دخپلو نقایصو احساس کوي نو دی مجبور دی چې خپل مصایب پټ کړي او ځان بل شان وښيي علاوه په دې دا اجتماعي مخلوق له یوې ټولنې سره ژوندون او معامله لري نو باید خپل ځان ټولنې ته ښه معرفي کړي او په دغسې ځان ښودنه ورځنې ښه استفاده وکړي. ددغسې ملاحظاتو په اثر کې سړی وېلی شي چې انسان له ریا نه بېخي ځان خلاص کاندې دپرخلې داسې پېښې چې په یوه مجلس کې یوشی بدگنل کېږي او هغه ښه وي سړی دانشي کولی چې هغوئ پوه کړي او عقیده یې وگرځوي، دی خپله عقیده بل راز ښکاره کړي او مخالفت وکړي ډېر ضرر ویني په دغسې واقعو کې خپل مخالفت پټول او چپوالی سره خپل ځان موافق ښودل دي. دامر بده نده خپل فضائل او ممیزات ښودل او ښکاره کول هم که په یوه ښه صورت وي جائز بلکې ښه مغیر کاردی. که یو معلم یا عالم دتعلیم او تدریس په ذریعه خپل علمي اقتدار او لیاقت خلکو ته ښيي، دغه راز اظهار اوښودنه که څه هم دلغوي معنی په لحاظ ریا بلل کېږي مگر ریا نه ده. همدارنګه هغه ملت خواهان او وطن غوښتونکي چې عملاً دغه عالي عشق او مینه دخدمت او ایثار او فدائیت په ریاکې خلکو ته ښيي دغه راز حقیقي او واقعي مظاهرات ډېرښه او د تقدیر وړ دي. کومه ریا چې حقیقتاً ریا بلل کېږي او زبان لري هغه عبارت دی له هغومظاهراتو او ځان ښودنې څخه چې دخلکو غولونې اوسترګې تړل په کې مقصد وي لکه چې ځینې دپرخلک یې په خپلو صحنو کې کوي او دیوه جمعیت په سترگو کې خاورې اچوي.

په ډېرو مجالسو کې ګورو چې هماغه کسان خیانت او خیانت کارانو ته دپربد وایي چې په خپله په کې له هرچانه ډېره برخه لري، همدغه راز بډې اورشوت هم هماغه اشخاص دپربدبولي چې په خپله یې خوري، له منافقت نه هم هماغه څوک ډېر سرتکوي چې په دغه مرض په خپله اخته وي یعنې اکثر داسې پېښې چې هرڅوک هماغه عیب دپربدکني چې دی یې په خپله لري او هماغه صفت ستایي او دعوا یې کوي چې دی یې نه لري.

دلته زه هم په ځان وېرېم چې دریا په موضوع کې څه لیکل ریاکاري نه شي او همدغه شی باعث شوی نه وي، له دغسې قولې اولساني ریا کارۍ نه چې واورو دعمل په ساحه کې هم په څو ډوله ریا او دپربیا کاران لیدلی شو چې څوک په یو راز او څوک په بل راز خپل ځان جدي او کارګیر ښکاره کوي مگر دکارهېڅ پته نه معلومېږي. تاسې به ځنې ناراحته مزدوران لیدلي وي چې دنکران سترکوته ګوري او په هماغه شېبه کارکوي چې څوک ورته ګوري، دغسې چې په دغه طایفه کې دچا لیدنه او کتل تاثیرلري په نورو طبقو کې هم له دپروخلکو سره دکارکولو فکر دومره نشته لکه چې د کارښودنې ورسره دی. لکه چې په ځینو مواردو کې ځینې مامورین او کاتبان ټوله ورځ په کيسو او خبرو تیروي مگر په هم هغه وخت کې چې یو آمر په اداره وګرزي نو خپل سرب په کارباندې دومره تپت کړي چې که هغه څو دقیقې دده د میز په مخ کې ودرېږي هم دې یې نه ویني او نه ورته ګوري. ددغسې ریا کارۍ اصلي علت دادی چې دغه راز آمران او کار غوښتونکي خپل لاس لاندې مامورته ګوري چې په کار بوخت دي او که نه؟ نو که چېرې دمیز په سربو کاتب چا ته شخصي خط یا درختی. رقعہ لیکي هغه هم په کار کې حسابېږي او دده جدیت ښيي، مگر که سړی کارګوري چې شوی او که نه؟ او دچا کار چې دکولو په وخت کې چانه وي لیدلی پټ پاتې نشي څوک دغسې ریا کارۍ ته نه مجبورېږي او نه دغسې چمونه کوي. نو ددې مرض اساسي چاره داده چې یوازې حرکتونه ونه ګورو بلکې نتیجې او دکار کم وکړو ځکه چې څوک هرڅه ویني او هرڅه خوښوي خلک هماغه ورښيي او په هرڅه چې نظر جلبېږي هماغه شی میدان ته راوړي.

مونږ ښايي دغسې ډېر امراض ولرو چې باید اساسي علاج یې وشي او علتونو ته یې متوجه شو، دپرنقا یص به وي چې مونږ یې په نورو کې ګورو او هغه په حقیقت کې مور ته عاید وي. که مور اوتاسې ظاهر بین نشو څوک ریا کاري نشي کولی اونه یې کوي. نور ریا کارۍ په حقیقت کې زما دظاهرينۍ عکس دی چې په بل کې یې ګورم او بدورته وایم. که څوک غواړي چې یوسړی په بل رنګ ونه ویني رنګه عینکې دې له سترګو لري کړي او هرڅه دې په خپلو سترګو ګوري. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ ګڼه ۷ - ۱۰ مخونه.

د شپڼو کېږدی

دغره په لمن کېږي په جگه غونډۍ توره کېږدی ولاړه ده. یو لورته ېې په نېسترو او څیړیو پټ هسک غرنسکاري اوبل لورته ېې شین بڼ دسري ترسترگو کېږي. دغونډۍ په خواکې یو لوی خورډی او سپینې اوبه چې دغره له یو جگ ځایه راتوئېږي کړې وړې پکې بهېږي او له ځان سره څه وايي.

دکېږدی څښتن یوکنډک وزې لري چې یو زوی ېې وزې او بل زوی ېې ورغومي هره ورځ د څر دپاره بیایي، مازیگر مال چې اوزې راشي او د ورغومو سترگې پرې و نښلي یو بل ته داسې ناري وهي چې د میندو او بچو مینه ترې له ورايه څرگندېږي. کله کله په ځول او اوریاوې د کېږدی څښتن څه نور پېڅو لونه له کېږدی سره ونښلوي او خپلې وزې ترې لاندې پندې کړي. داکېږدی چې ددې سړي او د وزو د پاره یونښه سبب دی د همدې وزو له وزغمو جوړه شوېده. هو دا کېږدی د همدې وزو له وزغمو څخه جوړه شوېده خو وزغمي دوزو په شاباندې نورې هم شته چې دکېږدی کار ورځنې نه اخیستل کېږي او نه درلی. دگانو مخه نیولی شي.

کوم وخت چې دې سړي د اوزو له شا دا وزغمي پرې کولی زه په دې نه پوهېدم چې دابه یوه ورځ د همدغو وزو په ښه راشي. مابه ویل چې داسې ددې وزو په پيو او وزغمو دواړو باندې خپله ښه کوي او په وزو باندې هېڅ زړه سوی نه لري، خوداسې نه ده دی خپلې وزې ډېرې ښې روزي. دده هېڅکله دخپلو وزو غوښو ته زړه نه کېږي، یوازې پۍ ورځنې اخلي او خپل ښه پرې کوي. پۍ هم ټولې نه ترې اخلي د وزو په غولانځو کېږي دومره څه پرېږدي چې بچي ېې ورباندې ښه مورشي. داپۍ هم دی وړیانه خوري، دی ترڅو وزې ښې مړې نه کړي دپيو اسره نه کوي. نوسړی ویلای شي چې پۍ هم دی د وزو په غولانځو کېږي اچوي چې دورغومونه هم ورسره کېږي. دی پخپلو وزو دومره ذهبر دی چې یابې پخپلو زامنو پيايي یا ورته داسې سړی نیسي چې هغه لکه لیوه د وزو وینوته تړی نه وي او ډېر زړه سوانده وي چې ټوله شپه په وېښه تېروي او لیوان دوزو دارلوته نه پرېږدي. دی ډېر پام کوي چې وزې ېې داسې بوتې ونه خوري چې هغه ورته ښه نه وي او نه ېې په داسې لاره بیایي چې ګرځونه او پانونه وي او دلویدلو ډار په کېږي وي.

وګورئ! دوزو خاوند له خپلو وزو ځینې څنګه ښه ګټه کوله او څومره ښه ېې ورسره کول. دیوه کام پیاوړي او پوه مشران هم له خپل کام سره همداسې کوي، نو دغسې زړه سوانده مشرته به ولې سړی خپل ځان نه سپاري، ېې له دغه راز مشرانو خود یو کام ژوندون هم ډېرګران دی په تېره بیا په دې وخت کېږي چې وېښواو پیاوړو مشرانو ته ډېر اړوالی لیدل کېږي. (۱)

(۱) کابل مجله ۱۳۱۹ حمل، ۳ ګڼه ۶-۷ مخونه.

د قضاوت شعور

ځينې کسان دي چې په خپله پړه نه شي پوهېدلی او تل نور خلک په خپل حق کېنې ملامت بولي. دوی هرڅه کولی شي مکر په ځان باندې د ملامتۍ حکم نشي کولی او خپله ګناه ورته دنورو له ثوابه ښه ښکاري، دوی په خپل ځان او په خپلو کړو هېڅ قصور نه ويني او داسې معلومېږي، لکه چې د دوی سترګې د ځان د ليدو دپاره نه وي. د دوی تر ډيوې لاندې هميشه تياره موجوده وي او هغه څه چې بايد په ځان کېنې وګوري په جهان کېنې بې ګوري. دوی چې په خپل ګريوان کېنې سربسکه کړي او ځانته متوجه شي يوه زړه ملامتي نه شي ليدلای. مکر چې بل ته متوجه شي ډېرو اړه شيان په نظر کېنې غټ ورځی او په لږمانه کېنې هډوکي پيدا کوي. د دغسې اشخاصو انساني شعور ډېر کمزوری دی او دوجدان سترګې بې ږندې وي، دا راز خلک د انصاف او عدالت په پوله هم کله نه وي تېر شوي، او د بل آس له خپل پټو سره هېڅکله نه برابر وي. دغسې انسانان چې دخپل عيب او قصور له ليدلو عاجز دي اودغه توان نه لري چې په خپله سهوه او خپل نقصان اعتراف وکړي دخپل ځان اصلاح هېڅکله نه شي کولی او خپل عيب ورته هنر معلومېږي. دهغه قضاوت شعور چې په حيوان کېنې نشته او په انسان کېنې شته، سړی مجبوروي چې خپل ښه او بد وسنجوي او هغه وخت چې دده معامله د نورو سره پيداشي ځان ته تر څخ ونه وهي او ډېره ښه منصفي وکړي. هغه وخت چې انسان د ځان او د بل حق کېنې حکميت کوي او ځانته د قضاوت په حق قايلېږي بايد خود خواهي او خود غرضي پرېږدي، د ځان مينه له زړه نه وباسي، د خپل او پردي فرق ونه کړي، د حق په ستوني پيې کېږدي او له حق څخه تېر نشي، عدالت او حقانيت له انسان نه همدغه تقاضا لري او د قضاوت شعور دا غواړي چې انسان به له ځانه سترګې نه پټوي او په خپل قصور به اعتراف کوي.

زه دانه واييم چې څوک به هېڅکله کوم بد يا ناوړه کار نه کوي، هېڅکله به د چا په حق کېنې کړم او ملامت نه وي او نه به د نفس او شيطان په لار درومي ځکه چې زه په دنيا کېنې د يوه معصوم انسان انتظار نه لرم او دانسانانو په هيواد کېنې پرېستې نه غواړم زما آرزو يوازې همدغه ده چې انسان يواصلاحي احساس او د قضاوت صحيح شعور ولري چې خپل نفس محاکمه کړی شي او په خپله ګناه اعتراف وکړي. کله چې انسان له ځانه سره يوازې کېږي او په خپل ګريوان کېنې سربسکه کوي بايد خپل عيبونه خپل نقصانونه وليدای شي او ندامت وکړي. همدغه پښيماني او ندامت انسان اصلاح کوي او پاک خدای پرې خوشحاليږي.

انسانان هم هغه انسانان ډېر ښه ګڼي چې په حق اعتراف کوي او خپله پړه مني. هغه څوک چې ګناه کوي او ځان ګناهکار نه بولي، هر څوک ورته په قهر او نفرت ګوري او د خدای درحم او مهربانۍ مستحق نه ګڼل کېږي. دانسان او شيطان فرق همدغه دی چې يو په خپل قصور او پخپله ګناه اقرار کوي او مغفرت غواړي هغه بل د خپلې سرکشیۍ او نافرمانۍ لپاره دلايل پيدا کوي او ځان ګرم نه بولي.

د عصيان او بغاوت فرق هم همدغه دی او هغه شی چې له ګناه نه لوی جرم بلل کېږي په خپله ګناه نه قائلیدل او خپله پړه نه منل دي. (۱)

(۱): کابل مجله، ۱۳۳۳ کال، ۲۰۱، مخونه.

بختوره

دانشخه څلويښت کلنه ده، مگر په خواره جامه کېښې اوسي او خوارک يې هم خواردی ځکه له خپل عمر نه زياته پخه معلومېږي. دا غريبه په خوارۍ او مزدورۍ شپې ورځې تېروي او خپل بچي په هلوځلو، ديوه او بل په مزدورۍ ساتي مگر په همدغه حال کې يې خپل يو زوی په مکتب کېښې اچولی او داوډاد تعليم ته يې هم توجه شته.

زه ددې ښځې له حاله ډېر خبر نه يم که څه هم دواړه ديوه کلي يو او يووخت موکورو نه ډېر نږدې وو، ځکه چې زه ډېره موده پخوا دغه کلي نه ښار ته راغلم او دکلي ژوند يې پرېښود. سربېره پردې په مونږ کېښې داځوی هم شته چې که څوک پر غونډې معتبر شي هغه بيا د محکمې خلک نه ويني او د خوارو غريب په حال روند او کوڼ شي.

مگر بيا هم په وړندو کېښې ديوې سترگې خاوند پاچا دی او دغه راز پاچايي زما په برخه رسيدلې ده. زه تر ډېره حده زيار کارم چې د کونډو رنډو او خوارو غريب له زړه نه خبر شم، د همدې له امله د دغې ښځې حال راته پر غونډې معلوم دی او دومره خبر يم چې ددې يو ميره مړ شو نو هماغه کلي کېښې د هغه تربره پرې نکاح وکړله چې له دېنه ډېر مشر و او خپل عمر يې خورلی و. دغه بوډا شازلمی اوه کاله پس په حق ورسیده او دابختوره ښځه بيا کونډه شوه. يوه ځوانه يا نيمزالي ښځه چې د زاره بوډا له قيده خلاصه شي ستاسو خوښه چې بختوره يې گڼي او که نه؟ زه خو ورته بختوره وایم (که څه هم اصلي نوم يې بل دی).

هو بختوره دوهم ځل بيا کونډه شوله او دغه نیک بخته يابد بخته کونډه يوه ورځ سرماتي او لاس ماتي محلي حکومت ته راغله او دخپل مظلوميت عرض و دادې کاوه. داکيسه ډېره اوږده ده زه يې له نورو برخو تېرېم، خومگر يوه خبره نشم هېرولی، هغه دا چې قاضي صاحب له بختورې نه پوښتنه وکړه چې ميره لرې او که نه؟ هغې وويل: نه کونډه يم ځکه مې خلک سرماتوي.

دبختورې شپږ کلن زوی هلته ولاړ او مور ته يې وويل: ولې ادې لالی دې ميره نه دی؟ قاضي صيب خو د ماشوم خبره وانه وريده ځکه چې دماشومانو شاهدي نه ده قبوله او په همدغه وجه مشران د کشرانو خبرې نه اوري مگر په ماکښې دومره لويي نه وه چې دماشوم غرمې غور ته ونه رسېږي. ما دماشوم خبره يې څه ونه گڼله ځکه د حقيقت په لټون کېښې شوم او داراته معلومه شوه چې د بختورې دوهم ميره چې مړ شونو د هغه تربرونو بختورې ته وويل: دپښتنو کونډه، ميره ښه ده.

ته بايد له دې ځايه بل ځای ته په خوارۍ او غريبۍ پسې لاړه نه شي نه چې ته له بل قامه کوم ميره وکړې او مونږ ته سپکه راواړوي.

بختورې وويل: زه هېڅ کله بل ميره نه کوم هر چېرته چې يم کونډه به يم، زما زړه له ميره نه داسې تور نه ده چې بل ميره ته به زړه ښه کړم.

تاسې ما آزاده پرېږدې چې خپلو بچوته نفقه او جامه پيدا کړم. تربرونو دا خبره ونه منله او پخپله خبره ټينگ وو. اخره کېښې بختورې د هغوی په کورنۍ کېښې د لسو ورځو په هلک (لالی) غږ وکړ چې لالی زما ميره دی زه به دده په نامه ناسته يم.

تربرونه په دې قانع شوه او پوه شول چې دا اوس بل ميره نشي کولای ځکه يې آزاده پرېښوده. وگورئ! يوه څلويښت کلنه ښځه هم دلس ورځني هلک ميرمن کيدای شي. هغه کونډه چې يوزور بوډا پرې نکاح وکړي جېره يې په همدې شان کيدای شي چې دلسو ورځو هلک قبول کړي او په دغه ډول دخپل تېر عمر تلافي وکړي. اوس بختوره پوره ازادي لري او په خوارۍ مزدورۍ پسې له ننګرهاره کابل ته هم راتلای شي. ديوې ميروښې ښځې دپاره دغومره ازادي چې يې له خپل ميره اوبې د هغه له اجازې لرې ځايو ته مسافرت کولای شي دعصري ژوند يوه کامله نمونه ده.

په همدغه وجه زه دغې ښځې ته بختوره وایم او په همدغه نامه يې معرفي کوم. (۱)

(۱): کابل مجله وری. ۱۳۴۰ کال، لومړۍ گڼه ۱۹ - ۲۰ مخونه.

حُات ساتل

يوه ورځې سحر ووي په خدا کښې داقانون مدام جاري دی په دنياکښې
چې ضعیف دزورور خواکښې ورکېږي لکه ورکه چې سپوږمۍ شوه د لمر خواکښې

هوا سپوږمۍ چې هروخت دا خپل نیمګړی استقلال له لاسه ورکړي او دلمر په خواکښې ځای ونیسي خو خپل موجودیت بایلي او دلمر په پلوشو کښې ورکه شي. لکه ضعیفان چې د قوي او زورور په خواکښې ورکېږي او محوکېږي. یالکه هغه قوم چې د بل قوم لاس لاندې وي اود هغوی دعلم وعرفان په رڼاکښې ددوی ذات او جمال تری تم شي. (علم وعرفان که څه هم د بشریت مشترک مال دی مګر یوقوم یې د خپلې ژبې په واسطه خپلولی شي).

خبردا بل بحث دی مونږ بېرته خپلې موضوع ته راګرزو او د قوت په ټکي رڼا اچوو.

دا خو طبعي قانون دی چې د حیات ماشین یې دضعیفانو له خورو په بل شي نه چلېږي او ترڅو یومړنشي بل نه مېږي. وګوره! ورغومي اوتنګي وري..... په شنه ګياه چاغ او تیارشي او بیا د یوه قوي جنس لپاره غوره او خوندوره مړی جوړه شي. بزګر هم چې پخپل کښت کښې للون کوي ضعیف بوتې باسي او قوي پرېږدي. لکه چې ضعیفان په دنياکښې هېڅ حق دبقا نه لري. زور او قوت تل لیوانو ته په رموکښې برخه او د دریاب کبانو ته په چنجیو باندې درزق حواله ورکوي.

هوا! داد طبعیت کرشمه ده چې له یوې خوا داړونکي لیوان او له بلې خوا دمظلومیت نمابندگان لکه پسونه او نوربې وسلې حیوانات پیدا کړی ترڅو چې د ځمکې مخ په وینو سوراو رنګین شي. نو ویلی شو چې د ځمکې مخ د خونړۍ صحنه او دزور ازمیلومیدان دی.

نه یوازې ځمکه نه داسمان لمنې هم کله کله لکه کربلا په وینو رنګېږي او فضا هم د جګړو او کار زارد پاره مستعده ګرزي. زور او قوت تل خپل څښتن ته دضعیفانو وینې لکه آب حیات ښکاره کوي او مجبوروي یې چې یا د چا اوسکې توبې کړي او یا وینې و بهوي ځکه چې دقوت باغ او بڼې یې له وینو په بل شي وده نکوي نوباید دقصاب غولی او دلیوه پنډې دواړه په وینو سره وي. دا ځکه چې له غوښو نورشیان لکه: غنم، وریجې، خورې مېوې، شودې او داسې نور دانسان متلون ذوق او هوس نشي قانع کولی او نه د لیوانو غذا کیدای شي. نوانسان به ترپنه دمذنبیت په مرسته مړی جوړوي او پس له ډېرو تحولاتواو څو رازه تغیراتو به یې خوري او لیوه به یې د خپلو پنډو په فطري زور ترخولې کوي.

نو انسان ته خدای دغوښو خوراک روا کړی دی او لیوه هم چاندی منع کړی که نه دا څیړونکی پنډې به یې نه درلودلې. نو دا څرګنده خبره ده او هرڅوک یې منلی شي چې زور او قوت دژوندون وقایه او د حیات دین لپاره یوبڼه پسرلی دی او دا هېڅ ممکنه نه ده چې دهرچا حیات یې دبل له استهلاك ځنې محفوظ وساتل شي ځکه چې نباتات هم یوقسم حیات او د نشوې نما قوت لري چې استهلاك یې دانسان او حیوان دبقا لپاره ضرور دی. نو لازمه ده چې بعضې دبعضو لپاره قربان شي.

په حیواناتو کښې خو طبعاً همدغه قانون دی چې ضعیفان قربانېږي او قوي باقي پاتې کېږي. انسانان که څه هم له دې قانونه بېخي نشي خلاصېدلی مګر لکه سپي په خپلو مینځو کښې یوپه بل ښکاره خولې نه لکوي او غوښې یې نه خوري. اګرکه اکثره حیوانات هم د خپلې نوعې دغوښونه پرهېزدي او دا کار یوازې په انسانانو پورې خاص نه دی مګر صحیح انسانان برسېره په دې چې دخپلو همنوعانو غوښې نه خوري او آبرو یې نه توبوي یوله بله سره مرسته او ملګرتیا هم کوي چې دا خوی دحیات دساتلو لپاره ډېر ضرور دی او همدغسې قوم باید باقي پاتې شي.

خیردانسان دفضلیت دلایل خوزښت ډېردي مګر څه شی چې دده د بقا د ضرورت دلیل کیدای شي هغه دادی چې ټول موجودات د ځمکې حاصل او کښت بلل کېږي، نو هر څوک چې د ځمکې دآبادۍ وړ او دکړه ارض معمار او آبادوونکی باله شي هغه حق لري چې بعضې موجودات د خپل بقا دپاره قربان کړي.

او دا خو نو يوازې انسان دی چې له وچومېرونه شنه باغونه اولوی لوی نارونه جوړ وی او د ځمکې مخ په هر راز بوټو او کوټيو بڼایسته کوي.

هو! دا يوازې دانسان لاس دی چې د دنیا بازار ته بې رنگ وروغن ورکړی او د تمدن په نقش ونگارې بڼایسته کړ دی، بلبل او بوراې په ځلو خوشحاله کړی او پټنگ ته بې لکه شمع با حرارته معشوقه پیدا کړیده، زراعت او فلاحه خودده په توجه دومره ترقي کړی چې د مرغانو خولې بې په باغوکښې په هر راز میوو خوړې کړي او حیوانات بې په شنه اوتنکۍ ګیا ماره کړي دي. طوطیان د شنو ونو په سروکښې دده شکریه ادا کوي، عندلیب او قمري دده دسعی او کوشش ثنا اوصفت کوي، چرګان دده دسترخوان پوټې خوړي. میریان او نور حشرات هم دده د غلې له امباره بینوانه ځي. انسان دی چې د زراعت او فلاحه په هنداره کښې دکال څلور فصلونه د فلمونو په صورت ښيي اودنیا لکه یوه سینما دساعت تېرۍ ځای ښکاره کوي، که نه په سپېره ځمکه او وچ ډګر بهار او خزان هېڅ فرق نه لري اونه زمانه بې شپو او ورځو نوررنګونه پیدا کولی شي نو زمان او مکان دده مرهون دی او مدنیت و عرفان دده د فکري قوت او استعداد مظاهره بلل کېږي.

ښه! نودغسې یوه شریفه نوعه چې وجود ته بې دنیا ډېر احتیاج اوضرورت لري او پخپل زیار او کوښښ مړه او سپېره ځمکه وېښوي او دومره څه پکې پیدا کوي چې د حیواناتو ښه هم ورسره کېږي ایا هغه ته عقل او شریعت د ځمکې په پیداوار کښې دومره حق نه ورکوي چې خپل حیات پرې محافظه کړي.

ایا هغه پسه چې انسان دهغه حیات اداره کړی دی دابه ورته ښه وي چې په غوښو او وینو بې یولېوه مورشي او دنورو پسو څیړولو او دارلو ته لاقوت پیدا کړي، او که داچې دانسان په وجود کښې تحلیل شي اودیوه شریف مخلوق جزوګرزي؟ نودانسان اصلاحي او تعميري قوت ده ته په حیواناتوکښې د تصرف حق ورکوي او دده دبادارۍ ژغ دنوروپه غاړه ږدي که دانه وي نوانسان اولېوه څه فرق نلري؟ دواړه دپسه ورمیرماتوي او غوښې بې خوړي، لېوه بې لا اوم خوړي اودی بې په اورهم کړوي.

(۱)

کتوری

هغه څوک چې هېڅ نلري هم څوک میلمه کوي. هو! یوه ورځ زه یوه داسې سړي کره میلمه وم چې پوله اوپټی بې هېڅ نه درلوده په لو او لورې خپلې شپې تېرولې او دکاله ټول خرڅوړی بې دومره نه و چې دیوه بډای اوښته من سړي دغاړې کالي پوره کړي. پدې کاله کښې بې له سپورمۍ بله ډیوه نه وه او د هرچا سرویردی خپل لاس و.

دې سړي په دغه ورځ برسیره پدې چې خپل زوی کتوری ته یوه سدرۍ او یوه سره خولۍ اخستې کورته بې هم څه غوښه راوړې وه. کتوری چې وروسته له ډېرو وختو نوې خولۍ موندلې او نوې سدرۍ اغوستې ده له هلکانو سره لوبې کوي او داسې مڼدې وهي لکه چې نور هلکان پلي او دی سپوروي. کله چې کاله ته راشي او دغوښو کټو په نغري باندې وویښي په مڼده بېرته ځي او هلکان خبروي. نه! خبروي نه زیری پرې کوي نورو هلکانو که څه هم پدغه ورځ لا څه چې ډري ورځې بې غوښه په سترګو نه دي لیدلي خوښتانه دي دا ورته ښه نه ښکاري چې ددوی له کاله نه دبل په کور کښې ښه څه پاڅه شوي وي. هو! هېڅکله دوی دانشي زغملی چې بل څوک له دوی نه پورته او لوړ وي، نو هریوه چا لړمون او چا لړې او کلمې ښودلې. یوه یوه به لا ویل چې مونږ غلمینه ډوډۍ او چرک پوخ کړی دی. دا خبرې دوی په داسې خوند کولې لکه چې لکياوي خوړي ې. نه خداپرو په خوړلو کښې ې لا دومره خوندنشته. کتوری یوازې له هلکانو سره دا خوړې خبرې نه کوي مور بې هم دښځو په ډله کښې ناسته ده او وایي وی! لاړه شم چې دغوښو کټومې ونه سوزي، غوښه خونه سوزي. ځکه چې کټو ترخولې له اوبو ډکه ده هغه ترسبا هم نه وچېږي خو داغواړي چې نورې ښځې خبرې کړي.

دکتوري پلارهم چې خپل ګلالی زوی په ښو کالېو کښې وینی من من غوښه اخلي اوپه کالېو کښې نه ځائېږي، خوله بلې خواچې دخپلې ښځې زاړه ټیکری او شکیدلی کمیس ته ګوري سوراو تورټول په زړه کښې ګرزي خوداسې څوک نشته چې دده زړه پرې

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۱۱ ګڼه، ۸-۱۰ مخونه.

ورشي او څه پور ترې وغواړي سره له دې تراوسه پورې مادغسي خوښي په ډېرو لویو او شتمنو کورونو کې ونه لیدله، ځکه چې د شتمنو او بډایانو زړونه هغه څه غواړي چې هېڅکله یې لاس نه ور رسېږي، ددوی خوښي دومره وړیا نه ده چې په دومره ورو ورو خبرو لاس ته راشي، د دوی سترګې په ټوله نړۍ هم نه مړېږي، دلویو کورونو لوی لاس ته چې وروته یې هم ډېر خوندور څیزونه بې خونده او ورېښمېنې ټوټې لکه بیستی. داسې ښکاري، ددوی نړۍ ورېځې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېرې وي د نورو د تیاره له تک سورسګر ک او شیدو سبو یا شرومو ځنې په خوند کېږي بېرته پاتې کېږي. نه پوهېږم چې دا ولې؟ سپین پکړي خوایي چې ددوی په نگولي کېږي پرېستې خوند ږدي پرېستې خولانې دي چې دوی سره خو دومره ښه کوي.

نه ښه دی که ښه څیزونه دنورو په مخکې ایښي وي خوند خو ددوی په برخه رسېدلی دی. ښه چې خوند ددوی په برخه رسېدلی او خوښي هم ددوی په کور کېږي ډېره ده نو دوی نورڅه غواړي.

دوی خو دومره ډېر ناروغه کېږي هم نه چې لکه بډایان په لواړو وریجو او لږ کلکو غوښو نس خوري شي، دوی خو بې تروو څیزونو ښایسته ډېره ډوډۍ خورلی شي او که نورڅه ونه مومي دغره ښې، موماني نانکه، پرګي اونور هم خورلی شي ځکه چې دوی لا دپستو او خوندورو څیزونو خوند نه دی لیدلی. دوی په لږ څه ډېر خوښېږي او دچا ښه هېڅکله نه هیروي نورښه خولاڅه کوي دوی دیوه سړي په تشه خبره دومره خوښېږي ته به سکه وایې چې ټوله نړۍ دهمدوی شوه، دوی له هغولویوسړیو چې دوی سره کله کله په خلاصه ټنده خبرې کوي ککړۍ هم نه سپموي، وش (وئ) ددوی ککړۍ څومره وړیادي ښه چې دوی په لږ څه دومره خوښېږي او بډایان په ډېر څه هم نه خوښېږي، نوولې څوک له دوی سره ښه نه کوي. (۱)

د شاعر مقام

ای دسوي زرګي خاوند ه! ته دنیا هغه قلندر یې چې د دوهۍ په غاړه دسلطانی. خوبونه ویني او داسمان په ستورو حکمونه او نازونه کوي. ته هغه څوک یې چې زړه دې د ښکلو او نازولو له پښو لاندې دی مگر دماغ دې په اسمانو کې لوبې کوي. هو! ستازره او دماغ یوله بله ډېر لرې دي او ته هروخت په دوه نړیو کېږي ژوند کوي ته لکه یو یې پروا پادشاه له ډېرو شتو سره دې نیمګړی بازار ته راغلې مګر ستا شته دلته هېڅ قیمت نه لري، او په دې بازار کې نه چلېږي. دلته څوک دنسترونو زړه دوه پیسونه اخلي اونه هغه سړي او ښکې چې شاعر یې د یاقوتو مهماني بولي څه بها لري.

ته رښتیا وایې:

که مې څوک په فقېري شمېري فقېريم که مې څوک په اميري شمېري اميريم

دکاملې عقیدې لــه برکته	ددوهۍ په غاړه ناست شاه جهان یم
ګدای مېکده کیست وقت مستی بین	که نازېر فلک وحکم بر ستاره ګنم
دماغ بر فلک ود ل بزیر پای بتان	ز سبا چې مي طلبی دل کجا دماغ کجا ست
نقد شاعر درخور بازار نیست	نان به سیم نستر نـتوان خرید

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۹ ګڼه، ۳۰-۳۱ مخونه.

ستا پیغامو نه بیا راغله اوستا دسرو اوبشکو مهماني راوړسیده ته وایې خومره به ښه و که زما سریندې د ندا فانو د ډانېس کارکولی شوی یا دبلبلو د نغمو قدر کیدلی.

دا سندرې تا په ډېر خوند وویلې او ستا د رباب خواږه غږ ته د هوا مرغان هم راښکته شوه مگر هغه اوبان چې ته پرې خپل بار وړې ددې نغمو په خوند نه پوهیږي او بې له وښونه نور څه نه پېژني، تاله مانه پوښتنه کړې چې د شاعر مقام چېرته دی؟ زه نه پوهیږم چې ته په دې پوښتنه کېږي د څه راز جواب آرزو لري؟ که غواړې چې خپل مقام دخلکو په نظراو هغه ځای کېږي وپېژني چې ته په کېږي ژوند کوي او خلک په کېږي په ځایونو او مقامونو جگړې کوي نوراشه !! چې دروېې ښیم:

په هغه شپه چې مونږ اوتاسې وویل چې سبا به په بجو..... ځای ته ځو.

سبا زه او ته راغلو خو هغه دوه نور..... لانه وو راغلي موټروان ته مو ډېر وویل چې د مخه ځای راکړي خو هغه ته..... مدیر صاحب او..... سرکاتب صاحب ویلي و چې سبا مونږ..... ځای ته ځو دموټر په مخکې به بل څوک نه کېښوې.

هغوی هم څه شېبه وروسته راغله او معلومه شوه چې زمونږ ملګري وو، دوی مو ته ډېر وویل چې راځې تاسې دمخه کېښئ مګر موږ ته موټروان په کوز سر کېږي ځایونه تعین کړي وو.

مونږ هغه وخت په دې نه پوهیدو چې برخایونه خدای د برو خلکو لپاره پیدا کړي دی او نه زمونږ په نظر کېږي دې خبرې څه معنا درلوده چې یو ملګری به له بله نه په پټه د ځای په نیولو کېږي کونښیونه کوي یا به موټر وانان په پټه کوري.

څه ساعت وروسته د موټر خلک پوره شوه او موټر وخوځیده، دلارې ګردونه په خیر تېر شوه، موږ هم یوه کلي ته ورسیدو چې هلته باید شپه تېره کړو. هلته هم زمونږ دناسټې کوټه له موټر نه کمه نه وه او برسر و کوز سربې هماغه مثال درلود.

دا شپه هم په خیر تېره شوه اوسبا دسیل و تفریح اصلي ځای ته ورسیدو، د هغه ځای مشر او د واک خاوند خپل کور ته وبللو چې ددغه ځای طبیعي ښایست اوبشکو مناظره مونږ غوندې څو تنه نور هم رابللي وو او په همدې کور کېږي میلمانه و.

دادوه ډلې که څه هم بیل بیل راز خلک وو خو بیا بې هم له لیرې څه نه څه اشنایي لرله او په نومونو یې یوله بله پېژندل.

که چېرې په دنیا کېږي دروغ ویل رواج نه وي او ظاهري خبرې اعتبار ولري نو ویلی شم چې نصب العین او ایده آل بې هم یو او مشترک و، چې د وطن لور تیا او د ملک سعادت بې بولي په دې کور کېږي هم زموږ د موټر وړاندې ناست ملګری د هغه رسمي ارتباط په اثر کېږي چې له کور به سره بې درلود ښایسته ښه نمانځل کیده او هغو نورو هم د خپل اعتبار او معتبرۍ په اندازه ځایونه نیولي و، چا چې لوړو مقاماتو ته زیاته لاره درلوده او ډېر صاحبان بې پېژندل هغه له ټولونه وړاندې ناست و او غټو غټو بابتونو ته بې اړخ لکولي و. په خبرو کېږي بې هم غټ خلک زیات یادول او هر ساعت به بې دهغوئ د صحبتو خبرې اترې کولې، تابه ویلې چې ټول عمر بې له همدوئ سره تېر شوی دی او هېڅ کله بې له کوم خوارو غریب سره د خدای په جات هم کومه خبره نه ده کړې. زما شاعره وروره! په دغه شپه ماته هغه راپه یاد شوه چې زه او ته مابینم له بیرۍ نه ښکته شوو او د بیرۍ له نورو ملګرو سره یو ځای د خان هجرې ته ولاړو، مونږ د خپلې بیرۍ ملګري نه پېژندلې چې څوک دي او څه کار لري؟ مګر د خان په حجره کېږي مو و پېژندل چې دسور ځنډي لونکۍ خاوند. د..... ځای خان، او د خان په حجره کېږي بې ډېر قدراو عزت کېده. هغه بل هم چې د علاقه دار میرزا و ډېره نمانځه بې کیدله او په پنډ توشک ناست و، د مفتي صاحب مراعات هم خدا پرو کم نه و او له نورو ملایانو نه بې ډېر فرق درلود.

هغه بل مور سوداګر چې بیر پوستین بې اغوستی او هر ساعت به بې د پوزې نسوار کول هر چا به ورته څنګ وڅټ واهه او په ښوښو نومونو به بې یاداوه.

ستابه هم په یادوي چې زه او ته هلته څنګه اېښیدو؟ او په کوم ځای کېږي ناست وو؟ له ما او تا نه چې پوښتنه وشوه مونږ څه وویل چې څوک یواو څه کار لرو؟

زه تاته د لوی خدای په بې نیازی سوګند خورم چې ماستا په معرفي کېږي ستا د تحقیر اراده نه درلوده او داراته نه وه معلومه چې شاعر به په دې حجره کېږي د سازنده معنی لري او موسیقي ته به په سپک نظر کتل کېږي ځکه چې په دې تحقیر کېږي زه هم درسره شریک وم.

سحر چې زه او ته له کلي راووتو او خپل ځانونه مو د خلکو په نظر کېږي ولیدل ډېر خپه وو.

تا ته په همدغه شپه داسودا پیداشوه چې له خپل ذهني او خیالي اسمانه راښکته شي او همدغو خلکو غوندې شي مگر ددې دنیا دا عادت دی چې که سړی د ځان لور تیا دپاره کوشن کوي پچه ورته پیچومی کېږي او که له گرنکه ځان غورځوي په ډېر زیارېې هم نه مومي ته به هر څه شي مگر د هغه مېرزاځای به ونه نیسي.

تاماته وویل په کوم هیواد کې چې انسان په دبانديني وضعیت پېژندل کېږي او دغټو خلکو پېژندنه او اشنایي په کې کېږي اکسیر وي هلته باید سړی په معنوي فضايو او پټو ښکېو پسې ونه گوري او نه خپل عمر د نفس په ترکیه او تربیه کې تېر کړي.

دامطلب تابه ډېرو جذابو پیرایو کې ونغښت او ودې ویل هغه څوک چې نه یو وری مړولی شي او نه یو برېښ پټولی شي، نه بې وهل او ټکول له لاسه پوره وي اونه دچا دلېستې په مخکې سپر کیدی شي دهغه به څه قدر او څه قیمت وي؟

تالکه یو هوښیار زړه سواندې ماته ددې دنیا داستونکې لارې ښودلې او ویلې دي:

څه کېږي که څوک یوه داسې سړي ته غاړه تېته کړي چې په سلو ځایو او حجرو کې ورته سرونه تېټېږي او هر څوک ورته په ښه سترگه گوري.

پدې تجارت کې خو هېڅ تاوان نشته او په هر حساب کې ګټه تر زیانه ډېره ده ما هم دا خبره له تاسره ومنله او په تاسې روان شوم چې ناڅا په دشر جذبه راغله او شاعرانه تخیلا ټوله نا نه بیل کړم. زه نه یم خبر چې کوم ځای ته ولاړم او چېرته ورسیدم؟ خودومره پوهېږم چې هلته ددې ټېټو خلکو دود او دستور هېڅ نه و اونه دافکرونه او دا خیالات پکې چلیدل.

هلته هېڅ انسان دبل په کمال نه شو تېرېدلی او نه دیوه سړي غټوالی په بل کې حلول کولی شو، دهر چا قدر او قیمت دنفسي او ذاتي موجودیت په لحاظ و او هېڅوک دچا په ښو ګڼلو او بد کتلو نه بل راز کیده.

زما په زړه کې ددغسې شهرتو او اعتباراتو احساس او شعور مړشو او لکه یو ګنګار بنده خدایي محکمې ته وړاندې شوم چې هلته بې له خدایه دبل چا بندګي ډېره بده اېښودله او دنورو ثنا ویل لویه ګناه وه ځکه زما په اراده ډېر لغتونه وویل شوه او وپوهدم چې سړی تل دخان په حجره کې نه اوسړي او نه په هر کور کې ددغسې میلنو قدرت زیات وي.

ما ته بې له الفاظو دا وویل شوه چې دځمکې او اسمانو خاوند بې دانسان له نفسي حقیقت او اعمالو نه بل شي ته نه گوري او دحق په حضور کې دغه باطل رنګونه او اعتبارات نه پاته کړي. (۱)

څنگه ژوند کوو؟؟

هغه ورځ په کور کې ناست وم چې دروازه وټکېدله اوورپسې متصل د زنجیر شرنګه پورته شو، په بېره له کوره راووتم او له خپل یوه دوست سره مخامخ شوم. وروسته تر یوه مختصر روغبړ څخه معلومه شوه چې دده دزوی واده دی او زه باید خپل اشنا دکاندار ته ورسره ولاړ شم چې ټوکی ورباندې گران خرڅ نه کړي او په سودا کې بې ونه غولوي.

ددوستانو خبره سړی په ډاگ نشي غورځولی نو بې له کومې بانې او پلمې ورسره وخوځېدم. په دکان کې مو لا سودا نه وه تمامه کړې چې کتوری راپیداشو او ډېر وار خطا معلومېده، له هغه موچې پوښته وکړه پخپل کورو کلي کې بې له چاسره خپرې لگولې وې چې دده له لاسه عرضي تللی و او پخپل سربې خاورې باد کړې وې.

له کتوري سره ټک لادېر ضرور و چې له وهلو ټکولو نه خلاص شي او څوک ورسره ګوتې ماتې نکړي. که زه ورسره نه یم خدایزده چې څه به ورسره وشي او څومره به زیانمن شي، زه باید په غم او خوشحالی کې له خپل دودوستانو سره مرسته وکړم او ورسره وځنلم. هغه څوک چې پنځه تنه بې پېژني او اشیان پیداکړی دهر چا مخ وړ اوري او هر څوک ورځنې یوځای او بل ځای ته ټک غواړي

څنګه چې مو دده کار خلاص کړ او بیرته راوګرځیدو لاره کې راته زلمې ولاړو، چې باید ډاکتر ورته وکومم چې کورته ورسره ولاړ شي او دزوی علاج بې په شان وکړي، ډاکار هم بې زما دلحاظ خرڅولونه نه کیده او واسطې ته پکې ډېر ضرورت لیدل کیده

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ کڼه، ۸-۱۱ مخونه.

له ناکامه بیا بېرته وگرزېدو او ډاکټر کوټې ته ورغلو هغه خپل تگ که څه هم ډېر گران خرڅاوه خو زموږ خبره بې ځمکې ته ونه غورځوله او راسره روان شو په دغه وخت کېنې نه پوهېږم څه پېښ شوي و چې گادۍ وانان په سلو روپو هم نه راضي کيدل خو ښه و چې زه بې وليدم په هماغه مروج نرخ يعنې شپږو روپو بې ترڅابه ورسولو او هېڅ بې ونه ويل چې کلي ته ننوتو گوروچې دميراجان په کورخړې او ښتې وې.

دکلي کورخلکوته مو وويل چې خدای دې انصاف درکړي، ولې به يوه سړي باندې په نا حقه گوټې لکوئ او بدورته وايئ. اخر مسلمانې ده او دقيامت ورځ مو په مخکې ده، خپل خدای ته به سبا څه جواب ورکوئ، يومسلمان په ناحقه ځورول څومره بد کار دی. هغوئ وويل مونږ څه وکړو؟

گلاجان ديو اوبل په کاله ننوت چې تاسې به ضرور بدېږي وايئ او گوټې به پرې لکوئ. هغه بله ورځ چې علاقه دار غوښتي ووهغه هم وويل زه بې پېژنم چې بد سړی دی او تاسې بې پرده کوئ که چا په تحقيق کېنې چشم پوشي وکړه زه به ورسره گورم. نوموړ څه وکړو گلاجان هلته هم خپله خبره پخه کړې وه او موږ ته بې هم ځينې خبرې وکړې چې که تاسې پرې بدونه وايئ سبا ورځ تاسې ته بدېږي او جرم درباندي راځي. په دغه وخت کېنې زه لږ څه دحيات او ژوند کيف اوډول ته ملتف شوم چې موږ څنکه ژوند کوو؟

او په ژوندون کېنې څه شي ته ډېر محتاج يو؟ که کله يوه ډاکتر ته ورځو او علاج ته مو ضرورت پېښ شي نو هم به اشنايان وروڼو او که په يوه دکان کېنې سودا کوو يا يوه ځای ته په گادۍ کېنې څو هلته هم اشنايي او پېژندگلوی ته ضرورت ليدل کېږي.

په تحقيقاتو او جزايي امورو کېنې هم اشنايي دومره اغيزه لري چې ښه بد کړي او بدښه کاندې ځکه چې دوستي او اشنايي په ټولو حقايقو غلبه لري او دطلا په نرخ خرڅېږي. همدغه سبب دی چې موږ په اشنايي او پېژندگلوی پسې لکه بښه لوړې ژورې لټوو او سرونه پرې ماتوو ديوه سړي کمال اولياقت شخصيت او لويوالی په همدغه معيار سنجوو چې څومره او څنکه خلک بې پېژني او داشنايي په برکت څه کارونه کولی شي.

غوښې دهرچا خوښې دي مگر دپېشکې ورپسې زيری دی. اشنايي په هرملک کېنې ښه ده، مگر په دې ځای کېنې دکيميا بوټی دی، کوم کارونه چې دلته په اشنايي کېږي هېچرې نه کېږي او په هېڅ شي نه کېږي د همدې له امله وايي:

يار مې هندو زه مسلمان يم ديار د پاره درمال جاروکومه

يار ديار د پاره خوري دغوايي غوښې.

هرکله چې ديارۍ او اشنايي لپاره هندو دمسلمان او مسلمان دهندو چمونه کوي او ناحق دحقو ځاي نيسي، ته ووايه چې سړی به دبدو خلکو په اشنايي کېنې له څومره گناهونوسره اشنا کېږي، او دهنوئ د خوا هښانو لپاره به څه څه کارونه کوي. ځينې کسان وي چې له خپلو دوستانو او اشنايانو کله کله داسې کارونه هم غواړي چې نه په عقل برابرېږي، نه له شريعت او قانون سره موافقت لري، په ځينو وختونو کېنې بايد يواشنا له بل اشنا سره په نا حقو دعوا او جگړو کېنې داسې ملگری شي چې هم به ورسره منډې رامنډې وهي او هم به په سلو دروازو او سلو کوڅو ورسره گرزې ځکه چې دغسې وسايلو او وسايطو ته هرڅوک محتاج دی او هر سړی مجبوري چې خپل اکثر کارونه په دغسې وسايلو اجرا کړي.

ټول کارونه او ټول شيان لکه دنان وای ډوډۍ داسې نه دي چې په يوه معين نرخ او معين مقدار د هر چا لاس ته ورشي او کومې واسطې ته پکې ضرورت نه وي يا لکه د جمعې لمونځ هر څوک بې بې د ملا امام له اشنايي وکړی شي، ځکه چې زموږ اکثر اجتماعي کارونه چې په يوه او بل اړه لري د اشخاصو په کيفي وضعيت او آني حالتونو موقوف وي. که کله د يوه سړي طبيعت ښه او پام بې په نیکو وي غرونه دسړي په مخکې او اروي مگر که په چپ اړخ راپاڅيدلی وي نو بيا بې هېڅوک لارې ته نشي راوستلی اوسړي ته پچه پېچو می کوي دهمدې له امله افراد هم پخپلو کارونو کېنې په ځان اعتماد نشي کولی او نه دمحض معقوليت او حقيقت په ډاډ کوم کار ته وړاندې کیدی شي. هره ورځ ديوې ورځې لپاره د يواو بل معقول او نامعقول مراعاتونه کوي، او ددې لپاره چې بل څوک دده بېځايه لحاظونه وکړي دی هم دهرچا لحاظ کوي او په همدغه مراعات او لحاظ کې خپل پېشرفت او خپل نجات هم گوري همدغه شی ده ته دور انديشي او عاقبت سنجي معلومېږي نوځکه دضرورت په وخت کېنې هر راز بې قانونه او بې لارې کارونه کوي. مگر لحاظ او مراعات په هېڅ حال کې نه پرېږدي. که کله کوم سړی په ښه نيت او پاک فکر له دغسې مراعاتو نو او لحاظو نوسره مبارزه او جگړه شروع کړي خلک ورپسې سل خبرې کوي او په سلو

نوموې ستاېې، هرڅوک ېې ملامتوي او دهر چا په نظر کېنې بدایسي، هېڅوک ورته په ښه سترگه نه گوري او ټولو د سترگواغزی شي.

که څوک غواړي چې هریب ېې پټ وي او ډېر دوستان ولري باید د دوست او اشنا مراعات ولري او هرڅه چې هغه ووايي دی ېې ومنې که دیوه دوست خواهش په قانون برابر وي او که نه، گناه وي او که خیانت، گران وي او که اسان سړی باید پکې نه ونه وایي او د یارلپاره درمسالونه جارو کړي.

مونږ له خدایه هېڅ کله په دعا کېنې دانه غواړو چې یا له اسمانه پخه ډوډۍ راته ولېږه یا د الوتلو وزورنه راکړه چې موږ ورو خېژو مگر دیوه دوست او اشنا څخه په ځینې کارونو کېنې دغسې مرسته او معاونت هم غواړو، او دغرو قدر بارونه ورباندې ږدو.

زموږ په مدني او اجتماعي حیات کېنې دا خبره ډېره ضرور ايسې چې ددغسې اشنایې لمن ټنډه کړو او خلکو ته دا وښیو چې رسمي او اجتماعي امور دیوه قانوني او وظیفوي شعور په اثر په یوه مثبت ډول او مقرر صورت اجرا کېږي چې هېڅوک او هېڅ شی پکې متاثر نشي او هېڅ راز اشنایي یا مخالفت او موافقت پکې تغیر نشي پېښولی.

که موږ پدې موفق شوو چې د قضاوت او حکمت په وخت کېنې پخپل ورور باندې رحم او په دښمن قهر و نکړو یا پدې پوه شو چې اشنایي په شخصي او اخلاقي امورو کېنې تاثیر لري او له خپلو حدودو نه هغه خوا حقوقي مسایلو ته تجاوز نشي کولی بیا به هېڅکله دغسې چمونه نه کوو اونه به په واسطو او وسیلو پسې گرځو، نوڅه به کوو؟ دخپل دوست او اشنا له حال احواله به ځان خبروو، د جوړ اونا جوړ پوښتنه به ېې کوو، دا احتیاج په وخت کېنې به ورته قرض یا بخشش پیسې لېرو، مگر دهغه لپاره به د درغو شاهدان کېږو نه، او نه به له حق او حقیقت سره جنگ او جگره کوو، له خپل ملګري سره به په لولور، یوو او غاښورو کېنې مرسته کوو مګر پردی بولي به ورته نه وهو.

زموږ ارواحو له لوی خدای سره عهد کړی چې په نیکۍ او تقوی کېنې به له نورو سره مرسته کوو مګر په ظلم وګناه کېنې به د چا

نه ملګري کېږو. (۱)

کورنۍ

په باغ کېنې بعضې ونې او بوټي زاړه او ورک شي او بعضې نوي پیداشي، کله پرې رلی وشي میوه یې خرابه کړي او کله پرې سختې سيلې راولوزي لوی لوی ښا خونه په کېنې مات کړي، کله یې پانې زېږي، کله شنې او کله بیخي نه وي. ډیر خزانونه پرې راځي او تیر یږي مګر باغ لاهماغه شان ځای په ځای وي. ونې بدلې شي، میوې بعضې ورکې او بعضې نوې پیداشي خو د باغ نوم نه ورکېږي. نو څوک چې په دغه راز پوهیدلی وي هغه لکه باغوان د باغ خدمت کوي او په یوه بوټي یا یوې ونې پورې زړه نه تړي. کورنۍ هم همدغه شان بهار او خزان، زړښت او ځواني لري هر راز طوفانونه او مصیبتونه پرې راځي، مګر نوم یې باقی وي، خلک یې بیخي بدل شي خو اصلیت یې نه بدلیږي.

وګورئ! د پښتنو په کورنۍ کېنې اوس هغه پخواني پښتانه یو هم نشته سره له دې پښتانه یادېږي، داځکه چې دا پښتانه هم د هماغه ونو نیلې دي چې اوس ونې شوي دي. د دې ونو میوه که څه هم پخوانی خوند نه لري اونه په کېنې هغه غټوالی شته مګر نوعیت یې نه دی بدل شوی.

دا د باغ خاصیت دی چې دونو له نیلو نور نیالکي پیدا کېږي او له هغه څخه نور، خوپه میوو کېنې یې هغه مزه نه پاتې کېږي هوا د باغ د میوو خوند ساتل ډیر مهارت غواړي، که یو باغ د چا د ودانۍ د سیوري لاندې شي هم میوه یې بیخونده کېږي، نو لکه څنګه چې یوه کورنۍ د علم و عرفان رڼا ته احتیاج لري همدارنګه باغ هم د لمر اوسپورمۍ رڼا ته ضرورت لري.

که په باغ کېنې بعضې ونې دومره جګې شي چې له نورو ونو د لمر سپورمۍ تاثیر ایسار کړي هم د ټیټو ونو په میوو کېنې مزه نه پاتې کېږي او لکه هغه کورنۍ چې د بل چا سیوري لاندې شي او یا پخپل منځ کېنې یو په بل دومره لوړ شي چې طبیعي فیوضات یوله بله منع کړي هرو مرو پکې هغه پخوانی خوند نه پاتې کېږي. نو څرګنده ده چې نباتي او انساني حیات ډیر نږدې او ټینګ

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ کڼه ۲، ۹ مخونه.

مناسبت سره لري، څنگه چې غټې غټې ونې دضعيفو چينچيو له لاسه خرابيږي همدغه شان د کورنيو او ملتو حال هم دی. بعضې داسې چينجي شته چې په سترگو نه ليدل کيږي او د لويو کورنيو سټه له بيخه باسي، دا چينجي هغه کيسې او اوهام دي چې خلک دسې او عمل له ميدانه راگرزوي او دمايوسيت خواته يې بيايي، داسې کيسې خپله نه پيدا کيږي، زورور قومونه يې په راز راز وسايلو په ضعيفو قومونو کې نشروي او د هغوئ مخه دارتقا او کاميابي له لوري راگرزوي. کوم قوم چې د و هم پرستۍ په مرض گرفتار شي او بې اساسه خيالات پکې ځای ونيسي هغه که څه هم په ظاهر روغ رمټ معلوميږي مگر لکه چينجنه ونه پکې هيڅ نه وي پاتې، داسې قوم د جدو جهدي اثر هيڅ نه وي قايل په هر کار کې شکوم نيسي او هر څه دتصادف نتيجه بولي، په بعضې ورځو کې ورته سفر لوی خطر ښکاري او د چرک بې وخته اذان يا د سپي انکولل دمصببت پيغام او د بدې پېښې قاصد گڼي. دوی تل خپل حاجتونه د قبرو له مړو او جنډو څخه غواړي، زيار او کوشش ته هيڅکله مراجعت نه کوي، نودغسې يو قوم چې جدو جهد ورته حرص او عدم قناعت معرفي شوی وي، سعيه ورته شنډه ونه او بيهوده شی ښکاري ضرور بايد لکه خس و خاشاک ځانونه د زماني شديد طوفان او تند باد ته وسپاري چې هر لورته يې وېسې اود ځمکې له مخ يې ورک کړي. دا راز افکار چې د قوم د ورکوالي سببونه دي او يو قوم دبدبختۍ په ميدان کې لاس ترزنې کښيږي اول د هغه قوم په ادبياتو کې او وروسته د خلکو په ذهنيت کې ځای نيسي، هو! په شعر کې دا تاثير شته چې يو فکر هم د خلکو په نظر کې ښه او ښايسته ښکاره کړي، شعر دا اقتدار لري چې بودائيت، رهبانت، مسيحيت دتصوف په نامه په اسلام کې داخل کړي. خدای پاک وايي چې انسان هر څه د خپلې سعي په اثر کې مومي مگر شعروايي:

(سعی خودنتوان برد پی بگو هر مقصود
خیال باشد کنی کاری حواله براید)
شعردی چې خلک انزوا او گوشه نشینی ته رابولي اووایي:
(ببر ز خلق و زعنا قیاس کاربگیر
که صیت گوشه نشینان ز قاف تا قافست)

((جداروکه گذرگاه عافیت تنگست))

هرڅوک چې دلاندیني بیتونه واورې:

(غم دنیای دنی چند خوری باده بخور
ازین رباط دو درچون ضروراست رحیل
حیف باشد دل دانا که مشوش باشد)
(به هست و نیست مرنجان ضمیر و خوش مباش
که نیستی است سرانجام هرکمال که هست)
رواق طاق معشیت چه سربلند و چه پست)

هغه که دنیا سره هر څومره علاقه او دلچسپي لري بايد بې علاقې شي او په بد نظر ورته وگوري. ښه ده د رحمان بابا خو په دې موضوع کې د نورو په لارنه دی تللی او دنیا يې په دې شان معرفي کړې ده.

(ښه ده ښه ده د دنیا
خوشحال خان هم بالعکس دنوروشعرا دسعی اوعمل طرفداري کړي ده او خلکو ته يې داسې درس ورکړی:
(که غوټې پسې وهې په لاس به درشي
چاويل چې په درياب کې گوهرنشته)
نه يوازی خوشحال نه حميد هم تنبلې پدې ډول پريکوي او وايي:
(دهمه بلاسرتن آساني ده
خرخاوه شي لټ غویی پرقصابانو)

نودننيو ادبياتو او ليکوالو کاردی چې خلکو ته يوه داسې ادبي دنیا پيدا کړي چې اساس يې عزم وهمت، جدوجهد، سعيه اوعمل وي. او هغه کسان چې له ډيرې مودې د هماغې د سيوري په انتظار شل او شوپ ناست دي راپاخوي، دزيار او کوشش لمن په لاس کې ورکړي، دغه او هام ترينه هير کړي. هو! دا او هام د ادبياتو له لارې راغلي او په همدغه لار بايد بيرته ووزی.

د دې بيت اثر:

(مصلحت دیدمن انست که یاران همه کار
بگذارند و خم طره یاري گیرند)

باید په دې راز بیتونو:

وختو اسمان ته په وزر د ازادۍ بشر
ته لابندپه زلفويې داخیال خوشې عبث دی)
(خادم)

له دماغونو ووزي او ورک شي. دغه شان نوې نغمې که د خلکو غورو ته ورسېږي ژر به انشاالله دمقصد لارمونده کړي او ور روان به شي ادیبان او لیکونکي کولی شي چې هماغه دشمعې سوزیدل او دفرهاد اوشیرینې نوم د خلکو غوږونو ته په دې شان ورسوي:

لکه شمع که ځان وسيزې په اورته نو به هله کړې رڼا مینه او کور ته
که فرهاد غوندې دې غرونه سوري نه کړ. د شیرین وطن په عشق کېنې یې نامتورته

اوس باید د دې ډول بیتونوپه عوض:

(په کلگونه چهره څاڅکي دخولو چې ترنظرشي
د شبنم په رنگ کېنې وینم دگلابو طوفان کله)

خلکوته داسې وویل شي.

(په خولو یې دتندی که ایبارې کړې دوطن دگلو باغ به کړې سمسورته)
اوسني لیکونکي باید ددې وخت ضروریات په نظرکېنې ونیسي او د خلکو رهبري وکړي لکه څنگه چې یو دزمانې نبض شناس شاعر وایي:

(هره ورځ د زمانې احوال بدلېږي هره شپه نوی خوبونه نور تعبیر)

همدغه شان باید دشعرا نغمې هم بدلې او په شعري او ادبي دنیا کېنې نوي افکار ځای ونیسي، داسې نوې هم نه چې له محیط سره هیڅ نه تطبیقېږي، ځکه دا خوله بارانه پاشیدل او ناوې ته کېښاستل دي او شاعر باید خپل کام ته د امن ځای ونیسي او پخپلو دردونو یې خبر کړي. دشاعر د اوظیفه ده چې دکام په غم وژاري او هغوئ هم وژروي هسې نه چې خزان ورته پسرلی ښکاره کړي یا په غم کېنې ورته سرندي ووهي. (۱)

فکرونه هم تغیر مومي

غټ او واړه شیان څه چې په دنیا کېنې دې بعضې ډیر ژر او بعضې څه موده وروسته تغیر مومي: انسان هم سره له ډیر صفاتو د همدغه تعبیر په لار کېنې واقع دی، فکر، عقل، ذوق او هرڅه یې تغیر کوي او په نورو شیانو کېنې هم تغیر پیښوي، که سړی د تاریخ پانې او موزیم خانو ته مراجعت وکړي او دانسان مختلف حالات او اثار نظر لاندې ونیسي په دې به پوه شي چې انسان هیڅکله په یوه حال نشي قانع کیدلی او همیشه پخپل حال کېنې تحول او تلون غواړي، دانسان همدغه تحول غوښتونکی طبیعت چې په هیڅ حال نه قانع کیږي، کله د خپل کاله په نقشه کېنې تغیر پیښوي او کله پخپل لباس کېنې تحول پیدا کوي د دنیا د آبادۍ اود انسان د ټولو پېشرفتونو لوی سبب دینوانسان طبعاً د تجدد خواته مایل دی او همیشه زاړه شیان په نوو بدلوي او یوډول تراخړه

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۱۲ کڼه، ۵۲ - ۵۳ مخونه.

پورې نه پالي، که سړی یوازې د انسان لباس په نظر کېنې ونیسي او په مختلفو اقسامو یې غور وکړي پوه به شي چې خیاطانو د تن په جامو کېنې څومره تحولات او تغیرات کړي دي او لا کوي یې.

د خیاط لیاقت پوهه او ښه والی همدغه دی چې هر وخت د خلکو خواش ته وگوري او هغسې جامه جوړه کړی یعنې دمحیط په خوښه کار وکړي هسې نه چې خلک یوڅه غواړي اودې نورڅه کوي.

د انسان فکر هم لکه د خیاط ماشین داسې دی چې باید هر وخت داسې کار وکړي چې خلک یې غواړي او خوښوي یې. د انسان قابلیت هم د پته وایي چې خپل فکر او محیط له تفاضله تطبیق کړی شي، همدغه شي ته ذکاوت او هوښیاري هم ویل کېږي او دیوه سړي د قابلیت پوره سند کېدلی شي.

هرڅوک چې له خپل فکره داسې کارنشي اخیستلی چې د خلکو له احتیاجاتو او دمحیط له مقتضې سره سم وي هغه هیڅکله په دنیا کېنې د خوشحالی ژوندون او ښه زیست نشي کولی او نه په اجتماعی حیات کېنې څه برخه لري. څومره انسانان چې په یوه مملکت کېنې اوسېږي او یوملت ورته ویل کېږي دوی ټول د یوه لوی ماشین په ډول دي چې واړه واړه څرخونه او مختلفې پرزې لري چې باید ټول دیو مقصد لپاره حرکت او کار وکړي او خپله وظیفه اجرا کړي. پدې څرخو کېنې که هرڅرخ له عمومي ارادې سره سم کارنشي کولی نو هغه بیکاره او خراب گڼل کېږي، بلکې نور هم له کاره باسي.

نوداهم معلومه شوه چې ښه والی او هوښیاري په حقیقت کېنې همدغه شي دی چې سړی خپل افکار له محیط سره تطبیق کړی شي اوله عمومي ارادې سره سم د مشترک مفاد لپاره کار وکړي. هرڅوک چې خپل افکار له محیط سره نشي تطبیقولی هغه لکه یو بیخبره دهقان داسې دی چې د زراعت وخت او موسم ورته نه دی معلوم او بې وخته پخپل پټي کې څه کړي چې هغه هیڅکله نه شنه کېږي او تخم هم ضایع کېږي.

ددې سړي کار که څه هم په اصل او په خپل وخت کېنې ډیر ښه کار دی مگر دی ورځنې هیڅ نتیجه نشي اخیستلی او خلکو ته خپل لیونتوب ښیي.

څوک چې یوازې د خپل فکر په محیط کېنې کړي او عمومي نظرنه لري یعنې خپل افکار یې له محیط سره نه وي تطبیق کړی د هغه فکر په هرځای او د هر چا په نظر کېنې صحیح نه وي.

یو وخت یو ظریف سړی چې په سره رود کېنې اوسیده بازار ته روان و چا ورته وویل چې ماته یوه ټوټه راوړه چې ابې رنګ یې وي او ساده وي هغه چې له بازاره راغی نوسره شیر چایي ټوټه یې ورته راوړه او ورېې کړه د ټوټې خاوند ورته وویل چې ما خوا بې ټوټه غوښتې وه او تاسره بخنه ټوټه راوړه ظریف ورته په خداشو چې دسره رود او به خو همدغه شان رنګ لري.

څوک چې عمومي نظرنه لري او یوازې د خپل فکر په غولي کېنې خاپوړې کوي یعنې خپل افکار یې له عام محیط سره نه وي تطبیق کړي چې د خپل کاله داوبورنګ ابې رنګ کني او نور ځایو نه په نظر کېنې نه نیسي، نو هرڅوک که غواړي چې حقیقت ته ورسېږي او افکار یې په هر ځای کېنې صحیح وگڼل شي هغه باید خپلو افکارو ته وسعت ورکړي، دې خبرې ته باید ادیبان او لیکونکي زیات ملتفت شي او ډیره توجه ورته وکړي ځکه چې دوی له خپل محیط سره زیات فکري ارتباط لري او تل خپل نظریات خلکو ته وړاندې کوي نو که ددوی افکار له محیط سره موافق نه وي او څوک ورته خپل احتیاج نه حس کوي هیڅوک یې نه قبلوي او شنې پاتې کېږي. نو دوی هم باید لکه نور کسبګرد خلکو د ذوق او ډول رعایت وکړي یعنې ښه شیان په ښه لباس کېنې خلکو ته وړاندې کړي او دمحیط احتیاجات په نظر کېنې ونیسي. څه چې لیکي باید پخوا له لیکلو څخه سترګې ښې وغړوي او په خلاصو سترګو څه ولیدي نو دده افکار هرو مرو عمومي رواج پیدا کوي او خلک یې ښه قبلوي. (۱)

شاعرانه خیال

چه چې او قراره قرارې وه، سپوږمۍ د ځمکې په مخ رڼا غورزولې، هیڅ طرف زور او زور نه و. یو زور لښتي په شنه گیاه پټ او پیچلی له اوبونه ډک اوغلی روان و.

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹ کال، ۴ گڼه، ۱۰-۱۱ مخونه

هرچا چې داوښت لیده گمان یې کاوه چې دا او به یې شعوره نه دي، په عزم او اراده کوم طرف ته ځي، ما هم دا خبره حس کړه او ورپسې روان شوم. څه ساعت وروسته گورم چې په شنه باغ کښې قدم و هم باغ کښې هر راز بوټي ولاړ دي، دا او به چې ډیره موده پخوا هم دې باغ ته راغلي وې ددې باغ په شنو پاڼو، خورو میوو، ښایسته گلانو کښې یې حلول کړی، داشین بڼ، تازه چمن یې دانسانانو، مرغانو، حیواناتو لپاره ساز کړی و. دا او به لکه د تاک په رگو کښې ننوتې وې ډیر خلک یې په خپل خوند مست کړی او د ډېرو نشه یې د بنگو په پاڼو زیاته کړې وه، په یوه بوټي کښې ځان لکه غسل خور کړی او په بل کی یې د سرکې تریووالی پیدا کړی و، په گني کښې یو راز او په مرچ کښې یې بل راز مزه اښې وه، دا او به برسیره پردې چې ددې میوو او گلانو دو جو د سبب گرزیدلې وې په تعمیر او ودانۍ کښې یې هم برخه اخیستې، ددې باغ دیوال او گرد چاپیرسرایونه یې سرته رسولې و.

دې او بویوازې د ځمکې په مخ تردد نه و کړی.

لکه چې یې د همدې حرارت په زړه کښې پیداشوی، د اقیانوس له دریابه جکې شوي او په وچو جزیرو باندې یې درحمت څاڅکې شیندې اولکه دکل له پاڼو هوا ته هسکې شوې دي، کله یې په لوبو دریابو کښې دانسانانو بیرۍ او درانه جازونه په سر گرزولې او د څاروي وظیفه یې اجرا کړې ده، دا او به که څه هم دونو تر جکو جکو څو کورسیدلې دي خو خلک د ځمکې په سرگزیډلې شي څه شی نه ډوډوي. نه دغه او به چې کله په یخ کښې ځای نیسي او د توری آب په ځای او کله دگل په پاڼو (ښایسته جامه) کښې ننوزې د حسن او جمال مظا هره کوي او ځنې وخت د صدف په صاف زړه کښې ځان تربیه کوي او د جوهرې په دکان کښې د تجارت بازار تودوي و دې شي چې شاعرانه خیال هم دغسې یو شی دی. (۱)

تیاره او رڼا

نه پوهیږم خوب دی که بیداری، خیال دی که حقیقت، دنیا په تیاره او ترگمۍ کښې واقع ده، له شرقه تر غربه تور ټیکری غوړیدلې هر څومره چې یوه خوا بله خوا گورم هیڅ نه گورم.

هرلورته تورتم او تپه تیاره ده، زه گمان کوم په داسې کره کښې یم چې دانسان هوس په کښې هیڅ نه دي کرلي او نه د تمدن لاس په کښې څه نقش او نثار کړی او دایوه طبیعي اوساده منطقه ده چې د فکر او کار اثر په کښې نشته، ټول مخلوق ویده او دنیا په هماغه پخواني حال پاتې ده، هیڅ تغیر په کښې نه دی پیښ شوی ځکه چې زه څه نه وینم، زما په نظر کښې دنیا په خوب ویده او خپه چه ښکاري.

زه گمان کړم چې دنیا د خوب زانکو ده او خلک په کښې غلي پراته اویوپه بل اړه او غرض نه لري، زه تصور کړم چې دنیا یوسپیره ډاگ او وچه بیدیا ده هیڅ په کښې نشته د هرچالاس تش او خالي دی. خبرنه یم چې څه شته خو زه د جهل په تیاره کښې پټې سترگې پروت یم څه نه وینم او دا هغه دنیا ده چې د بشریت معموره گرزیدلې او بله شوې، زه په همدې تیاره او بې خبرۍ کښې، چې یو ناخپه سپینه رڼا پیداشوه او د دنیا بازار راته ښکاره شه.

نه پوهیږم دا رڼا له څه شي پیداشوه د حقیقت معشوقې مخ ښکاره کړه او که د علم لمر پخوا د وخته د صبح صادق قاصد راولیږه او که د بشر د حکمت برق او بریښنا وه. خیر هر څه چې و خونوې دنیایې له هر شي ډکه پکه راوښوده، چې هر څوک یې محتاج او هر څوک له ما نه یې نیاز و. هر چا هر څه درلوده او هر شي نوی رنگ پیدا کړی و. میخانیکي اسبابو په کایناتو کښې عجیب او غریب تحول څرگند کړی، اود هنر کیمیا وسپنې ته پښې او وزرونه ورکړي، په دنیا کښې بله دنیا جوړه شوې، د دماغ زړه خونه نوې شوې، نوی فکر نوی خیال پیداشوی، زه علاوه په دې چې په مادیاتو کښې برخه نه لرم، یوسراو دوه غوره یم په معنوی هستۍ کښې هم لکه الف هیڅ نه لرم زه داسې ښکارم لکه چې له کومې بلې کرې ځمکې ته نوی راغلی یم. هوا زه د بیخبرۍ او بیکارۍ له دنیا د علم او عمل دنیا ته نوی راغلی یم.

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸، ۲، ګڼه ۵۸ مخ.

زه له خوبه نوی راپا ځیدلی یم. پس له دې به لکه وړوکې هلک دیوه شي او بل شي نوم زده کوم او هرشي ته به د تعجب په سترګه ګورم. (۱)

بله دنیا

نیمه شپه ده هیڅوک له ځایه حرکت نه کړي، مکرزه لکه سرسام بې ارادې روان یم، په مخ کېنې مې غرونه اوسیندونه راځي خو زما مانع کیدای نشي، په لوړو او ژورو لکه نسیم یا برینسا خرڅنده تیرېم هیڅ شی مې په مخ کېنې حایل کېږي نه. یوه شیبه وروسته نه یم خبر چې ما د څومره مودې لار په څو دقیقو کېنې قطع کړې، خوله دغې دنیا چې زه ورسره اشناوم وتلی او یوې نوې دنیا ته د تعجب په سترګو ګورم. زما او ددې خلکو ترمنځ دومره بعد او فاصله ده لکه چې داوولې ورځې انسان یې ددې وخت له انسان سره لري دلته هرڅه نوي او هغې دنیا سره چې زه ترې راغلی یم هیڅ مشابهت نه لري حسن او جمال ټول همدلته جمع شوي، عیش او عشرت د همدې خلکو په برخه رسیدلی دی، ددې ځای وګړي چې لکه دیوه چمن ګلان یوشان تراو تازه ښکاري ماته هغه تفاوت او تیټ وپاس چې ما دانسانانو په ډله کېنې لیدلی راپادوي او هغه کسان چې د فقر او ضعف نمایندګان و، راته وې دلته که هر څومره میخانې او دساعت تیرۍ وسیلې ډیرې دې مګر خلک یې دومره نه دي بیخوده کړي چې له اینده حیات نه غافل او په دې شي قانع شي ګویا دې ځای ته لا دقناعت لغت نه دی رسیدلی او حرص بد نه دی معرفي شوي، هرطرف ته کارخاني او فابریکې جاري دي نوي نوي کشفیات او اختراعات کېږي خوافسوس چې زه ددې ځای دشیانو نوم نه پېژنم او تعبیر ترې نشم کولی مګر دومره پوهیږم چې دټولې دنیا دتسخیر لپاره کفایت کړي. ددې ځای په کتاب کېنې ډیر شیان چې ماته بدمعرفي شوي و ښه ښودل شوي او داخلاقو په غټو غټو عنوانو کېنې لوی تغیر او تبدیل پیدا شوی دی. دلته په عوض د تواضع او امیدواری د عزة النفس درس ورکول کېږي او د صداقت په ځای سیاست ستایل کېږي. زه په دې ښایسته دنیا کېنې ښکته او پورته ګرزم، دبشریت د امراضو دوا لکه همدردی اونور... لټوم خو بې له دهر دارو غازو او جهانسوزه اور بل څه نه وینم او وروسته له ډیرو پوښتنو راته ویل کېږي چې ته د شرق موزیم خانوته مراجعت وکړه دا د شلو قرونو پخوا ارمغان د هغه ځای په زړو اوشکیدلو پانو کېنې پیدا کېږي. (۲)

د بشریت قافله او منزل مقصود

نن چې دبشریت قافله او د انسانیت کاروان، د مدنیت او عرفان په بازار کېنې قدم وهي، او د حکمت په رڼا د مهجولانو په تورتم کېنې او به د حیات لټوي، له اوسپنې دهوامرغان او له فولادونه د دریاب کبان جوړوي، له اوبو نه برینسا (برق) او له هوانه وینا اخلي. نن چې له شرقه تر غربه دانسان ژغ هرغور ته بې کاغذ اولفافي او بې ټکسه دپوستې رسي. نن چې هرسړی د دنیا له په حال احوال او دلرې لرې خلکو په کار بار خبر دي، دیوه او بل په حق کېنې پېشکوي کوي، نن چې د بشر له سترګو پردې لرې شوي، لرې او نږدې ورې ورې درې وینې او له ډیره عقله وینسته چوي دا ټول د نن او پرون ورځې د زیار او زحمت نتیجه او دیوه قرن محصول نه دي، دا معنوي سرمایه دبشر داوولې ورځې پانګه ده چې ورورو زیاته شوه او په مرور د زمان له یوې دانې درمندونه او له یوه زړې باغونه جوړ شوي، د بنیا دم فکر لکه طفل ډیره موده د حیات په غولي خاپوړې کوي او د حرکت او عمل په میدان او د تجربو په ګدی ډیر کرته پا ځیدلی اوسرپه ځیرۍ لګیدلی، پس له ډیرو پریزیدو یې یو یادوه قدمه د ترقۍ لور ته اخیستي د اطفال په بیابان د دنیا کېنې چې هیڅ لور لار او رڼا نه وه او هر طرف له مارکنډیو او اغزیو ډک و، لوڅې پښې یوه خوا اوبله خوا لکه سودایي اوتندې یې تیرې کړي، په کنډو او کپرو د خطر کېنې ولیدلی لکه یوسف (ع) عمر یې په څا او زندان کېنې تیر شوی د زمانې له مصایبونه یې دسریه کاسه کېنې او به څښلې.

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۷ کال، ۴ ګڼه ۶۳-۶۴ مخونه

(۲) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۵ ګڼه، ۳۶ مخ

کله د تصادف په کام او کله د تدبیر په قدم وړاندې تللی

ډیرې ککړې په دې ارمان کېږي خاورې شوي چې یوه غوزه دېښې تجزیه کړي بیا له یوې هسې تیل وباسي او له بلې پلته ناوه کي، خپله تیاره کوټه په دې رڼا او خپله توره خونه پدې روښانه کي.

لنډه یې دا لکه څنگه چې بنیاد د اوسني صورت او قدو قامت پس له ډیرو تحولاتو موندلی، اول ځل له غذايي موادو مائیت ته راغلی (منی) شوی، او پس له هغه دوینې پرچې (علقه) گرزیږي او بیا یې دغوبې شکل پیدا کړي او په تدریج سره هډوکي جوړ او په غوښه کېږي پټ شه، وروسته تردې یې زړه، سترګې، غوږونه او بې حسابه اجزا د بدن او پرزې یې د وجود چې ځانته یو علم (تشریح) په کېږي تدوین شوی دی په کار خانه د قدرت کېږي جوړ شوی او یو مکمل وجود چې خدای (ج) په اشرف المخلوقات سره ستایلی د خدای په قدرت دنیا ته راغلی. همدارنګه یې فکر هم د تحول پایه په پایه ختلی اودې اوسني مقام ته رسیدلی دی. بنیاد ډیره موده په صحرادتنه یې او نادانۍ کېږي په ډار او ترس گرزیږي اولکه ښاپیرک په سمخو او غرو کېږي پټ شوی، هر ساعت له مختلفو اوازو د حیواناتو او غره هار د تالندې ویریدلی اوله ډاره یې یوه او بل شي ته سجدې کړي. پس له ډیره وخته دملګر تیا او تعاون په فایده پوه او دغلو له ډاره کلی کور شوه، له همدې وخته د قومیت نوعیت قرابت نیلي په ځمکه کېږي چلیدلي، د محبت شفقت، جمعیت سلسلې اوږدې شوي، او د بنیادمو قافلي او کاروانو نه د ترقۍ په لاس وړاندې د منزل مقصود د طرف تللي او هرې طایفې ځانته یوه پنا گاه لټولې، او ځان یې څه شي او ډیر ترسیه کړی.

چا د غربیت په خونه کېږي اړولي او چا د قومیت په مرغانچه کېږي ځان ځای کړی. مسلمانان په فراخ باغ د دین او دیانت کېږي پراته او دیوه باغوان لاس لاندې تربیه کيږي، په دې باغ کېږي هر قسم بوتې او هر راز گلان اوونې چې هریو بیله مزه بیله میوه علیحده رنگ او ګوښې فایده لري موجود دي، تر انګورو پورې د هر ځای میوه پیدا کيږي، او د هر چا خوله پرې خوريږي. دا باغ خصوصي نه دی، د هر چا زړه چې ورته وشي په یوه کلمه کلپ ورته خلاصیږي او ور ورته بیرته کيږي. (۱)

د محبت لېوال

راشه چې زه خپل زرګي ته مراجعت وکړم چې په دغه حساسه نړۍ کېږي د مینې او محبت څه یادګارونه پاتې دي او که نه! دغه زرګي چې د محبت په هر راز لومو کېږي نښتي او د عشق په پنځرو کېږي یې ډیر ریاضتونه ایستلي دي ګوندې د عشق او مینې تیر حالونه لکه د سینما فلمونه یو یو راته ښکاره کړي او دا راته ووايي چې عشق او محبت په انسان باندې څه کوي ترڅو چې د دنیا په مخ د حسن او جمال مظاهر لیدل کيږي او د انسان په سترګو کېږي د لیدلو او کتلو احساس وي، هر ورو به د انسان په زړه کېږي یو ډول مینه او د یوښي محبت وي مګر محبتونه ټول یو راز نه دي اونه یې اغیزه د انسان په زړه کېږي په یو ډول وي بعضي محبتونه دي چې ډیر ژر د انسان له زړه محوه کيږي او هیڅ اثر یې نه پاتې کيږي.

هو! انسان کله کله خپل زړه په لمر او سپوږمۍ او داسمان په ستورو هم بایلي مګر کوم وخت چې هغه ورته لویدونکي او پریوتونکي ښکاره شي نو ډیر ژر ورځنې بیزاره شي او په یوه داسې ذات پسې ګرځي چې هغه هیڅکله نه محوه کيږي او تل تر تله وي.

دا راز محبت د انسان جسم او روح دواړه داسې رڼا کوي، چې بیا لمر او سپوږمۍ هم ورته له شرمه کتلې نشي مګر د محبت په هر زړه کېږي نه پیدا کيږي او نه د هر چا لاس ورسیري د پاک محبت دی او په داسې زړه کېږي ځای نیسي چې هلته بل هیڅ محبت لاره نه لري.

هر کله چې محبتونه راز راز او ډول ډول دي او په هیڅ وخت کېږي د انسان زړه چې د محبت نړۍ ورته ووايو له مینې تش او خالي

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۷ کال، ۱ ګڼه ۴۵، ۴۶ مخونه.

نه وي نوزه به اوس خپل زرگي ته رجوع وکړم او هغه ټول محبتونه به يو يوراپه زړه کړم چې په دغه نړۍ کې پيداشوي او بيا ورک شوي دي.

ښه مې په ياددي کله چې زه په کوڅو کې له وروسته گزیدم او کور کې به مې څه کول زما په زړه کې يې له محبت بل هېڅ شی نه و، زه په همدغه وخت کې محبت د خپل مور له غيږې او د کاله له خلکو بيل کړی او له پردیو هلکانو سره يې ملگری کړی وم.

زه به هغه وخت د خپلې مور له څنګه پاڅیدم او په منډه به باندې تلم، که هغې به ماته هر څومره نارې وهلې مابه سترګې نه وړاړولې ځکه چې خپلو ملګرو ته به ورتلم او هغوئ به مې لټول.

زه به د هغوئ خورې مرکې ته داسې په شوق، ورتلم لکه یومین چې په نیمه شپه کې د خپلې معشوقې حضور ته په څه طمع ځي او بل هیچاته یې پام نه وي مګر کوم امیدونه چې یومین خپلې معشوقې د وصال په وخت کې لري زما په زړه کې به هغه شان یوه ارزو هم نه وه او نه به مې د دغسې شیانو تصور کولی شو. زما محبت په دغه وخت کې په هېڅ راز مادي او معنوي اغراضو بڼا نه و، په دغه حین کې ما هر راز مرسته او ښکېنه دمحبث لپاره کوله مګر د هېڅ شي لپاره به مې له چاسره محبت نه کاوه. زما محبت په دغه وخت کې یو پاک او مجرد محبت و چې په هېڅ ډول اغراضو نه و ګرځېدلی، مګر څه موده وروسته چې ما دخپلو همدغو ملګرو په ښکلو مخونو او معنی دارو سترګو کې بعضې کیفیتونه ولیدي شوه، نوزه له یو بل شان محبت سره اشنا شوم او زما په زړه کې د هغوئ په نسبت یو بل راز مینه پیداشوه پدغه وخت کې زما زرګی لکه یوه وره کېستی. دمحبث په دریاب کې ولویده چې د مینې او عشق موجونو او چپو ورباندې لوبې کولې.

لدې محبت سره زښت ډیر اضطراب او ناقراري ملګري وه چې همیشې به زه له مشکلاتو سره مخامخ کېدم مګر دغه ټول مشکلات، مینې او محبت زما په نظر کې دومره اسانه کړي وو چې مابه ورځنې خوند اخلتو.

په دې وخت کې زما په زرګي کې مینې او محبت داسې تنده پیداکړې وه چې ددغه دریاب ټول اوبه یې وچې کړې او په وچ ډګر پاتې شو.

څنګه چې دغه اضطراب او ناقراري ورکه شوه او زما زرګی لکه مړی یاویده لږ څه له سرگردانی خلاص شو، نه پوهیږم چې بیا له کومې خوا د محبت نسیم راولوت او زما په زړه کې یې لکه دپسرلي هوا بیا د مینې احساس ژوندی کړ، په دې وخت کې زه د خپل مفاد لپاره هر طرف لیوال او سرگردان ګزیدم چې یوه شیبې به هم قرار نه کیناستم، زما زرګی په دې حال کې هم دمحبث له پنځو خلاص نه و، مګر دومره شوی و، چې زما په نظر کې یې له هر شي ځینې مفاد ښایسته کړي و، چې ما خپل زړه کلک وربورې تړلی او هر طرف ته به په همدغه نیت ګزیدم.

زما زرګی پدې وخت کې هم هېڅکله نه دی قانع شوی او لکه دملنګانو کچکول هرڅومره چې به پخپلو خواهاشتاو ډکیده سمدلاسه به بیرته تشیده او نورڅه به یې غوښته. پدې محبت کې ما هر راز ذلت او تحقیر قبلولو او دخپل مفاد لپاره به تل دنوموړو او غټو خلکو په وره کې ولاړوم چې دوی به راته له هر چا ځنې ښه ښکاره کیدل او له همدوی سره به مې مینه لرله.

مګر دامینه اساسي اواصلي نه وه ترڅو چې ما خپل مفاد ددوی په کور کې لیده، له دوی سره به مې مینه درلوده اوددوی احترام به مې کاوه اوکله به مې چې دغه طمع ددوی له وره پرې شوه نو بیا به مې پیژندل هم نه.

کوم وخت چې داحرص یا دامحبت زما په زړه کې سور شو او زه ورځنې خلاص شوم ددې دنیا هر څه راته فاني اوتیریدونکي ښکاره شوه نو خپله مینه مې ورځنې وشکوله. د دنیا هر څه مې نوروته پریښودل او ما له یو بل عالم سره لاره پیداکړه، هغه پخوانی محبت مې له زړه ومینځل شو، او یو بل ډول محبت پکې ځای ونیولو.

پدې محبت کې هېڅ قسم اضطراب نه شته بلکې زیاته ډاډینه اوقراري پکې لیدله کیږي، دامحبت هېڅکله نه محوه کیږي چې له فاني اومحوه کېدونکو شیانو سره تعلق اورابطه نلري.

اوس که زه پدی عالم کې هم له چاسره محبت او مینه لرم هغه به له داسې شیانو لپاره وي چې هېڅکله نه ورکيږي.

هو! زه خواوس لکه بلبل او بورا داسې نه یم چې په ظاهري ښکلیتوب وغولیم او ددې جهان په هغو ګلانو پورې زړه وتړم چې ډیر ژرفنا کیږي او دمنې باد یې هرې خواته وړي.

زه د داسې څه لپاره له چاسره د لږې مودې لپاره مینه نه پیدا کوم، زه اوس په دنیا کې له داسو خلکو سره مینه او محبت لرم چې هغوئ یوه داسې پټه او معنوي پانګه لري، چې په هېڅ شان نه ضایع کیږي او دزمانې سیلاب یې نه شي وړلی. دا پانګه دانسان

هغه معنوي او اخلاقي موجودیت دی چې په هیڅ وخت کې خپل حسن او قیمت نه بایلي مگر هر څوک یې نلري او نه د هر چا په برخه کېږي.

دا د انسان هغه ثروت دی چې په دنیا کې ورباندې ښه نوم او عام محبوبیت ګټي او په آخرت کې ورباندې د خدای (ج) رضا لاس ته راولي.

نوکه څوک غواړي چې په دنیا کې د زړونو مملکت لاندې کړي او دغه راز جهانګري یې په نصیب شي هغه باید په همدغه شي دخلکو زړونه خپل کړي او خپل مینه پکې ځای کاندې.

په دنیا کې بل هیڅ شی نشته چې د انسان په زړه کې لکه ښه اخلاق با دوامه او عمیق تاثیر وکړي شي، همدغه شی دی چې انسان ته دنورو د تسخیر لپاره ورکړ شوی، او دی ورباندې له نورو امتیاز پیدا کوي^(۱).

پوهه او معرفت

کله چې د تورو شپو په تور تم کې راته سل راز شیشکې او پیریان ښکاریدل او زه به ورځنې په خوب کې هم وپریډم نن هغه شیان یو نه وینم. نه پوهیږم چې څه وخت زما نظر بل رازو، او که دغو پټو مخلوقاتو راسره اشنایې درلوده، ما پخپلو سترګو د ښاپیرانو رانجه پورې کړي وو، که مې دکوم پیر او فقیر خولې په سر کې وه، هرڅه چې و، او هر ګمان چې ته کوې خوزه چې کله ما خستن یوازې له کوره ووتم او کاني، بوتي به راته د پیرانو لښکر جوړ شو او هر شي به زما په نظر کې بل راز جلوه کوله.

یوه شپه چې یوازې له کاله ووتم او له کلي بهر شوم ناڅاپه راته یوه توره بلا رښکاره شوه او زما په زړه کې یې عجیب او غریب حرکت پیدا کړ، هرې خواته چې مې سترګې اړولې د خوف او ویرې نا اشنا شجې مې په مخ کې ولاړه وه، د پلرو او نیکونو هدیره راته د بلاګانو مینه او د پیرانو کور ښکاره کیده. له هرې شاختې راته سل پیریه جوړ شوه او زه یې په سل راز موهمو عذابونو سره وپرولم، د وطن کاني او بوتي راته روې، او شیشکې شوې چې زما زړه یې له ګوګله ایسته او هر ډول وپروونکې خیالات او تصورات یې راته پیدا کول، هیڅ نه پوهیدم چې له ماسره به څه کېږي او څه به راته پېښېږي مګر څومره چې توره بلاراته نژدې کیده هغومره زه به د مرګ او فنا لور ته وړاندې کیدم او یقین مې درلود چې په هیڅ راز ورڅخه نشم خلاصیدلی ځکه چې دا هماغه بلا وه چې دکلي ټول هلکان ورځنې وپریډل او هره شېبه یې د لوبو په میدانو کې ددوهمې په غاړه یاد تناره په سر کېسې او خبرې کیدلې.

همدغه شېبه زما د ژوندون روستۍ ساعت او اخره برخه وه چې باید له خپلو ټولو ارزوګانو سره دواع وکړم او ځان د مرګ بیرحمه پنجوته وسپارم.

د پرافسوسونه مې وکړه چې پدې وخت کې ولې له خپل کوره راووتلم او ددغې بدبختۍ استقبال مې کاوه، مګر په افسوس او حسرت نوڅه کېږي، څه شی چې سړي ته تقدیر پېښوي هغه پېښېږي او داروستی عقل له هیچا سره رومې نه وي، د پرخله سړي په ځینو ارادو پسې له کوره بهر شي مګر نه پوهیږي چې په لاره کې ورته څه پېښېږي او څه کېږي. که چېرې انسان دغه راز پېښې پخوا له پېښېدو لیدلې هیڅکله به یې دخپلو ټولو ارادو تعقیب نه کاوه اولکه یوشل به ځای په ځای ناست و هیڅکله به له کنډو کېږي او ګرنگو څخه نه لویده ځکه چې تل د سکون په یوه داسې ګرنگ کې پروت و چې راپورته کیدی نشو.

ددغې شپې او دغه حال تصویر زه داسې اوس ښه نشم کولی اونه یې تاسې هغسې احساس کولی شئ. زما افکار په دغه وخت کې ټول دخوف یوې تورې نقطې ته متوجه و او بې له خوفه مې نور هیڅ نه لیدل، هیڅوک نه و چې زه یې له دغې بلا خلاص کړی وای، یا ورته دا امید شوی وای. پخپل وطن کې له خپل کور او کلي څخه څو قدمه هغه خوا زه بې وزلی، بې اسرې او

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹، ۱۱ ښه ۳-۴ مخونه.

بيکسه وم هيچاته مې څه هيله نه درلوده له خپلو او خپلوانو، ملگرو او اشنايانو مور او پلار څخه اميد قطع شو او په تمامه معنی راته ځان يوازې اوبې مرستې ښکاره شو.

نه پوهيږم چې کله به په تاسې باندې دغسې حال راغلی وي چې اوس ددې کلماتو په معنی پوه شئ او زما په تېرشوی حال لږ څه رحم وکړئ که به ؟ که تاسې له دغسې زمان او مکان سره اشنا نه یاست او دغه راز مونه دی لیدلی. زما خبرې به خدايږو چې څه و بولئ د افادي قوه هم دلته ډیره ضعیفه ده، دهغه حال دتصویر او تقریر لپاره لاتراوسه کلمات نه دي وضع شوي او که وضع شوي هم زه یې داستعمال په چل نه پوهيږم، ددغسې فجیع حال تصویر راته ډیر کران ښکاري، زه هیڅکله دپته نه یم حاضر چې دخپل په عالم کې بیرته هغه حال ته رجوع وکړم او بیاتاسې ته ددې کیسې جزیات او واړه ټکي پوره بیان کړم، که چیرې دنیا تکرار هم قبول کړي او زه بیرته کوچنی شم، هماغه شپه بیاراشي او زه په هماغه تورو شپو تورو پردوکېنې داحال بیا وونیم یقین دی چې په هغه حال کې هیڅ نشم لیکلی او تاسې نشم پوهولی که داهم وشي او داټول غیر ممکن شيان امکان پیدا کړي بیا هم یقین نلرم چې د اړویدونکو زړه به زما په حال وسوزي او څه چې په ماتیر شوي وي دوی به یې په اوریدلو هغسې متاثر شي، دلیدو او اوریدو دومره فرق دی لکه درانده او بینا نو بیا ویلی شم چې دهرېد بخت حال ستاسې په نزدله یوې کیسې اوافسانې نه زیات اهمیت نلري، همیشه اوبه هرځای کېنې دبدې ورځې دخواندانو حال دنوروپاره قال شي. په هرځای کېنې ځمکه هماغه سوزي چې اور پرې بلیري په هر هیواد کېنې پردی غم نیم اخروي، هیڅکله داسې نه دي شوي چې دسترگوکارله غورو واخستل شي یاديوې سترگې په ړوندوالي دبلې سترگې بینا لره شي. داټول هغه ممتنع دي چې فرض یې هم ممتنع دی نوزه هیڅکله له تاسې دانه غواړم چې تاسې دې زما دحال داسې احساس وکړئ لکه چې ما کړیدی. زه همدومره غواړم چې زما په حق کېنې یو مشکل حال قبول کړئ او دویرې سخت عذاب وگنئ زه په دغه وخت کېنې نورله خپله حاله خبرنه شوم اوونه پوهیدم چې ځمکه مې له پښونه کومې خواته ولاړه او زما دوینو په جریان کېنې څه تغیراغي، خو هر څه رانه هیرشوه او نورمې دخوف احساس هم ونکړای شو. تاسې فرض کړئ چې زه هم لکه یو بې حس او بې شعوره کانی په دغه بیدیا کېنې پریوتم چې عقل اوشعور، احساس اوخیال هرڅه را نه ولاړل او بیخي یوازې پاتې شوم. دا حال که څه هم یو موقتي مرک و چې څوک به یې نه خوښوي او جمادي حالت به یې بولي خوزه یې له دغسې مهیب او ویرونکي ژوندون خلاص کړم او دټولو غمونو په مخ کېنې حایل شو.

څه شېبه وروسته چې دا حال هم لکه دانسان نورښه اوبد حالونه له سترگو پناه شو اوما خپلې سترگې وغړولې بې له دینه چې ورورمې ترڅنګ ناست و او زما تلې او لاسونه یې مېل بل هیڅوک او هیڅ شی نه و. کومه توره بلاچې زه یې یوه شېبه مخکې وپرولم او ژوندون یې راته یولوی غم اوسخت عذاب ګرزولی و هغه مې سکنی ورور او دخپل کاله سړی و. وګورئ!! کله کله سړي ته خپل خواخوږي اوخپلوان بلاکیري او په بله بڼه یې ویني یعنې لکه یوسف خپل ورور ورته لیوه شي او په بلاګانو یې خوري.

دغه راز تیاره اوتورتم چې په هرځای کېنې وي هلته سړي ته دغسې حالونه پېښې چې له خپلو ورونو څخه هم ویرېږي اوهغه څوک چې دده مېت اوبازووي دخپل بدګمان په اثرکېنې ورته لکه بلاداسې ایسي، ددغسې تیارې نسبت که څه هم په ظاهره تورو شپوته کیږي مګر په حقیقت کېنې له ناپوهۍ او نه پېژندلو څخه پیدا کیږي، په کوم ځای کېنې چې دجهل او ناداني تورې پردې دخلکو په سترگو غوړیدلي وي هلته سړي ته هرڅوک نااشنا ایسي او دخپل کور وکلي خلک ورته د راز راز بلاګانو په ډول معلومیږي، هر چانه یې په زړه کېنې وېره کیږي او په شپانه باندې دلیوه ګمان کوي، بې له ویرې بل شی نه پېژني او بېله بد ګمانۍ او دخوف له تخیل څخه نورڅه نلري. همدغه سبب دی چې ناپوهوو ګروته (چې په کوم ځای کېنې وي) یو حاکم داسې ښکاري لکه په توره شپه کېنې سړي ته خپل ورورله لیرې ځان وښيي او دی یې نه پېژني. یعنې هغه څوک چې باید دوی یې دخپلو حقوقو او خپل ځان حامي وګنې په زړه کېنې ورسره مینه او علاقه پیدا کړي، لیرې ورځنې ګرزې او له ډاره ورته نږدې کیدی نشي، ځکه چې هغه ورته خپل ځان نه وي معرفي کړی او نه د پېژندلو په اثرکېنې ورته بل شان ښکاري.

بې علمه خلکو ته معارف هم داسې په نظر ورځي لکه چې یو عالم جهل او ناپوهۍ ته ګوري مګر هغه کسان چې له علم او معرفت سره اشنایي او معارف وپېژني لکه تېري ورپسې وچې شونډې ګرځي او هرې خواته ورپسې هڅه کوي، په رښتیا چې اشنایي او پېژندنه د خلکو میل او محبت ډیرښه جلبوي او هغه لوی خلک چې پدې راز پوه شوي دي ډیره ښه استفاده ورځنې کولی شي.

تاسې به ډیر شیان او ډیر خلک لیدلی وي چې په اول کښې ورځنې وپریډلي او ښه درته نه ښکاره کیدل مگر وروسته چې ورسره اشنا شوي یاست او پیژندلي مودي اوس به درته محبوب اوبښه ښکاره کیږي، یو وخت وچې انسان په دنیا کښې له هرڅه وپریډه، داسمان له ستورو او لمر و سپورمۍ څخه یې هم ډار درلود، دتالندې له اواز او له بریښنا څخه به په خمشو او غاړو کښې پټیده مگر اوس ورته یوشاعرانه منظر ایښي او شعرونه پرې وایي ځکه چې پوهې او معرفت، علم او پیژندګلوي د ډار او ویرې طلسمونه مات کړه او انسان ته یې ډیر زیات جرات ورکړ. دهمدې لامله اوس څوک اور او اوبو څخه نه ویريږي او نه ستورو او ارباب الانواعو ته هغسې سجدې کوي.

هوا! پوهه! او معرفت علم او پیژندنه یو قوت دی چې په دریابونو کښې یې نهټکان او په غرو کښې یې پړانګان او لیوان وړک کړه، داوهامو او خرافاتو دتورو کیرډیو مراندې یې پرېکړې، ددیوانو او ښاپیریانو کیسې ورکې کړې، دشیخو او روو ډارېې دخلکو له زړه نه و ایست او دمرګ ویره یې هم په زړونو کښې کمه کړه، دمصر دفرعونانو او ارباب الانواعو کیسه ختمه شوه او دجوکیانو خونې هم جوړې شوې. د اور هغه لمبې مړې شوې چې خلکو به یې بندګي کوله او دکوډ ګرو بیرغونه هم ړنګ اونسکور شوه. کوم ملت چې غواړي خپل هیواد کښې هر راز مکروبونه ورک کړي او دغه ټولې بلاګانې ووژني، زړونه له دغه راز تصوراتو څخه، او خیالات له موهو مو اندیښنو څخه وژغوري، جرات او شجاعت وروزي او انسان کښې یو روحي اومعنوي قوت وپالي دبدو ګمانونو او وپرونکو تخیلاتو ښه علاج وکړي او انسان ته هر څه په رڼا کښې څنګه چې وي هغسې وښيي هغه هر ګوره دعلم او پوهې درنا په خپرولو کښې کوښښ کوي او دغه راز تیارې پخپل وطن کښې ورکوي.

زما د ویرې کیسه که څه هم زما دکوچنیتوب دښو او ورځو د لوبې افسانې یا ډار مې یوه وړه برخه او کوچنې صحنه ده مګر د اجتماعي حیات مرموز او اسرار او رازونه پکې پراته دي چې دحال په ژبه یولوی تعلیم او مهم درس بلل کیږي. که سړی ددنیا واقعاتو او خپلو مختلفو حالاتو ته به یې اعتنایي نه ګوري او له هغو رویاو څخه چې په وینې یې ویني نتایج اخلي یقین دی چې ډیر ښه ښه علمي اوعملی اساسونه لاس ته ورځي چې سړی یې په ډیرو نظري مطالعاتو کښې نشي پیدا کولی همدغه قیمتي اساسونه دي چې دنن ورځې تازه او مهم علوم پرې ښاڅوي دي اوسړي ته په ژوندانه کښې نوې نوې لارې ښيي نو هیڅکله دغسې واقعاتو ته په عادي نظرمه ګورئ او بې نتیجې اخیستلو یې مه پریږدئ دژوندانه راز پخپل ژوندون کښې ولټوي او دعلم دتجربو مخ هم د حیات په هنداره کښې وګورئ!!!

تاسې به ډیر ځله دیوې عملي مسئلې په ډول اوریدلي وي چې انسان دمجهول شي دښمن دی او په کوم شي چې نه پوهیږي یابې نه پیژني هغه ورته ښه نه ښکاره کیږي، ما هم له ډیرو خلکو یوه فلسفي کلمه (المر عدو لما جهل) اوریدلي ده مګر هغسې پرې نه یم پوهیدلی چې دژوندانه معلم او ښوونکي راته دا مېبه معنی وښودله او زما په زړه کښې یې لکه دکانې نقش ثبت او رسم کړه. څه شی چې یو عالم یا فیلسوف پرې پوهیږي هغه ما لکه یو صوفي په سترګو ولید او څه چې دنورو لپاره حصولي علم بلل کیږي زما لپاره حضوري علم وګرځیده. هغه څه چې ځینې خلک یې وایي او پرې پوهیږي نه، زما لپاره یوه نه هیریدونکي خاطره شوه چې هیڅکله یې نه هیروم او که رښتیا ووايم هیڅکله یې نه شم هیرولی.

زما په ژوندانه کښې دغسې ډیر اسرار او رموز شته چې زه یې بې کلماتو او الفاظو په ځینو شیانو پوه کړې یم ما ته یې په توره شپه او داسې ځای کښې چې سترګه په سترګه نه ښکارېده ډیر څه راښودلي دي او زه یې ملاکړی یم. هغه څه چې خلک یې د کتاب په پاڼو کښې ویني ما دزړه په سپاره کښې ولوستل، که څوک غواړي چې دغه بې صوته تعلیم حاصل کړي او لکه طوطي له نورو نه تشې خبرې زده نکړي پخپل ګریوان کښې دې سربښکته کړي او دخپلو خاطراتو په دفتر کښې دې دژوندانه په اسرارو ځان پوه کړي یعنې له نحوي ضمیر څخه دې نفسي ضمیر ته مخ راوګرزوي اوهر څه دې له ځانه وغواړي دهمدغه ضمیر حالات دې ځانته معلوم کړي او له همدغې کړکۍ څخه دې پوهې اومعرفت ته لاره پیدا کړي.(۱)

د زړه پوښتنې

په هغه تورتم کښې چې غل او کاروانی نه پیژندل کیږي دحیات اوبه څه قیمت لري؟ هغه پوهه چې دشيطان له کوره وي، هغه

(۱). کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ ګڼه، ۵_۸ مخونه

اودس چې د مظلوم په وینو یا د یتیم په اوښکو کیږي، هغه کتاب چې دنا حقو دعوو لپاره پکې لارې لټول کیږي، هغه ملگری چې سړی له ځان سره په کړو لارو بیایي.....

څه یې وبولو؟

کوم ږوند چې د امسا په ځای تورو مارانو ته لاس اچوي، کوم کون چې خبره نه اوري او ورته خاندې، هغه سپورمۍ چې غلوته لاره ښيي او په مینو پسې مثالونه گرزوي.....

څه په کار؟ هغه لوی سړی چې د ورو مرغانو په دام کېښي نښلي یا د غنوبه جال کېښي بندیري او د خوشامد کړو دتشي وینا له اغیزې ځان نشي خلاصولی څوک دی؟

کوم زړه چې د احساس په اور کېږي او دا سوی په پټه خوله زغمي، کوم فکر چې پخپل مخکې فولادي دیوالونه ویني، هغه تږي چې په اوبو کېښي وژونکي دهر گوري..... دهنو په حال رحم نه دی په کار؟

هغه کسان چې سترگې لري او ژبه نه لري، په غورو اوري او په زړه کېښي نه پوهیږي، هغه څوک چې دخپل کورماران او لږمان نشي وژلي، هغه کورونه چې د زورور سیلاب په لاره کېښي دي ایاد رحم اوشفقت حق نلري؟؟ (۱)

د ژوندانه روح

ته خپل زړه کېښې ښې سترگې وغړوه او خپلو اشنایانو ته په غږولو سترگو وگوره! چې تا دوئ په کوم صفت غوره کړيدي؟؟ ټول دعلم او فضل خاوندان دي؟ مال او دولت یې ډیر دي؟ دهیواد له مشرانو او غټانو څخه شمیرل کیږي؟ له نورو نه پکې پوهه او هوښیاري زیاته ده؟ که کوم بل داسې صفت پکې شته چې په نورو کېښي نشته او یوازې همدوی یې لري؟ هریو د دنیا له لورو او عالي مکتبونه راوتلي دي؟ هریو دلورې څوکۍ اوسترمقام خاوند دی؟

له عیبونو اونقایصونه خلاص دي؟ او هیڅ نیمکرتیا نلري؟؟ نه نه هیڅکله داسې نه ده او په هیڅ ډول زه دانشم منلی. ته هم پوهیږي او ماته هم معلومه ده چې ستا په اشنایانو او دوستانو کېښي هم هغه عیبونه پیدا کیږي چې په نورو کېښي شته. ستا اشنایان هم له نورو انسانانو نه څه فوق العاده امتیاز نلري او نه له اسمانه رابښکته شوي دي مگر مینه او محبت یې درته ښکلۍ او ښاغلی ښيي. ستا په ملگرو او دوستانو کېښي یې علمه اوبیسواده خلک هم شته مگر نور بیسوادان ستا حضور ته لاره نلري.

ځینو پوهانو ته د اشنایۍ اوقدر په سترگو گوري مگر ځینې نور په نامه پیژني اوبس ټول بډایان هم تاته یو راز نه ښکاره کیږي، له یوه سره مینه لري او له بل نه نفرت کوي، دلورو رتبو او منصبو خاوندان هم تا ته یو راز نه یسې، په هره طبقه کېښي اشنا او نا اشنادرته ډیر فرق لري، دلته خوار اوبډای کمالدار اوبې کماله هیڅ معنی نلري او نه ستا اشنایي له دې شیانو پیداشوېده. مینه تل له مینې پیدا کیږي او اشنایي له دې شیانو هغه خوا یوبل شی غواړي چې کله یې سړی په بې نامه او بې نشانه خلکو کېښي پیدا کوي او کله دعلم وکمال، مال او دولت په خاوندانو کېښي ولیدل شي.

کله یو عادي او معمولي سړی د چا په نظر کېښي گران اوشاغلی شي او کله ښوښو خلکو ته سړی د نفرت په نظر گوري. هرکله چې تا ته سره له هغو احتیاجاتو چې ته یې لري په یوازې علم او تش جاه و جلال څوک نشي گرانیدلی او په تنها مال او کمال ستا اشنایي دچاپه نصیب کیږي، نوپه هغه بې نیاز ملکوتي مقام کېښي به داشیان څه قیمت ولري چې هلته دې شیانو ته هیڅ احتیاج نشته او بې له اخلاص او مینې بل شی ځان نشي ښکاره کولی، څنگه چې ته هیڅ نا اشنا له اشنا سره نه برابر وي، او هیڅ شی بې له مینې او محبت نه خوشوي گمان مه کوه چې ستا جمال او کمال به بې له مینې او محبت ځای ونیسي یابه چاته گران شي. که د لوی خدای په حضور کېښي هغه مقام غواړي چې دخدای ددوستانو په نصیب کیږي، که د شاهانو او مشرانو په دربار کېښي قرب او منزلت لټوي که له یوه خوار او غریب نه درښتیاڼی ملگرتیا ارزو لري پخپل زړه کېښي مینه او محبت پیدا کړه.

هرسړی په هروخت کېښي دمینې او محبت وری دی او لوی خدای هم د مومنانو شدید محبت ستایي. هغه راز ژوندون چې هر څوک یې ارمان کوي اونه یې شي پیدا کولی.

هغه شی چې خلک یې سعادت او خوشحالي بولي، هغه خوند چې سړی یې په سرو او سپینو یا خوندورو خوراکو کېښي نشي موندلی په یوه شي کېښي پیدا کیږي چې دځمکې، خلک ورته محبت وایي او په اسمانو کېښي دژوندانه روح بلل کیږي.(۲)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۲ ګڼه، ۲۳ مخ. (۲) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۲ ګڼه، ۲۳-۲۴ مخونه

دمشترانو عشق

څوک چې لوی شي او دمشرتوب لوړې درجې ته ورسېږي هغه بیا په دغسې ډیوو چې په یوه یوه کور کېنې بلیږي ځان نه سيزي او نه لکه کشران او واړه افراد په کوم سپین مخ یا مالو سترگو زړه بایلي.

هوا دغه زړه دومره وړیا نه وي چې په دغسې عادي شيان مبتلا او په فاني ګلونو پسې لیوال شي. هغه هیڅکله د دنیا په سرو او سپینو داسې نه مین کيږي چې لکه یو په مال مین سوداګر شپه او ورځ په دغه غم کېنې ورک شي او بل هیڅ شي ته یې پام نه وي. مال لاڅه چې د خپل ځان، خپلې کورنۍ، خپلو لویو، زامنو په مینه او دوستۍ کېنې هم دومره ځان ورکوي چې نور هیڅ نه پیژني او هرڅه هیر کړي، بلکې دغه ټول محبتونه چې واړه خلک یې لري په یوه محبت باندې قربانوي چې هغه د ټولنې او ملک عشق بلل کيږي او پدې لاره کېنې هر راز زیار او زحمت قبلي او هیڅ راز موانع ته اهمیت نه ورکوي. د همدغه عشق په اثر کې د ملتو مشران پخپل ملت باندې د هر راز اطاعت حق ثابتوي او دا ورباندې لازمي چې تر پیر یو پیر یو خپل ځان د دوی مرحوم او مدیون وګڼي ځکه چې دغسې مشر د یوه ملت د پلار او بابا مثال لري چې د ټولنې هرفرد دغه راز معنوي پلارولي پیژني او احساس یې کوي. یعنې لکه چې یو طفل پخپل طفلانه حالت او داسې وخت کې چې له معانیو او مفهوماتو سره نه وي اشنا خپل پلار پیژني او خپل ځان په غیر کې وغورځوي، ټولنه هم که د لوړ تعلیم خاونه وي او که نه وي د تهذیب او تمدن لوړې درجې ته رسیدلې وي او که نه، د خپلو خوارو او وزره سوانه مشرانو د مینې او پیرزوينې احساس کوي او خپل ځان سره له ټول مادي او معنوي موجودینو د دوی د عاطفې او شفقت په غیر کې اچوي او خپل مقدرات ورسپاري ځکه چې عشق او محبت ارومرو دمعشوق او محبوب په زړه اغیزه کوي او د مینې په حقوقو یې پوهوي دلته باید تاسې عشق او مینه دحسن او جمال له عشق څخه بیل کړئ او هغه منظره له سترگو لرې کړئ چې د ګل اوبلبل یا دمجنون او لیلی په مینه کېنې یې ګورئ.

زموږ مقصد دلته هغه راز مینه ده چې دپلار او زوی، د خوړو ملګرو، د مرشد او مرید، د استاذ اوشاګرد، دمشراو کشر په زړونو کېنې وي چې یې له غمخوړي او خیر خواهي څخه نورمظاهر نلري. پدې عشق کېنې ناز او نیاز، هجر او وصال یې پروایې او تغافل نه ځایيږي او نه پکې رقیب او ریبار شته، دامینه له هغې مینې څخه فیض او رڼا اخلي چې یو رښتیا نی بنده یې له خپل خدای سره لري او د یوه حقیقي صوفي په زړه کې ځای لري.

له دې مینې سره رحم و عاطفه، متانت او ثبات همدردی او شفقت ملګري وي اوله هر راز تهمتونو څخه یې لمن پاکه وي، دلته لیونتب او لیوالتیا دصحر اګرزیده له خپلواو پردیو بیلیده هیڅ نه وي او نه پکې دمعشوقه له لاسه شکایت یاله رقیبانو سره حسد لیدل کيږي.

له دې مینې سره انسان دمور په غیر او دپلار په څنګ کېنې اشنا کيږي مګر دښکلو مینه له ګل او بلبل څخه اخیستل کيږي چې بهار او خزان پکې لوی دخل لري او فریادونه، اغزي د غوټۍ دلتنګې هر هر څه پکې شته او دشکایت هنگامه ورځنې پیدا کيږي پدې مینه کېنې د روح اشنایې او توافق په کار دی مګر په دغه مینه کېنې دسترګو قبول او کتنه تاثیر لري.

هلته پتنګان په بلو ډیوو ځانو نه سيزي مګر دلته میان یو دبل په سر سپورۍ کيږي، د غمجنو زړونو دپاره پټۍ جوړوي او دنورو شپو خاوندانو ته ډیوې بلوي.

هوا سړی تریوه وخته یې له رنگونو اوبسکلو څیرو څخه نورڅه نشي لیدلی او دهمدغې مینې جاذبه یې ځانته راکاري ځینې کسان لایې له مادیاتو اوما ل و دولت څخه بل شی نه پیژني او همدغه شی خپله فایده بولي، بعضې په ځینو نومونو پسې لیوال وي او د شهرت په بنکوپسې ګرد ګرزي، چې دانولې مرحلې طی شي او سترګې ښې پخې شي یعنې ددغه بشري کوچنیتوب دوره تمامه شي او انسان معنوي بلوغ ته ورسېږي یا په بل عبارت دلویوالی اومشرتوب حق پیدا کړي هغه ته بیا خپل کور وکلی، خپل تېر او خپل هیواد تش الفاظ نه معلومېږي بلکې دغه کلي او پایدار مفهوم یې په نظر کېنې یو بل راز جلوه کوي چې د خپلو غرو په څوکو، دصحر ا په لمنو د وطن کانو او بوټو کېنې یو ه داسې تجلی ويني چې هرڅوک یې نشي لیدلی اوهرچاته ځان نه ښي یعنې څنګه چې یو ښاپیرک ځلانده دلمر نشي لیدلی، یو کوچنې د زلمیتوب احساس نشي کولي، یو کارغه لکه یو بلبل د ګل ښایست نه ويني، ددې ټیټو ډیوو پتنګان دستورو ډیوو ته نه رسېږي، بې درده زړونه ددردمنو له حاله نه خبریږي، یومورنۍ روند درنګو نو امتیاز نشي کولی همدغه شان دغه لیلی هم دعادي خلکوله نظر ه پټه وي او هر څوک یې مخ نه ويني.

همدغه سبب دی چې دوطن مینه دملیت عشق دځینو کسانو لپاره یوه خوشې خبره معلومېږي او دا باور نشي کولی چې څوک دی دوطن په عشق او دملت په مینه کېنې عاشقانه بڼه پیداکړي او رښتیا یې مین دې ورته وویل شي، داد ډیر تعجب خبره ده چې یو سړی دیوې ښکلې پېغلې په عشق او مینه کېنې فرهاد یا مجنون کیدی شي چې دخپل سرو مال، وقار او اعتبار خپلو او پردو څه اوڅه.... هیڅ پروا نه کوي او په دغه لاره کېنې هرڅه قربانوي او یو کامل انسان دملت دوستۍ په اغیزه دې حدته نشي رسیدلی چې دیوې جامعې په مینه کېنې د یوه مین او عاشق حیثیت پیداکړي!!!

په کوم هیواد کېنې چې دغه راز پتنگان نه لیدل کېږي او دا حقیقت ورته دومره ناشناوي چې منلی یې هم نشي یقین دی چې هلته وگړي دعشق او مینې په ابتدایي منازلوکېنې پاتې دي او انساني شعور یو طفلانه او ابتدایي وضعیت لري، ددغسې تېر په حال ډیر افسوسونه په کار دي چې لوی سړی یې لکه کوچنیان بې له خپل شخصي او فردي کوره یا له خپلو وروڼو او خویندو نور څوک نه پېژني او له خپلې کوڅې ماسوا د کلي نورې کوڅې ورته پردی ښکارېږي.

پدې عصر کېنې دیوه ملت حقیقي او معنوي پانګه چې دهر راز پېشرفت او پرمخ تګ عامل بلل کېږي. همدغه دوطن عشق او دملت مینه ده چې داجتماعي شعور، دماغې انکشاف، لوړ تعلیم او عالي تربیې صحیح معیار باله شي، ددې مینې وړانګې اوبلوشي لومړی ځل دهیواد دمشرانو او لویانو په زړونو رڼا غورځوي او بیایې نور خلک عملاً له دوی څخه زده کوي او عمومیت پیداکوي. مونږ باید دامینه پیداکړو او دغه عالي عشق له خپلو مشرانو څخه زده کړو، دا عشق هم پټ نه پاتې کېږي او لکه ښک خپل ځان پخپله ښیي، نو ځکه یې څوک په تشو دعوو نشي گټلی، بلکې عملي مظاهري غواړي یعنې داعشق په یوازې اه و فریاد او مصنوعي وضعیتونو نه ثابتېږي، بلکې له خپل راحت له خپلو شخصي اغراضو او دضرورت په وخت کېنې له سراو ماله تیریدل او سل رازه ایثار اوقرباني غواړي. راشی! چې ددې عالي مینې رښتیا یې مظاهري وکړو او خپلو مشرانو ته داڅرګنده کړو چې مونږ ستاسې له پاکو زړونو څخه ددغې رڼا اقتباس کړیدی او دوطن اوملیت په صحیح مفهوم او حقیقي عشق پوهیدلي یو.

راشئ چې دخو دخواهۍ او ټیټو مینو مراندې او تا وونه پریکړو او دلمر وسپورمۍ په خواکېنې خپلې خیمې ودروو، راشئ چې اوس له دې کوچنیو ځالو والوزو اولور پروازونه وکړو، ترڅو پورې به لکه کوچنیان دخپل شخصي کورپه محدود غولي کېنې څارپوڅي کوو!

راشئ! یوملي او وطني شعور پیداکړو او دوطن غرور رغو کابو بوټوته دښتو ملت لوی او واړه، خوار اوبدای پوه او نا پوه ته دعشق اومینې په نظر وګورو لکه چې یو پلار خپل زوی یو ورور او یوخوا خوری مشر خپلو کشرانو ته ګوري. که داشعور او داحساس ژوندی شي بیابه تاسې ته خپل هیواد بل راز ښکاري او ارو مرو به یو له بله څاریرئ خوارو غریب ږوند اوشل دزرو اوشلیدو جامو خاوندان به درته محبوب او دمینې وړ معلومېږي، هیچا ته به څوک په نفرت نه ګوري، یو بدای به د خوارانو دلداري کوي، یو عالم به نا پوهانو ته ښه لاره ښیي، یو طبیب به دمريضانو په علاج پسې لکه یو مین لیوال ګرد ګرزي او یو پیاوړی غښتلی زلمی به دیوه ضعیف او ناتوان پیتی په اوږو اخلي. راشئ! چې همدغسې وکړو او ددغې مینې خوند وګورو. کوم خوند چې دیوه حساس زرګي خاوند او یو زړه سواندی سړی دیوه یتیم د اوبښکو له پاکولو څخه اخلي، یا هغه خوشحالي چې یو دعو اطفو اوشفقت خاوند یې دېې وزلو او مظلومانو په مرسته او ملګر تیا کېنې مومي هیڅکله یې پتنگان په ځان سیزلو، بلبلان دګلوبه عشق کېنې نه مومي.

کوم کیف او لذت چې سړی یې په رحم او عاطفه، دزړه او ضمیر په پیروی کېنې حاصلوي هغه څوک په نندارو او تماشو کېنې نشي پیداکولی او نه یې د هوا و هوس خاوندان احساس کولی شي.(۱)

(۱). کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۳ ځل، ۵-۷ مخونه.

ستر قوت

څوک وايي مال دی او څوک يې په صنعت او تخنيک کښې لټوي، ځينې وايي چې علم دی او ځينې يې په په ډيرو افرادود کې غواړي، مګر کله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډيرو لښکرو تر شا له هوايي طيارو نه پورته نظر کوي يو دا راز قوت ويني چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی. له دې قوت سره نه اور او به مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کيږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ايتار او قربانۍ ته تياروي او له يوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له يوه ملت سره نه وي او نور هر څه وي ته يقين وکړه چې هيڅ نه به کارېږي او هر څه ئې پردي دي.

بې عقيدې انسان هيڅ نه دي کړي او هيڅ نشي کولی، نه به يې وروسته تردې وکړي، څوک چې له خپل ژوندون او سرو مال نه سوا يوداسې شی نه پيژني چې دا ټول ورځني څار کړي هغه نه د لويو کارو هيله هيڅ وخت نه کيږي.

عقیده په انسان کښې يو فعال عقل، نه وېرېدونکی عشق، فراهادي عزم او يو سيلابي حرکت پيدا کوي چې هيڅوک او هيڅ شی يې مخه نشي نيولی.

دنړۍ په غولۍ کښې چې څه حق او نا حق جنګونه شويدي او کوم کام يا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العادد مقاومت ښودلی هغه اړو مرو په يوه عقیده بنادې چې من حيث عقیده ورته ستر قوت وېليشو. عقیده په اصل کښې دانسان او حيوان حفافصل دی چې دخپل شعوري ماهيت او متين موجوديت په لحاظ دډيرې ستاينې حق لري مګر وروسته چې يو خارجي وجود او جزيي مفهوم پيداکوي نو په دوو نوعو بېلېږي. چې حق اوباطل عقايد ورته وايي او په دواړو صورتونو کښې ورته قوت وېلی شو. همدغه عقیده ده چې دچا لپاره ايمان او دچا لپاره مسلک شي. څوک يې خپل نصب العين بولي او دځينو لپاره عشق او غايه وګرزي.

دا چې نن ځينې قومونه دمليت او وطنيت په نامه سرونه ورکوي بې له دينه چې يوه عقیده ورته ووايو بله معنی ورته نشو پيداکولی. همدارنګه کومو ملتونو چې د حق او حقيقت بيرغ او چت کړی او ددين لپاره جنګونه کړي هغوی هم هر څه د عقيدې په زور کړي دي.

همدغه سبب دی چې تراوسه پورې ددنيا ژونديو او قوي ملتونو هيڅکله عقیده نه ده بايللی او هيڅ وخت ندي بې عقيدې شوي او نه د عقيدو مرکزنه زرګونو کلونه دنيا کښې وړان شوي دي، همدغه يوه کعبه شريفه ده چې پکې خلکو بتانو ته سجدي کړيدي او هم ورځني داسلامي عقيدې خاوندان طوافونه کوي. همدغه اروپايي ملتونه دي چې يووخت يې دصليب لپاره سرونه ورکول اونه دوطن او مليت لپاره خپلي ويني تويوي.

نو وېلی شو چې دوی عقیده ورکه کړې نه ده بلکې بدله کړې يې ده ځکه چې عقیده بدلېږي مګر ورکېږي نه، که تاسې ددنيا پاخه او زاړه ملتونه وګورئ، هلته په هر وخت کښې ديوې عقيدې رڼا ځليږي او هيڅکله پکې دا ډيوه نده مړه شوې.

پدې حاضر عصر کښې هم هر ځای او په هر ملت کښې يوه عقیده موجوده ده چې خلک ور ځينې قربانيږي. که تاسې کوم داسې ملت چيرته ګورئ چې هلته د عقيدې پابندي او د عقيدې لپاره هر راز ايتار او قربانۍ نه ويني يقين وکړئ چې هغه ملت هيڅ وجود نلري او لکه داوبو څک په يوه آن کښې ورکېدونکی دی، بې عقيدګي هروخت د خامۍ او طفلي دليل دی. په هر ځای کښې چې دمليت اساس نه وي ټينګ شوی او يا بيخي تشکيل شوی نه وي هلته عقیده هم څه موجوديت نلري که سړی دروح خوشحالي او دزړه اطمينان لټوي نو نه يې په مال او دولت کښې موندلی شي، نه يې دعلم او فلسفې په رڼا کښې ويني، نه په لوړو ماڼيو کې پيدا کېږي، نه يې سړی په زيب و زينت، جاه و جلال او نورو افتخاراتو کښې ليدلی شي مګر د عقيدې خاوندان يې دخپلې عقيدې په لاره کښې په هر قدم کښې مومي او هر ساعت يې استقبال کوي.

څوک چې په يوه شي عقیده لري او کوم اصل ته د عقيدې په سترګه ګوري هغه شی له نورو ټولو شيانو لوړ او پورته ګڼي او هيڅ ورسره نه برابر وي. همدغه سبب دی چې ځينې کسان د عقيدې لپاره خپل ځان اور او اوبو ته غورځوي او په ټولو خطراتو غلبه مومي، ځينې کسان به ځينې عقايد د آخرت لپاره مفيد ګڼي مګر زه خويي په دنيا کښې هم لوی دولت او ستر قوت بولم، بلکه د انساني شعور يو قوي سند يې هم بولم. کوم کسان چې نه په ديني اساساتو ايمان لري او نه په اخلاقي او روحاني نواميسو ګروهيدلي دي، نه يې په نظر کښې ملي شاعر څه قيمت لري اونه په ژوند او حيات کښې کومه معينه لاره او ټاکلی نصيب العين لري. تاسې يې هيڅ مه بولئ او په هيڅ يې حساب کړئ ځکه چې انسان په اصل کښې هغه چاته نه وايي چې دا ظاهري بڼه لري

او دانسانانو جامې يې اغوستي وي، دغسې کسان چې له خوراک او خټاک نه هغه خوا نورڅه نه پېژني او له خوندو لذت نه غیر بله قبله او کعبه نلري هغه باید د هوا د مرغانو په شمیرکښې راولو او داسې يې وگڼو چې دوی په دنیا کښې بې له دینه چې یوڅه دانې او څه میوې وڅوري او گڼو بڼو کښې وگرزي نور هېڅ کارنلري او د هېڅ کارنه دي، بې عقیدې کسان هېڅوخت او په هېڅ کارکښې ثبات او استقامت نشي پیدا کولی او نه یوآسایي موجودیت لري بلکې لکه دلارو او کوڅو خخلې داسې دي چې هوایي بادونه یې هرې خواته وري او لوبې پرې کوي.

څوک چې عقیده لري او پخپله عقیده ټینګ وي هغه ارو مرو د عزم او ارادې خاوند وي او دنمرود له او ره هم نه ویريږي همدغه عقیده ده چې انسان کښې صداقت او شجاعت پیدا کوي او د لوبو کارو د پاره یې تربیه کولی شي. همدا عقیده ده چې په انسان کې خوف ورجا، اخلاص او ایثار، مقاومت او ټینګار پیدا کوي چې نه بیاسرې دخپل اعتقاد په لاره کښې له مشکلاتو ویره لري او نه دسرو مال څه پروا کوي. دا د عقیدې کار دی چې د سر دښمن وروڼه کوي او دوه وروڼه سره غلیمان کوي ځکه چې دا قرابت او اشتراک په نورو ټولو نسبتو نو غالب دی او په دوستۍ او دښمنۍ باندې هم حاکمیت لري. کوم ملت چې هلته ټول افراد په یوه عقیده روزل شوي او په یوه عقیده ورغونډیږي هغه دسکه ورونو مثال لري او هر یو د بل داسې ملګري وي چې مرګ او ژوند یې سره تړلی وي. همدغه سبب دی چې د ملتو مشران او وړاندې بیوونکي تر هر څه دمخه پخپل ملت کښې یوه عقیده پیدا کوي او کوبښ کوي چې هغه عقیده په ټولو افرادو کښې ټینګه کړي. ځکه چې دوی باور لري چې بې له عقیدې نه یو ملت نشي ملت کیدی او یو معنوي قوي اتصال پکې نه پیدا کيږي. د همدې له امله دخپل ملت ټینګار هم دهغوۍ د عقیدې ټینګوالي کښې اټکلوي او په همدغه اعتبار ورته گوري.

پدې وخت کښې ځینې کسان چې داقتصاد ډیر طرفداران دي او له حدتیر اهمیت وړکوي هغوۍ گمان بلکې یقین لري چې دیوه ملت داتصال لپاره دمنافعو اشتراک خورا زیات ضروري دی اوپدې وخت کښې بې له اقتصادي منفعت څخه بل شی دانسان شایق او وړاندې بیوونکی نشي کیدی ځکه چې دوی داعصر مادي عصربولي او گمان کوي چې نن ورځ انسان هېڅکله د عقیدې لپاره قرباني نشي ورکولی او نه په خیالي طلسمونو پورې زړه تړي. مګر دپته نه گوري چې انسان د دنیا په زرگونو کالو عمر کښې د عقیدې له تاثیر ځان نه دی خلاص کړی، او که اوس دا اراده هم ولري نو له دغسې اوږدې او طولاني سلطې نه ځان خلاصول هم ډیروخت غواړي او په اسانه نه کيږي. که فرضاً دا خبره ومنو چې انسان په رښتیا بې له مادي منفعت څخه نور څه نه پېژني او هر څه دمادي منفعت لپاره کوي نوبیا دا گمان نشي کیدی چې یو ملت دی دخپلې ازادۍ او خپلواکۍ لپاره دسرو مال قرباني ته حاضر شي او یوه سلطه ونه مني چې هغه یوازې ددوی معنوي موجودیت ته صدمه رسوي اوبس.

په کوم وخت کښې چې یو ملت دسرو مال قربانۍ ته تیاریږي او دخپل استقلال په مدافعت کښې هر راز تاوانونه کالي همدغه ددې خبرې پوره دلیل دی چې انسان لا بیخې مادي شوی نه دی او یوه معنوي عقیده ورسره موجوده ده چې دغسې قرباني ته یې حاضروي ځکه چې دمادي منفعت لپاره څوک خپل ځان نه وژني او نه خپل سروڼه ښندي. دسربازۍ لپاره یا ټینګ ایمان په کار دی یا یوه داسې عقیده چې د عشق په مرتبه کښې وي او معنوي عالي عشق وبلل شي.

د عقیدې پیدا کول او ټینګول خوشې په خوشې نه کيږي بلکې یو قوې او مقتدر روزونکی غواړي چې عملاً د عقیدې په نشر او تحکیم کښې برخه واخلي، او پخپله دخپلې عقیدې عاشق وبلل شي.

که چېرې یوسری غواړی چې په تش تبلیغ یوه عقیده په خلکو کې پیدا او ټینګه کړي لکه دیوملت او وطنیت عشق یاد کوم مسلک پیروي او پالنه، دا کار هېڅکله نه کيږي او نه کومه صحیح نتیجه ورځني اخیستل کيږي ځکه چې په داسې ځایونو کښې له غوږونو نه سترگې زیات دخل لري او خلک له دې لارې ډیر متاثر کيږي همدغه سبب دی چې هېڅوک اوریدل او لیدل یو رازنه کښي او ددیده وشنیده ترمنځ فرق کوي.

که چېرې یوسری د یوه مظلوم یو فجع او بد حال په سترگو وويني دهغه په حال یې زیات زړه سوزي او ډیر متاثر کيږي مګر کله یې که چانه واورې که څه هم هغه سړی پخپله وینا کښې یو سحري او ادبي تاثیر هم پیدا کړي بیا هم هغو مړه زړه سوی او تاثیر نشي پیدا کولی. د همدې لامله اوس ځینې پاڅه او مقتدر لیکونکي خپل مهم مطالب دډرامې او تمثیل په صورت په صحنو اوتیاترونو کښې ښيي چې په لیدوونکو باندې مجسم اثر وکړي او حاضرین د سترگو او غورو دواړو حواسو په احساس متاثر شي. نو هغه قاید او لیدر چې یوه عقیده او یوفکر عملاً هم خلکو ته ښيي او په ژبه هم په موثر ډول تبلیغ وکړی شي چې دده احساسات او جذبات پکې راڅرگندوي هغه ارومرو په نورواثر کوي او یو قسم هیجاني امواج دخلکو په احساساتو او روحیاتو کښې پیدا کوي.

که دا دوه شپه په یوه تبلیغ او تلقین کښې نه وي هغه دعادي خبرو مثلاً لري او هیڅ پرې نه مرتبېږي. لکه چې د ورځې په زرگونو خلک یو بل ته وایي ښه کوی بدمه کوی مگر هغوی بدکوي او ښه نه کوي. په هر ملت کښې د فکري او روحي اجتماع او اشتراک لپاره دلويې عقیدې او مفکورې نشر او تبلیغ خورا ضرور او حتمي ایسي مگر ددې کار لپاره دغسې مبلغین چې په ژبه او په عمل پر نورو باندې اثر وکړي شي لا ډیر ضروري ایسي او دیوه ملت لومړنی احتیاج گڼل کېږي. (۱)

له کار سره علاقه

زموږ په رسمي دواړو کښې ښايي چې داتکي (له کار سره علاقه) ډیر واورئ او همدغه شی دیوه مامور په پيشرف اوسوانحو کښې ډیر اهمیت ولري. که واره دواړو له نظره لیرې کړو او د مملکت کارونه په مجموعي ډول په نظر کښې ونیسو او وگورو چې دغه کارونه څنگه او په څه راز کېږي؟ ښه دي او که خراب؟ بیا هم داتکي (له کار سره علاقه) ترستوگو سترگو کېږي او دسړي په زړه کښې دافکر اچوي چې ترڅو مامورین او هغه کسان چې رسمي او اجتماعي وظائف لري له کار سره علاقه پیداکړي کارونه نه ښه کېږي او هیڅ نه کېږي. دا خبره مایه وارو واورو ستا او دبل له خولې اوریدلي او هرڅوک چې لږ او ډیر دا اجتماعي درد اظهار کوي همدغه حای د خاریت حای گڼي او گروي یې، که رښتیا ووايم تشخیص بد تشخیص نه دی خلکو مرض را له پېژندلي دي مگر په علاج کښې نه دي گړیدلي ما په یوه نیم اجتماعي کتاب کښې هم لیدلی یا دځینو په تعبیر په کتابو کښې یې هم راوړي دي چې له کار سره علاقه خورا ضروري ده او همدغه علاقه ددې باعث کېږي چې دسړي ټول فکر د کارخواته تمرکز پیداکړي او همدغه د فکر تمرکز د کارونو د اصلاح داشخاصو ددقت او داسې نورو فضایلو سبب گرزي. هر څومره چې له یوه کار سره علاقه زیاتېږي هغومره سړی هڅه کوي چې هغه کار پخپله موقع کښې په صحیح ډول اجرا شي او هیڅ راز نقص پکې پاتې نشي، که ددې خبرې دلیل هم غواړي څه گران خبره نه ده که په عملي فورمولونو ستاسې قناعت لږ څه گران وي په ولسي خبرو هم ستاسې قانع کول امکان لري.

کله که تاسې دخپل کوربه ابادولو او عمران کښې پخپلو مزدورانو پسې څار کړی وي درته به معلومه شوی وي چې یو مزدور له کار سره څومره چل ول کوي او خپله ورځ څنگه تیروي. داڅو مشهوره خبره ده چې ناراسته لوگری خپل لوربه لوتنه تیره کوي او دایې له دینه چې دوئ له کار سره علاقه نلري بل سبب نلري، ډیر خلک دي چې سړی ورځنې پوښتنه وکړي چې څه حال دی؟ وایي شکر دی شپې ورځې تیرېږي نو ته ووايه څوک چې محض د شپو او ورځو تیریدل غنیمت گڼي او شکرونه باسي هغه به کار ته په څه نظر گوري او د هغه به له یوه کار سره څه علاقه وي؟ زما په گمان ډیر کسان دي چې ښه ښه ساعتونه دهمدې لپاره اخلي چې مازدیکر په دایره کښې کومه دقیقه زیاته تیره نه کړي، ډیر لږ کسان به وي چې دسهار دحاضری فکر به هم لري، مگر یوازې حاضري به څه کړو څوک چې یوازې حاضری سره علاقه لري هغه ددغه اجتماعي مرض علاج نشي کولای. موږ له کار سره علاقه غواړو نه له تشې حاضری سره.

دلته دامقصد نه دی چې زه نو حاضری ته په درنه سترگه نه گورم بلکې دا وایم چې باید په حاضری ټینګوالی دکار لپاره وغواړو او له کار سره علاقه څنگه پیداکېږي؟ که یو ریاست او یا وزارت وغواړي چې مامورین یې له کار سره علاقه پیداکړي څه به کوي؟ په یو مملکت کښې څه عوامل باید پیداشي چې خلک له کار سره صحیح علاقه پیداکړي او وظیفه دوظیفې په لحاظ وپېژني؟ ددې غټو ټپوسونو جواب چې ډیر فکر اوسنجش غواړي، اصلاً یوه داسې موضوع ده چې باید داقتراح په ډول دډیرو پوهانو فکرتنه وسپارل شي او ډیر څه پکې ولیکل شي ځکه چې دکوم سړي که یوې خوا ته پام شي بله خوا یې له نظره لیرې پاتې کېږي. په دغسو پوښتنو کښې هر چا ته یو شی ډیر مهم معلومیږي او ټول زور په هماغه خوا اچوي. علاوه پدې دهر کار علل او اسباب هم په یوشان ښکاره نه وي، ځینې علتونه ډیر پټ او ډیر موثروي نو اکثر اشخاص ښکاره څرگندو شیانو ته گوته نیسي او دټپو پلټنې نه کوي. نو زه که دلته څه وایم هغه به همدغسې شی وي او ددې پوښتنې پوره جواب به نه وي. دا اجتماعي وظایفو او مملکتني امورو دعلاقه مندی لپاره ډیر شیان ضرور دي چې ځینې یې ډیر عمر او ډیر وخت غواړي چې باید یو

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۲ ګڼه، ۲-۸ مخونه.

ملت وروسته ترډېرو مراحلو چې تشکیل يې نسج اوپوخوالی ومومي او دتعلیم وتریبې په اثرکېږي یو اجتماعي شعور پیداکړي چې مملکت ورته خپل کورنیکاره شي او د مزدورانو چم ونکړي. دې حد ته رسیدل د ډېرې مودې کار دی او یوه طولاني عرفاني نقشه غواړي، زه په دغسې عللو کېږي اساسي بحث نشم کولی او تش همدومره وایم، په کوم خای کېږي چې صحیح کارنه پتیري او همدغه شی دپیشرفت سریع عامل وي، هلته له کارسره اړو مرو علاقه پیداکېږي. یعنې دغسې چې یو مامور ته حاضري و معاش استحقاق معلومېږي که کاراوله کارسره رښتیا نه. علاقه څه اجرولري اړو مرو خلک له کارسره علاقه پیداکوي. دلته باید زما مقصد توضیح شي او ووايم چې د کار مبصرین کولای شي په لاس لاندې مامورینو کېږي دکار علاقه پیداکړي مگر دا هله چې کار لیدونکی ظاهر بین نه وي او څوک یې په هغه دغه نشي غولولی یعنې محض حرکت او منډې رامنډې ددوی په مخ کېږي نه حجاب کېږي او د هرچاپه کارکېږي ډیر واړه ذرات هم لیدی شي او پوهېږي چې داکار علاوه په کمیت څومره صحت او کیفي حسن لري. اوپه دې هم پوه وي چې ددغه سړي په نظر کېږي چې دومره ډیر کار کوي څه غایه موجوده ده؟ څومره چې دده دکار هنکامه ده هغومره کارېکړدی که یه؟

څوک چې دده کارونه راته ستایې هغوئ تش کار او ظاهري حرکاتو ته گوري که په کیفیاتو کېږي هم تعمق کوي؟ ځینې وختونه سړی دخلکو له خولې چې عمومي نغاره یې باید وبولو اوري چې فلانکی.... هیڅ په کار سترې کېږي نه او له فولادونه هم سخت او کلک دی. هغه بله ورځ چې سخته سیلی. او اوربا وه څوک له یوه کلي بل کلي ته نشو تلای مکرده له خپل ماموریته څوکروه لیرې فلانکی خای ته چې نه پوهیږم هلته څه پېښ شوی و ځان ورساوه او په هماغه ورځ بیرته هم راغی. اکثر دغسې اوازې لوبو لوبو ځایوته هم ورسېږي اودغسې ځینې نور عوامل هم پیداشي چې سړی جدي او فعال معرفي کړي مگر چې سړی ورپسې څاروکړي هغه په هغه ورځ د همدغه مقصد یعنې هنکامې اچولو لپاره داکار کړی وي او نور هیڅ کارنه وي، ځینې نور کسان چې پدې سربېره شي هغه هم له دغسې تظاهر اوعصري ریاکاری ځنې کاراخلي اوخوښې په خوښې هرې خواته اسونه ځنلوي نو دپته سړیله کارسره علاقه یا رښتیا نه نشي ویلی اونه په دغسې جدیتو او حرکاتو کارونه ښه کېږي. دلته بیامجبورېږو چې ووايو په هر خای کېږي چې دکارونوپه لیدو کېږي ډیر دقت کېږي او صحیح کارقدر اوقیمت لري هلته خلک له کارسره علاقه پیداکوي او ښه کارکوي ځکه چې انسان یو ترقی خواه موجود دی او له خپل پیشرفت او ارتقا سره ټینکه علاقه لري، که دده په مخکې نورې لارې بندې شي چې په دروغو او ریا، تملق اوچا پلوسې، غلاو فریب او نورو غیر مشروعو وسایلو پیشرفت ونکړی شي او پدې هم پوه شي چې دلته کارېکړ او بیکاره پټ نه پاتې کېږي او سړی دچاپه سترگو کېږي خاورې نشي اچولی د وړاندې تک لپاره یې بې له همدغې یوې صحیح لارې بله لاره نشته، په شخصي اعتباراتو او اشنایي گانوسړی نشي چلیدلی، څوک له چانه سترگې نه پټوي او نه په چل ول کارکېږي اړومرو صحیح کارته ملاتړي اوله کارسره علاقه پیداکوي. مگر که سړی گوري چې په ځینو نورو وسایلو سړی ډیر گرانېږي او دپیشرفت په لاره کېږي صحیح کاراوله درجه عامل نه دی، څوک چې یوازې کارکولی شي او دپیشرفت لپاره نور وسایل نلري دهغه غاښ هم څوک نه گوري هلته نوپه افرادو کېږي یانور فعالیتونه پیداکېږي چې هغه زړنگي، چالاکی څه و څه غواړي یاخو داسې شی چې په شپو ورځو تیرولو شکرونه باسې او هیڅ نه کوي بلکې اکثریت او عمومیت دې خواته میل کوي او خلک په سرو زرونو کارونه کوي. صحیح ذهنیت او صحیح فکر له دماغونو وزی اوپه عوض کېږي یاس او بد بینۍ خای نیسي، دصحیح پیشرفتونو مثالونه اونمونې له خلکو ورکې شي او غلطې نمونې ترنظر لاندې وي. ددې ټولو خبرو مقصد دادی چې انسان په اجتماعي حیات کېږي دمقایسې اونسبت په اصولو ډیر کلک دی. ښه اوبد، حق او نا حق دکامیابۍ اوناکامۍ په رڼا کېږي ویني او د نتایجو له مخې حکمونه کوي. څوک چې ورته په حیات کېږي لږ څه کامیاب معلومېږي د هغه پیروي او تعقیب کوي او لکه چې وایي: خټکی له خټکي نه رنګ اخلي. اشخاص هم یوله بله متاثر کېږي او تقلید کوي نو که چیرې هغه کسان چې له کارسره علاقه لري وپېژندل شي او ښه وگڼل شي، دپیشرفت دپاره نور غیر معقول مسايل څښی شي او یوازې صحیح کارکول، له کار سره علاقه لرل یوقوي موثر عامل وبلل شي څوک چې خپله وظیفه په ښه شان اجراکوي دپته محتاج نشي چې خپل کار وستایي، ځان یوه اوبل خای ته ورسوي او ددلربایۍ دپاره له سلو نیرنکو کارواخلي اړومرو له کارسره صحیح اورښتیا نه علاقه پیداکېږي او څوک خپل لورپه لټه نه تیره کوي. نه هغه فعالیت اولیاقت چې باید په کار او وظیفه کېږي صرف شي بلې خواته صرفېږي او نه غلط مجري پیداکوي. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۴ ځل، ۶ مخونه.

دپوهې غرور

هغه څوک چې پخپله پوهه مغرور دی او هرڅه دپوهې په رڼا کې غواړي، زښت ډیر غولیدلی او د ژوندانه په ضروریاتو، د کامیابۍ په اسرارو، د خوشبختۍ او خوشحالی په وسایلو کې یې هیڅ فکر نه دی کړی. دانسان له پوهې او هوښیاري هغه خوا نور شیان هم شته چې دده په کامیابۍ او شخصیت کې ډیر دخل او تاثیر لري. مگر خلک دغه تاثیرات دده د پوهې او هوښیاري محصول بولي او گمان کوي چې ټول کارونه په عقلي او علمي لیاقت باندې کېږي.

همدغه سبب دی چې ځنې کسان یوازې دعلم په زور هرڅه غواړي او بل هیڅ شي ته توجه نه کوي. زه دلته دعلم او عقل له فضیلت او اهمیت نه څه انکار نه کوم او پدې پوهیږم چې دغه انکار جهل اونا پوهي ده مگر ددې لپاره چې ځینې کسان نورو شیانو ته هم ملتفت شي او دعلم و عقل له غروره نجات ومومي وایم چې دانسان په خوشبختۍ او خوشحالی، لورتیا او کامیابۍ کې ځینې نور شیان دخل لري چې باید څوک ورځنې سترگې پټې نکړي او په بې اعتنائۍ ورته ونه گوري.

ډیر ځله دوه تنه له یوه مکتبه را اوزي او په یوه دایره کې کار کوي مگر هغه څوک چې په مکتب کې اول لمبر وي دلته بیرته پاتې کېږي او هغه بل وړاندې ځي او حق هم لري چې وړاندې ولاړ شي. ډیر طالبان له یوه ملانه دملایۍ پکړۍ وتړي مگر یوه جامعه او محیط کې ښه ومنل شي او هغه بل چې په حاشیو او نکتو ښه پوهیده هغومره اعتبار نکړي پیدا، ډیر اشخاص شته چې پخپله پوهه او لیاقت ځانته دوستان پیدا کوي، خلکو ته سمه اوصحیح لاره ښيي، او پخپله هم په ښه لاره درومي، مگر ځینې نور پرې غرور کوي او هر څوک ورته په بد نظر کوي.

پدې کې هیڅ شک نشته چې پوهه او علمي لیاقت دانسان جمال او کمال دی او د هر چا په نظر کې ښکلی ایسي مگر هر چاته به پخپل ژوند او حیات کې معلومه شوې وي چې په هر ښکلي څوک زړه نه بایلي او په یوازې ښکلیتوب دلبري او دلربایي نه کېږي.

دانسان په پيشرفت او کامیابۍ کې ډیرواره شیان چې هیڅ په نظر کې نه راځي ډیر تاثیرات لري چې هغه باید له پوهۍ او لیاقت سره یوځای شي. کوم سړی چې علم او پوهه لري مگر ښه اخلاق او صحیح کرکتر نلري په حقیقت کې هیڅ نلري، هغه څوک چې داهم لري مگر د یو خور صحبت او بیان قوت نلري هغه هم نیمگړی دی او ځینې اشخاص ترینه وړاندې کېږي. څوک چې دا ټول صفتونه او مزایا پیدا کړي مگر د نظافت او معاشرت د اصولو پابند نه وي بیا هم دچا نه خوښیږي او په حیات کې ځینې ناکامۍ ویني که دا نقیضه هم رفع شي او دا ټولې نیمگړتیاوې پوره کړي سره له دې هم که سړی زحمت کشي او فعالیت لري دی بیرته پاتې کېږي او نور خلک دمخه ځي.

غیرله دغو شیانو ځینې نورې خبرې هم شته چې په یوه او بل محیط کې فرق کوي او دهر ځای دخصوصیت تابع وي، په هرځای او هر محیط کې یوڅه معنوي صفات او مزایا شته چې په سړیتوب او انسانیت ورځنې تعبیر کېږي او دصفتونه باید موږ په یوازې پوهه او هوښیاري جاد و جلال، ثروت او تمول کې ونه لټوو بلکې دانسان په اخلاقي او نفسي کیفیتو کې یې وگورو.

زه دانم چې سړیتوب، پوهه او هوښیاري غواړي مگر یوشی نه دي او په ځینو مواردو کې سره بیلېږي، ځینې کسان به وي چې علم او پوهه به نه لري او سړیتوب به لري، کله به یو سړی پوه او هوښیاري مگر دسړیتوب دعو به نشي کولی.

څنگه چې پوهه په بیلوبیلو مواردو کې فرق لري یو سړی دکتابو په تورو ښه پوهیږي، دخلکو په اوضاعو ښه پوه وي، ځینې په منطقي اصطلاحاتو او فلسفي مباحثو کې ډیره معلومات لري، ځینې نوره اولسي خبرو او کارونو ښه پوهیږي، دغسې دسړیتوب مفهوم هم په هر ملک او هر محیط کې بیلېږي او دا شخصو جمعیتونو په زړه ډیر ثابت او معین صورت لري، مگر دومره پوهیږو چې تهذیب او ترتیب دسړیتوب په مفهوم کې مهمه برخه لري او همدغه شی دیو انسان دپاره ترهرڅه دمخه ضروري دی.

دسړي معنی دانه ده چې ارومرو به زیات علم او معلومات لري یا به په کوم فن او صفت کې ډیر ماهروي. دا راز صفات چې په علمي لیاقت یا پوهه ورځنې تعبیر کېږي دیو سړي انساني حیثیت او سړیتوب به قدر کوي او ښه مرسته ورسره کوي مگر یوازې همدغه شی سړی نشي مسعود کولی او نه تش علمي قابلیت سړیتوب بلل کېږي، که لږ څه نور هم تعمق وکړو یوازې سړیتوب هم دیو انسان د خوشبختۍ او خوشحالی دپاره کافي نه دی.

دلته زما مطلب له خوشبختۍ څخه همدومره شی دی چې یوانسان په اجتماعي حیات کې خلکو ته موفق او مسعود ښکاره شي اودی هم خپل ځان ناکام ونه گڼي او مایوس نه وي، ددې مطلب دحصول لپاره البته دیو سړي پوهه او سړیتوب ضروري چې

په خپله پوهه او لياقت ځينې کارونه وکړي شي او په سړيتوب او انسانيت په جامعه کې خپلې شپې ورځې ښې تيرې کړي چې څوک ورته په بد نظر و نه گوزري مگر يوازې دا چې سړی کارو کړی شي او څوک يې بد و نه گڼي کفايت نه کوي سړی بايد د يوه اوبل د توجه جلبولو او د ځان دمحبوبيت لپاره ځينې نور شيان هم ولري يعنې د امېزش قوه، نشاط او بشاشت، دملکرتيا تمايل دمحببت جاذبه، ښه څيره، صميميت ښودنه، دمحببت لپاره ايتار، صداقت او کرامت نفس، وقار او څيره، جدیت او فعاليت اوداسې نور صفتونه هم په کار دي.

دغه راز ټول شيان چې جمع شي د يوه سړي شخصيت ورځنې تشکل مومي او دغه مقبول او محبوب شخصيت دانسان په مخکې دژوند ټولې کنډې کپړې اواروي او په صحيح پيشرفت کې ورسره مرسته کوي. د دې ټول بحث نتيجه دا ده چې بايد سړی د يوه صفت په لرلو لکه علم او عقل يا ښه سړيتوب او فعاليت مغرور نشي او دتش لياقت ترغرور لاندې رانشي.

ډير کسان شته چې په اجتماعي وظيفو کې داخل شويدي او پخپل پيشرفت نه دي قانع، ځينې کسان په تصور کې راولي چې هغوی ورته له ځانه کامياب ښکاري مگر مستحق يې نه گڼي ځکه چې د هغوی علمي لياقت ورته له ځانه ټيټ معلومېږي او په دغه حکميت يا مقايسه کې يوازې يوشی په نظر کې نيسي مگر دپته نه گوري چې په يوه گل هيڅکله نه پسرلی کيږي.

سړی بايد په حيات کې دقيق او عميق شي او وپوهيږي چې انسان ډيرو شيانو ته ضرورت لري، دغسې چې يوموت په تشو اړابو اوبوازي تيلو مخکې نشي تللی او ډيرې وړې پرزې په سپر و حرکت کې ورسره مرسته کوي يوانسان هم په يوه يا دوه شيانو کې که څه هم ډير مهم اوقيمتي وي خپل پيشرفت ته ادامه نشي ورکولی، دغه راز لياقتونه چې نور معاونه صفات نلري يې له يا س اوبد بڼې بله نتيجه نلري. دغه راز کسان خپلې نيمگړتيا ته نه گوري او بې دقت په محيط او جامعه پره اچوي او د يوه ناقص او بې تعمقه حکمت په اثر په حيات کې د اجتماع او اجتماعي جرياناتو په نسبت بدبين اومايوس شي.

که څوک غواړي چې اجتماع ته نژدې شي او له اجتماع نه استفاده وکړي د علم او لياقت غرور دې له ځانه ليرې خپله هوبڼياري او دبل ناپوهي دې په منځ کې حایل نه گڼي، سړيتوب او انسانيت دې نه هيروي بلکې رادې شي او له اجتماع سره دې خپل غم شريک کړي او خپله خوشحالی دې هم د نورو له خوشحالی سره يو ځای کاندې، خپل زړه او فکري دې له دوی نه بيلوي، يوځای دې ورسره خاندي او يوځای دې ژاړي. ددوی په خوښه دې کار وکړي چې د ده په خوښه کار وشي خپل ځان، خپلې جامې، خپل ژوند، خپل ذوق، خپل شعور او هر څه دې دمحيط او جامعې په خم رنگ کړي او دغه صيغه دې په ځان کې پيدا کاندې. ځکه چې خوشحالتيا او کاميابي همدلته ده او هيڅوک يې بل چيرته نشي پيدا کولی، هر څوک چې له اجتماع نه ليرې شو او خپل زړه اوفکر يې له دوی نه بيل کړهغه په اور کې لوټيږي او شپه ورځ سوزي!

(دمن شد في النار) همدغه معنی ده اود دنيا دوزخ همدغه دی. (۱)

عقل، قانون غرايز

انسان که څه هم د عقل اوتميز خاوند دی او په همدغه شي خپل ځان له نورو حيواناتو بيلوي، مگر په خپلو کړو کې د عقل په نغوته دومره نه ځي، لکه چې غريزه يې يوې خوا او بلې خواته بيايي. کوم کارونه چې يوانسان په شپه او ورځ مېاشت او کال يا پخپل عمر کې کوي اکثراً يې د غريزې په قوماندې اجرا کړي وي، او ډير لږ، خورا لږ، بېخي لږ کارونه داسې وي چې د عقل او سنجش په اثر کې شوي وي، داچې موږ کله يوشی ښه گڼو راته بدایسي، کله گرزو او کله کښو، کله خاندو کله ژاړو، له ځينو شيانو وېرېږو او په ځينو خوشاليږو اکثر د غريزې کار دی او د عقل مشوره پکې څه دخل نلري. کله چې سړی تری شي او اوبه څښي که چيرې له عقل سره مشوره وکړي عقل هم د اوبو څښل مصلحت گڼي او اجازه ورکوي، مگر دی د گټې او فايدي د سنجولو او د صحت ساتلو له فکره پخوا د غريزې په امر کنډول په سر را اړوي او اوبه څښي. نو مطلب دانه دی چې ټول غريزې افعال له عقل اومصلحت نه مخالف دي يا هر څه چې انسان د غريزې په تقاضا کوي هغه عقلاً ممنوع او غير مفيد وي.

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۵ گڼه ۷ مخونه.

بلکې مقصد دادی چې انسان پخپلو کړو کښې د غريزي تابع دی او عقل د غريزې غوندې سابق نه دی. دانسان په ژوند کښې ډیر لږ کارونه پېښېږي چې هغه د خپروشر سنجولو او فکر کولو په اثرا اجرا کېږي.

که موږ فرض کړو چې یو تاجر دخپلې کټې لپاره یوه بل ملک ته ځي اوله خو به غالباً دغه ټک هم پوره د عقل په مشوره او مصلحت نه وي ځکه چې ډیر ځله ځینې سوداګر داسې ځایوته هم په کټې پسې ځي چې هلته دسریان او د حیات خطر هم موجودوی او زیات ګمان کېږي چې دغور ګټلو په ځای به سر بایلي که فرضاً دا اراده بالکل د عقل او فکر په خوښه وي نو په لاره کښې خو خوراک ځکاک، هواخوري اوناسته ولاړه یا دا راز نور کارونه ټول د غريزې په شایق کوي.

ډیر کارونه دي چې انسان یې د مینې یاغضب دپاره کوي او عقل سړی ورځنې منع کوي، مګر د غريزي په مقابل کښې یې څوک په خوله پیاړ هم نه خوري، ځکه چې غریزه دانسان په اعصابو او عصبي جهاز کښې نسبت عقل ته ښخ ځای او قوي حاکمیت لري او دغه حاکمیت په اطفالو او هغو کسانو کښې چې طفولیت ته نږدې وي یعنې معنا کوچنۍ بلل کېږي او عقلي قوه پکې ښه نه وي قوي شوي، زیات لیدل کېږي، که موږ په کلي، وطن او هیواد بلکې په نړۍ او دنیا کښې سترګې وګرزوو او ځان د لویو او وړو اشخاصو له حال، احوال او ژوندانه څخه خبر کړو راته به څرګنده شي چې په دنیا کښې لږ خلک تیر شوي یا فعلاً شته چې په ځینې مسایلو کښې په غریزه بریالي شوي او د عقل په مشوره یې له غريزې نه مخالف کار کړیدی، په ډیرو لویو شخصیتونو کښې سړی دغه نادر صفت موندلی شي او پوهیږي چې د عشق اوغضب خواهشاتو او احساساتو له سکندر سدونو څخه اوښتل اود عقل په نغوته تلل څه اسان کار نه دی چې هر څوک یې وکړي شي، او هر یو پرې وستایل شي.

ترڅو پورې چې بشري نوع د عمومیت او اکثریت په لحاظ یوه معنوي رشد او عقلي بلوغ ته ونه رسیږي او علم لکه رزق او روزي هر چاته لږ او ډیر و نه رسیږي هیڅ امکان نلري چې عقل د غرایزو ځای ونیسي او په دنیا کښې یو حقیقي عدالت قایم شي، مګر ددې خبرې دامعنی نه ده چې موږ به له ځانه نا امیده کړو او هیڅ کوښښ به نه کوو چې ځان له هغې ځوانه دې خواته لږ څه نږدې کړو ځکه چې په دنیا او د دنیا په تاریخ کښې موږ څو کاله پخوا داسې نمونې اومثالونه پیدا کولی شو چې د عدالت د قیام او د حقیقت خوشحالتیا لپاره یې د عقل په مشوره داسې کارونه کړي چې له غرایزونو یې ځي لیرې معلومیږي، ډیر د واک او حکم خاوندان تیر شوي دي چې د حکمیت او قضاوت په وخت کښې یې د زوی او د ځان مینه هم هېره کړیده او خپل و پردی ورته یوشان ایسیدلی دی، داسې هم پېښ شوي دي چې عشق هم په دغه لاره کښې مغلوب شوی او انسان له دغسې شخړو څخه بریالی راوتلی دی.

نوداګار دانسان لپاره څه غیر ممکن او محال نه دی او کیدی شي چې انسان په اجتماعي او رسمي امورو کښې د عقل او شریعت قانون او ټاکلو اصولو په لاره ولاړ شي او خپلې مینې اومحبت نفرت او عداوت ته څه اعتنا ونکړي، دهمدې لامله انسان د شریعت لخوا دیو څه قوانینو په منلو مکلف شوی او په ځینو بدو کارو باندې چې دی یې بې د عقل او مصلحت له مشورې د خپلو احساساتو او خواهشاتو یا غرایزو په اثر کښې وکړي جزا مومي د هر ملک او هر هیواد په اساسي قانون کښې هم څه اصول او ضوابط شته چې انسان به د هغو په مقابل کښې په غرایزو پسې ږدي او خپل طبیعي اوشخصي میل ته به نه ګوري، یعنې څنګه چې یوسریخپل مریض زوی ته چې ډیر ورته ګران هم وي یوه داسې عدانې ورکولی چې هغه ورته ضرر کوي، که څه هم هغه یې ډیره تقاضا کوي او په ژړلو یې غواړي. دغه راز یو خزانه دار هم خپلو خپلوانو ته بې رسمي برات او حوالې څه نشي ورکولی اونه یو حاکم او قاضي یو امر او واکدار دخپل ورور او خپل دوست هغه راز مراعات کولی شي چې اصول او قانون یې روا نه بولي، ډیر څه دانسان زړه غواړي مګر کولی یې نشي او نه یې کوي ځکه چې سړی پرې ملا تیري او خلک ورته بدوایي. مونږ خپلو غرایزو او خپلو خوښوته په شخصي امورو کښې تابع یو او غاړه ورځنې نشو غړولی، مګر دا اجتماعي مسئولیت په ځای کښې بیا ورسره په مجادله مکلف یو.

د مثال په ډول وایم که یو معلم په یوه مکتب کښې څو تنه خپل اوږدې شاګردان لري چې په زړه کښې د ځینو شاګردانو لورتیا غواړي او لورینه یې په هغو باندې زیاته وي دی دا کولی شي چې بې له رسمي اوقاتو هغوی ته تعلیم ورکړي او له نورو نه زیات څه وروښي مګر د انشي کولی چې د تعلیم په وخت او د مکتب په کوټه کښې خپله ټول توجه همدوی ته وقف کړي، یاد لمبر ورکولو په وخت کښې خپلوان او اشنایان وپالي ځکه چې پدې وخت او په دغسې ځایونو کښې محبت او عاطفه ګناه ده او د عدالت ملامتوي. ددغه راز مراعاتونو او غرایزو له جغ لاندې په دغه ډول ټک په اجتماعي لحاظ یوه لویه تباهي ده چې زیان

اوضرر يې زښت ډيردى اودخلکو مخه هم له يوې صحيح اوسمې لارې څخه بلې خواته رااړوي، هر څوک کوبښ کوى چې په کړو لارو خپل مطلب ته ورسېږي او ددې په ځاى چې حقيقت وپالي اشخاص پالي او دوسايلو درگاه ته لاس غزوي. هېچانه د اعتماد بنس او سعى عمل قوه نه پاتې کيږي او نه په داسې ځاى کې سړى د جرياناتو په لړ کې څه انتظام او معقوليت ليدلى شي، دلته ښايي څوک ډاگمان وکړي چې په هرځاى او هر هيواد کې هرومرو يو څه قوانين او اصول وي چې څوک د غايزو اطاعت يا د ميني او غضب پيروي ته نه پرېږدي او هر سړى مجبوروي چې د دوست او دښمن په حق کېښې لکه يو قانوني کتاب يوډول حکم وکړي او هر چاته په يوه سترگه وکوري دلته نو ضرور ايسي چې سړى په قانون خبرې وکړي چې قانون څنگه شى دى او څه کولى شي؟ په اجمالي ډول خو همدومره ويلي شم چې قانون په يوه ملک کېښې داسې مثال لري لکه برق چې ټول ښار او ټول کورونه رڼا کوي مگر که چيرې وشليده نو ډير کورونه هم سيزې اومسول يې هم نه پيژندل کيږي يعنې په عين رڼا کېښې تورتم لري او له گټې سره يې زبان هم تړلى دى.

ددې دپاره چې خبره ښه روښانه او وسپيڅلى شي جزئياتو ته به راشو او مثالونه به وښيو.

دونه تنه شاهدان که ديوه سړي په بدوالي شاهدي ورکړى هغه شرعاً او قانوناً بدگنل کيږي، که دکلي کورخلک په يوه سړي بد ووايي يا ديوه ځاى حاکم اوعلاقه دار د چا په حق کېښې دبدوالى نظريه ورکړي هغه ته ارومرو سزا ورکول کيږي پدې قانون باندې هيڅوک څه اعتراض نشي کولى ځکه چې که قانون دانسانانو قول او وينا ته څه اعتبار ورنکړي او سندی و نه بولي د دنيا معاملي او کارونه ټول بې اجرا پاتې کيږي او دژوندانه چارې معطلېږي، نو ضرورت او احتياج، عقل او نقل دهمدې خبرې تائيد او تاکيد کوي چې بايد ديوه انسان او مسلمان خبره اعتبار ولري او دهمده په وينا حقيقت وپيژني نوکه چيرې هغه شاهد او هغه خلک چې يوه سړي ته بدوايي پخپله بد وي او دعنا د له مخې د هغه په حق کېښې څه وايي يا د حکم خاوند ديوه غرض لپاره خپله نظريه بده ښکاره کوي قانون پدې ځاى کېښې دحقيقت او عدالت هېڅ مرسته نشي کولى اومسول هم نه گنل کيږي ځکه چې بله هېڅ لارنشته چې ددغسې پتو ظلمونو مخه ونېول شي او هيڅوک په هېچا څه ظلم ونکړى شي نو ددغسې ملاحظاتوپه اثر کېښې وېلى شو چې قانون ديوى غذا مثلاً لري چې يو فاسد وجود کېښې فاسد مواد ورځنې جوړيږي او بد تاثير کوي مگر که نه وي نو سړى ژوند هم نشي کولى د همدې لامله ځينې کسان ځينې خلکو ته خپل کارونه په داسې وخت کېښې وړاندې کوي چې دهغه طبيعت ښه وي او پام يې په نېکو وي همدغه راز خلک اکثراً موفق هم وي او موقع شناس ورته ويل کيږي ځکه چې په ډيروخلکو کېښې د طبيعت ښه والى اوبدوالى دومره تاثير لري چې ښه يې له پامه بدېږي او بد ورته ښه ښکاره کيږي، کله څوک په څه مجبوروو، چې دکار د پاره به يې دچا وچولي نه کتل يا به يې دوستان او اشنايان پرې جرکه کول.

که چيرې څوک د خپلو تاثيراتو او احساساتو تر اثر لاندې نه راتلاى او هرچا د حق او حقيقت په تقاضا او د قانون دصحيح استعمال په خوښه کارکولای څه به خلکو ديوه اوبل ناوړه مراعاتونه کول، ولې به خلکو ويلې چې مربي لري نومرباخوړه، دڅه لپاره به يوه اوبل ويلې چې زه بې وسيلې يم، زه واسطه نلرم هر څه په واسطه کيږي، داټولې خبرې خوبې څه نه دي او خوشې په خوشې خلک دانارې نه وهي کوم کار چې ځينې کسان يې په يوه ساعت غوره مالۍ ياپه لحاظ او خاطر کوي هغه دکوه قاف ديوان هم نشي کولى. نو تر څوپورې چې خلک په لحاظونو پسې گرزوي اوپه خوشامدو خوشحالېږي ترکوم وخته چې خوشحالتيا په انسان حاکميت لري، اومراعات په حق او حقيقت غالب وي قانون او عدالت به هم د اشنا او نا اشنا شعور لري او کارونه به ډير ځله د اشخاصو په کيفي اونفسي اغيزو، د وخت او موقع په تقاضا، ديوه اوبل په سپارش اجراکيږي. داحال البته ديوه ملت د اجتماعي حيات رنځورتيا او اوموالى ښي مگر ددې رنځورتيا علاج هم ډير گران دى او يوه اساسي مجادله غواړي، ډير شيان په کار دي چې د يوه ملت په اجتماعي حيات کېښې تغير اوتحول پېښ کړي يا په بل عبارت بدعاتونه ورک کړي، او دخلکو مخه له کړو لارو گرزوي.

ديوه ملت لوړه او عالي رتبه په غايزو باندې دماورينو حاکميت، د اداري چارو پوره لتون، دکار کوونکو اشخاصو مجبوريتونه رفع کول، دښو او بدو نه ورکيدل او نه پتيدل، دچاپه ظواهرو نه غوليدل بدو او ضرري خلکو ته مخه نه ورکول دا ټول ددغسې اجتماعي اصلاحاتو د پاره ضرور او په عين حال کې ډير گران کار هم ايسي. دلته بايد دډيرو خبرو د نتيجې په ډول ووايو چې انسان طبعاً دخير خواته مايل او خير خو ښوونکى پيداشوېدى، مگر په طبيعت کېښې يې دلورتيا ارزو او ځينې نفسي خواهشات هم شته چې که دى په ښه لاره نشي ور رسيدلى او موانع يې په مخکې وي نو بيا په پتو اوکړو لارو هم ځان ورسوي او دځينو مجبوريتونو په اثر کېښې بد او ناوړه کارونه هم کوي نوددې دپاره چې له انسان څخه بد او ناوړه سلوک ونه ليدلى شي لازمه ايسي

چې دده لپاره یوښه سرک او سمه لاره جوړه شي چې خپلو مطالبو او مقاصد وټه پرې ورسېږي او لارې کړولو ته خپل مجبوريته حس نکړي. دالاره باید ډیره اوږده هم نه وي چې دی یې د اوږد والی په سبب بله له اغزو ډکه لاره او پیچلومی غوره کړي. دغه لار دې ته باید را وښودل شي چې په تا پسې بیڼا سترگې هم څار کوي او ستا ښه و بد په هېڅ شان نه پټیږي او نه څوک درباندي غولېږي. نور خلک هم باید له هغو بدو او لنډو لارو منع شي ځکه چې انساني رڼه هم لکه مېړې او پښونه داسې ایسي چې که یو له لارې کورشي نور هم ورپسې ځي. (۱)

اجتماعي نظام

کارونه او وظائف دوه ډوله دي، یوه قسم ته انفرادي او بل ته اجتماعي ویل کېږي، دا چې یو سړی دیوه فرد لپاره خدمت کوي د شخصي او انفرادي کارونو په حساب کېږي راځي. مگر هغه څوک چې د خپل مملکت او ملت لپاره کار کوي د اجتماعي وظایفو په نامه یادېږي.

هر کار او هره وظیفه په دغو دوو لحاظونو د قدر و قیمت په لحاظ فرق کوي او رنگ یې بدلیږي که یو عالم دیوه تعلیم لپاره استخدام شي هغه بیل حیثیت لري او که په یوه مکتب یا مدرسه کېږي څو تنو ته تعلیم کوي هغه په بل نظر لیدل کېږي که څه هم دواړه یوه وظیفه اجرا کوي چې نوم یې تعلیم او ښودنه ده. هغه سړی چې دیوه کورسانته کوي او دیوه شخص نوکرو وي بیل نوم لري مگر څوک چې د مملکت په عسکري نظام او د هیواد ستانونکو په جمعیت کېږي داخليږي بل نوم اوبل نشان پیدا کوي. انفرادي کارونه له یوې صحیح موازنې لاندې نه راځي او نه یومعین قیمت پیدا کوي مگر اجتماعي وظایف ځانته یوه معیار او میزان لري، هغه کاتبان چې دمفردو اشخاصو لپاره کار کوي په معاشونو کېږي یې ښايي چې ډیر فرقونه ولیدل شي مگر د دواړو کاتبان اوسرکاتبان ماموران او مدیران ټاکلي معاشونه لري او څوک پکې تغیر نشي کولی همدغه شی دی چې معاش له مزدورۍ او اجورې نه معنا او کیفاً بیلوي او یو اعزازی حیثیت او اعتبار ورکوي. مگر دغه اعتباري رنگ دومره قوي او پوخ دی چې ددغو کارونو نوعیت او حقیقت بیلوي او دهر چا په نظر کېږي یې بل بل راز ښيي، هغه څوک چې معاش اخلي او هغه څوک چې مزدوري او اجوره اخلي ډیر فرق لري اوبیل بیل اشخاص گڼل کېږي.

دغه معنوي قیمت چې په معاش کېږي شته لږ معاش ته په ډیره اجوره ترجیح ورکوي او یو مامور قانع کوي چې په ډیره مزدورۍ پسې ولاړ نشي او دخپل خدمت نوعیت بدل نکړي یعنې له رسمي دواړو او اجتماعي وظایفو څخه شخصي خدمتونو او نوکریوته زړه ښه نکړي او ماموریت په مزدورۍ بدل نه کاندې څنکه چې یو فرد نورو افرادو ته ضرورت او احتیاج لري او د اجورې یا څه نفع اوفایدي په مقابل کېږي خپل کارونه په یوه اوبل اجرا کوي. دغه شان اجتماع هم ډیر کارونه اوضرورتونه لري چې له افرادونه یې غواړي او په مقابل کېږي معاشونه او منافع ورکوي مگر دومره فرق شته چې یو فرد له خپل شخصي ثروت څخه هر څومره چې وغواړي چاته یې ورکولي شي او پخپلو تصرفاتو کېږي دکوم قانون او معین نظام تابع نه وي مگر اجتماع ځانته یو نظام او قانون لري او پخپلو کارو او اجراتو کېږي بې انتظامي نه خوښوي ځکه یې دلته افراد داسې حقوق پیدا کوي چې اجتماعي نظام په عدالت او منظمو اجرااتو مکلف کوي دهمدې لامله په رسمي دواړو کېږي یو معیار موجود دی او بې د وظایفو له قیمت نه د رتبو معاش څه فرق نلري یو کاتب ۲ (مثلاً) په هر وزارت او هر ولایت کېږي یو اندازه معاش لري او دپته نه مجبورېږي چې دمعاش دپاره د خپلې تبدیلی کوښښ وکړي ددې موازنې ساتل ځکه ضرور دي چې یو خو اجتماعي عدالت نه ساتل کېږي اوبل د وظایفو تقسیم هم خرابېږي او هر څوک هغه ځای ته هڅه کوي چې دده کار هلته زیات قیمت لري، دلته مقصد دانه دی چې ټول کارونه دې یو قیمت ولري بلکې مطلب دادی چې یو کار دې په یوه اوبله دایره کېږي فرق نلري یو محاسب یا یو دتحریر کاتب باید په هره دایره کې یو راز استحقاق ولري هسې نه چې یو معلم او یو کاتب دې سره برابر وي ځکه چې دلته دکار او وظیفې جنس بدلیږي او هریو دخپل اهمیت او تکلیف په لحاظ بیل قیمت پیدا کوي. غیر له دغې موازنې چې باید په معاشونو کېږي وسائل شي لکه چې ساتل شوې ده یو بل شی هم ډیر ضرور دی او دخپل ضرورت په اندازه گران هم دی. ځینې کارونه په ځینو دواړو کېږي شته چې هلته دځینو غیر مشروعو استفادو مجال هم شته نوکه ددغه راز استفادو مخه ونه نیول شي، دیوه اخبار کاتب (مثلاً) کوښښ کوي چې دیوې علاقه دارۍ کاتب شي دلته که څه هم په معاش کېږي فرق نشته مگر په معیشت کېږي فرق شته هغه ورځ زما یو دوست دخپل صحبت په ضمن کېږي وویل څو کاله مې تعلیم وکړ پس له هغه چې کلي او کور ته راغلم واده مې وکړ او مجبور شوم ځانته معاش پیدا کړم، زه او زما یو خېښ چې دباجه او سانډو په نامه یادېږي دواړه راغلو او په دواړو کېږي

ماموران شو، زه دتعلیم خاوند وم یو کتابت راته میسر شو او هغه سواد نه درلود په یوه دایره کښې تحویلدار مقرر شو. مگر تحویلدارۍ یې داسې وه چې مصرف یې زیات درلود او دناوړې گټې مجال پکې و، خو کاله وروسته زه یوې رتبې ته ورسیدم او نوم مې وکاته مگر هغه ډیرې پیسې او پولې پټې پیداکړه هغه بله ورځ چې زما زوی هغه کره ورغلیو، چې بیرته راغی راته ویلې یې ترور کره مې یوه داسې ښه راډیو وه اوداسې ښه سازې کاوه، په کور کښې یې ډیرې ښې ښې قالینې هم اوارې وې او ښه ښه چپرکټونه یې لرل د ترور زوی مې راته ویلې چې تاسې ولې راډیو ناڅلئ؟.....؟

دلته زما دوست راته وویل چې زه له خپل نصیب او قسمته کوم شکایت نلرم او دا نه وایم چې د تحویلدار صاحب بیسواډي له مانه ښه شوه ځکه چې که ماته هماغه تحویلداري سره له هغه مقاده راکړه شي زه به یې دځان لپاره عار او تنزیل وگڼم.

مگر دا نه وایم چې دغه راز مظاهر په ځینو اشخاصو تاثیر کوي او ځینې کسان له معنویت نه مادیت ته او له صداقت نه خیانت ته رااکاري. په اجتماعي نظام کښې باید دغسې غیر شعوري بې عدالتي هم رانشي او داسې ونشي چې یو د تعلیم خاوند او یو بیسواده په معیشت کښې دومره فرق ولري چې اطفال هم پرې پوه شي. یو اجتماعي نظام که یو نویسنده او دعلم خاوند ته له یوه بیسواده تحویلدار نه زیات معاش ورکوي او پدې باب کې د حق سنجش او د کار قیمت قائلیري غرض به پکې همدغه وي چې دهغه معیشت له دې بل نه ښه شي او امتیاز یې راشي نوکه نتیجه بالعکس شي او دغه راز اجتماعي نواقص په ځینو دواړو کښې رفع شي او څوک یې جلو گیری ونکړي دمعاشونو عدالت هیڅ نشي کولی او اجتماعي نظام د چا شکایت نشي رفع کولی. دا اجتماعي نظام مهمه وظیفه داده چې په یوه ملک کښې عدالت قایم کړي او هرچاته دخپل کارد قیمت او اهمیت په قرار برخه وکړي، اودسنجش او موازني په اثر کښې هرڅوک دخپل استحقاق په اندازه وروزي. که یوه سړي ته یو فرد له خپل ماله هرڅومره شی ورکړي یا یوتن له خپل پټي او تجارت څخه هرڅومره گټه وکړي بل سړی څه گله نه کوي او نه د اعتراض حق ځانته ورکوي مگرکه اجتماعي نظام یې له کوم حق او استحقاقه یوته زیاته برخه ورکوي ډیرنور خوابدي کيږي اوله خپلو وظایفو سره یې علاقه کميږي، دلته ښايې څوک ووايي چې تحویلدار ته اجتماعي نظام دغه راز لوړ معیشت نه دی ورکړی او دا دغسې مثال لري لکه چې یو غل په غلا او یو بډې خور په بډو ډیرمال پیداکړي او له یوه بل مامور نه بډای شي. دا خبره رښتیا ده چې اجتماعي نظام هغه ته دومره مال نه دی ورکړی بلکې هغه له اجتماعي نظام نه غلاکړې ده مگر که یو قاسم او وېشونکی (چې باید یوشی په څو تنو داسې وويشي چې هر چاته خپل حق ورکړي او هیڅ بې عدالتي پکې رانشي) په تقسیم کښې وغوليږي، او ځینې کسان ترینه له خپل حق نه زیات څه پټ کړي هر څوک ورځنې شکایت کوي او عدالت هم ناراضه کيږي. ددغسې غلامانو مخه نه نیول علاوه پدې چې په ځینو مامورینو کښې دشکایت فکر او شعور پیداکوي او ځینې کسان په بدو لارو بیایي دا اجتماعي نظام قصور او بې پروایي هم ښيي. ددغسې اصلاحاتو لپاره یواساسي فکر په کار دی چې باید حسابي اوشعوري سیستم کښې اساسي اصلاحات وشي او محاسبین لکه دبصیرت ماشینونه داسې نه وي چې حساب او شمیر صحیح وښيي مگر نظر او بصیرت هیڅ ونلري. ښايي چې ځینو دواړو کښې ډیرداسې تحویلداران پیداکړو چې په څوکالو کښې یې له خپل معاشه یوپه لسه زیاته گټه کړې او پخپل حساب کښې فاضل هم دی نو دغه راز محاسبه به سړی څه کړي؟ که مادلته څه حسابي تخصص درلودای ښايي چې اوس مې په حساب کښې ډیر اصولي نواقص ښودلي وای او دا ثابت شوې وای چې په حسابي امورو کښې ځینې نواقص شته چې باید رفع شي.

دمثال په ډول وایم یوه رسمي دایره چې دځینو شیانو اخیستلو ته ضرورت لري نو له تحویلدار سره یو دوه تنه د هڅت په ډول مقرر کړي چې هغه شیان په بازار کښې واخلي او رایي وري. دغه هڅت که هغوشیانوته په هر څومره زیات قیمت قایل شي او د دکاندارانو کلانتر یې تصدیق وکړی حسابي دواړو پکې څه نه وایي او داکار اصولي گڼي مگر دهغې دایرې یوسری هماغه شیان که په بازار کښې په نیم قیمت واخلي داکار د مسؤلیت موجب گرزوي او دخیانت اتهام پکې پیداکيږي نو دغه راز تحویلدار چې دیوه شي قیمت د دوه درې تنو په خوشحالو لو او خوله خوړولو یو په لسه زیات ښودلی شي، نشي کولی چې ناوړه استفادې وکړي اوځان بې مسؤلیته مور کاندې؟ کولی یې شي کړي یې دي او و به یې کړي.

په دغسې مواردو کښې که زموږ اجتماعي نظام مکمل وي او د بازار هرڅه معین او ټاکلی نرخ ولري بې له ډڼه چې هیتونه وټاکل شي او تصدیقونه واخیستل شي، تحویلدار هیڅ نشي خوړلی او هرڅه پخپل اصلي قیمت اخیستل کيږي.

دلته دیوه حکایت په ضمن کښې دیوه مامور اویوه تحویلدار خبره منځ ته راغله او د بحث دمرکزیت حیث یې پیدا کړ مگر اصلي او اساسي مطلب دادی چې په اجتماعي وظایفو کښې باید یوه موازنه او شعور موجودوي او د هر چا وظیفه اوکار دیوه صحیح

معیار له مخې قدر و قیمت ولري. هغه څوک چې اجتماع ته علمي او معنوي خدمتونه کوي له هغو کسانو چې دالاتو او ادواتو وظیفه اجرا کوي او منډې رامنډې وهي هم د معاش او معیشت په لحاظ، هم د اهمیت او اعتبار له حیثه لوړ والی او تفوق ولري او مادي و معنوي تقدیر یې وشي چې هیڅکله د عرفاني وظیفې خاوند خپل ځان له اداري رجالونه کم ونه ګڼي او خپل اهمیت د اجتماعي نظام په نظر کېنې لږ محسوس نه کاندې.

هغه کار چې اشخاص یې کولی شي له هغو کارونو نه چې ډیره موده تعلیم او تحصیل غواړي بې اهمیتته معلوم نشي او په هر لحاظ قدر و قیمت ولري، که داسې نه وي نو علمي او عرفاني خوا کمزورې کېږي او هر څوک اداري چارو ته میل کوي. یو اجتماعي نظام باید خپل مامورین پدې هم پوه کړي چې هر څوک هر کار نشي کولی نوکه یو د علم او معرفت خاوند ځانته اداري کار پیدا کړي هغه پېشرفت چې هلته کوي ښايي چې دلته هغومره مؤفق ښکاره نشي او په عادي اشخاصو کې وګڼل شي، داپوهول د ژبې او وینا کار نه دی باید په اجتماعي وظایفو کېنې هر څوک چې کوم امتیاز او فوق العاده مهارت په کومه خوا کېنې لري هغه وپېژندل شي او قیمت پیدا کړي یعنې داسې ونشي چې هر څوک پزه توره کړي او ځان اهنګرو بولي. دغه راز شعور او بصیرت چې په اجتماعي نظام کېنې وي هر څوک د ښه مجبوروي چې د خپل استعداد او لیاقت له مخې یو کار انتخاب کړي نه د کار اووظیفې د قیمت په لحاظ، ځینې کارونه چې خرابېږي او د بې صلاحیتته اشخاصو لاس ته ورځي سبب یې همدا وي چې اشخاص خپل ځان او خپل استعداد ته نه ګوري او هر څوک هماغه کار ته وړاندې کېږي چې زیاته ګټه یادېږي قدر لري نو ور او نا وره اشخاص هماغه وظیفه اشغال کړي او کار لیدونکي هم دومره ډیر ښو او بدو ته نه ملتف کېږي او په یوه نظر ورته ګوري دا وضعیت طبعاً د اجتماعي وظایفو موازنه خرابوي او ټول خلک یوه لور ته زور کوي چې بیا سړی ځینو کارونو ته په اعلانونو هم څوک نشي پیدا کولی مګر په یوه بل کار هر څوک سرونه ماتوي او وسایل ورته ګوري. (۱)

د ځان مینه

سپوږمۍ کله کله په هاله کېنې ایسارېږي مګر انسان هروخت د حب ذات یا حب نفس په دایره کېنې را ګیر دی او هیڅکله له دې دایرې نشي وتلی.

دا دایره په ځینو باندې دومره تنګه وي چې بې له ده نه بل هیڅوک او هیڅ شی ورسره نه ځایېږي، مګر په ځینو کسانو باندې دومره پراخه وي چې عالمونه پکې ځاییدلی شي. څنګه چې وګړي ځینې په ورو او ځینې په لویو کورونو کېنې اوسېږي، څوک دخپلې استوګنې ځای یو کلی ګڼي او څوک یو ښار یا یو مملکت خپل کور او ټاټوبې بولي، دغسې دخلکو د مینې او محبت دایرې هم لویې او ورې دي، مګر دا دایره که هرڅومره لویه وي بیا هم اصلاً د سړي له خپله ځانه چاپېره ده او نور پکې طفیلي وي. که تاسې په ظاهره یوسړی وینئ چې له یوه اوبل سره ډیره مینه کوي یا خپل ځان د کوم میلمه او دوست و اشنا په خدمت کېنې سترې کوي دا مینه هم په اصل کېنې له ځان سره ده او د ځان مینه ورته ویلی شو ځکه چې نفع یې ده ته راجع ده او ګټه یې بیرته دده کاله ته راځي.

که ووايو چې هر انسان په ځان مین دی او له ځان سره مینه لري، یا دانسان په هر محبت کې چې له هر چا او هر شي سره وي د ځان مینه پټه پرته ده دروغ یې مه بولی ځکه چې له خپل ځان سره مینه او محبت دانسان په غرایزو کېنې حسابېږي او هیڅوک ترینه نه دی خلاص. ځینو شاعرانو که پخپلو اشعارو کېنې خپلو معشوقو ته ویلي دي چې په ائینه کېنې مه ګورئ چې په ځان مین او زموږ رقیبان نشئ، غولیدلي دي ځکه چې دا عشق او دامینه له حسن و جماله یا له محاسنو او فضایلو بې نیازی لري او هیڅ مادي یا معنوي صفات نه غواړي.

که څوک ښکلی وي او که نه وي، ښه وي او که بد، جوړوي او که ناجوړ، عالم وي او که جاهل، خوار وي او که بډای له ځان سره مینه اوپه ځان پیرزونه لري، مګر دامینه دهر چا د فکر او ذوق په لحاظ بیل بیل رنګونه او مختلف مظاهر لري. یو به وې چې ځانته به ښه ډوډۍ پیدا کول له ځان سره مینه ګڼي او د ځان مینه به ورځنې خیتو او دخینې خدمتګار جوړ کړی،

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۹ ګڼه ۳_۲ مخونه.

بل به گمان کوي چې په ښو جامو کېنې ځان پټول له ځان سره مينه او په ځای پېرزوينه ده.

څوک به عزت او اعتبار گټل له ځان سره مينه بولي او ځينې به په ډيرو پيسو او جايدادونو کېنې دغه مينه لټوي.

چاته به د اوبه ښکاري چې ځانته عيش وعشرت برابر کړي او ځينې به فضائل پيدا کول که څه هم ډير مشتونه پکې وي حب نفس گني او رياضت يا دنفس تذليل به ورته په ځان لورينه معلومېږي نو ويلى شو چې دامحبت دانسان د فکر او ذهن په اعتبار خپل شکل او صورت بدلوي او دانسان شخصيت ورځنې تشکيلېږي. په هره اندازه چې افکار لوړ او عالي وي هر څومره چې انسان له لوړو معانيو سره اشناشوی وي هغو مړه يې حب نفس او دانسان مينه هم يو ښه صورت او ښه مظهر پيدا کوي مگر که فکر او نظر ټيټ وي او څوک ځانته په ټيټ نظرگوري نو د ځان مينه يې مخ په خوري بيا يې اوپه کنډ و کپرو کېنې يې غورځوي.

غرض دادی چې په دې باب کېنې د ځان معرفت ډيرتاثير لري که څوک د ځان په پېژندنه کېنې يوه لوړ او عالي معيارته نه وي رسيدلى اوپه له خپل جسمانيته نور خپل ځان نه پېژني هغه ته د ځان مينه همدا ښکاري چې خپل نفس او تن وپالي او خپل نفسي خواهشات پوره کړي. مگر که چا عقلايي او روحاني شعور پيدا کړی وي او ځان له جسمانيته ماورا يو بل شی بولي هغه بيا په نورو روحي او معنوي لدايزو پسې گرزي او بل راز ارزوگانې ورته پيدا کړي.

ځينو کسانو ويلي (فکر هر کس بقدر همت اوست) مگر کيدای شي چې حقيقت بل راز وي او د هر چا همت دهغه د فکر او شعور احساس و ادراک په اندازه وي نو په هر صورت چې فکر د همت په اندازه وي او که همت د فکر په اندازه وي خود فکر او همت تر منځ يوه داسې رابطه شته چې بايد يوه بله سره برابر وي او د ځان مينه هم د همدې دواړو معنوي عواملو په اعتبار يو عالي يا ادنی مظهر پيدا کړي او کله کله د ځان مينه په يوه داسې رنگ کېنې وليدل شي چې سړی ورته حب غير يا د بل مينه وايي. څوموده دمخه دکابل مجلې يوه فاضل ليکونکي ښاغلي خادم دخير دعزيزې تر عنوان لاندې دخپل يوه دوست حکايت رانقل کړی و چې هغه لس کاله له يوه فاضل سره چې په محيط کېنې علمي او فلسفي شهرت لري پدې خبره بحث کړی و چې د ارادې محرک څه شی دی؟ دغه فاضل وايي په ټولو کارو کېنې دانسان د ارادې محرک د ده (د حب ذات) غريزه او هغه هر څوک چې وي وايي نه انسان بايد دومره خودغرضه نه وي اوله حيوانه د (حب نفس) په غريزه کېنې فرق ولري يعنې بايد په انسان کېنې د خير غريزه موجوده وي چې د خير لپاره ايتار وکړي او کله کله له خپلو شخصي اغراضو او منافعو تېر شي. پدې بحث کېنې ښاغلی خادم د دواړو جانبو دلايل راوړي او په اخر کېنې يې د خير د غريزې داثبات لپاره د خپل دوست له خولې دوه دليلونه راوړي او وايي: (۱) چې يوه ورځ په بازار کېنې تيرېدم او يوه داسې سړي چې ښې معتبره جامې يې اغوستې وې له يو داسې چاسره جنګ درلوده چې زاړه اوشکيدلي کالي يې په تن کېنې و زه د غريب سړي په خواشوم يعنې دهغو ښو جامو خاوند دکاندارمې ملامت کړ او غريب سړی مې ترېنه خلاص کړ حاضرينو له ما څخه تشکرو کړ او ما خپله لپاره ونيوله.

(۲) بله دا چې يو د ښې دريشې خاوند په بايسکل سپو راوله يوه دهاتي سړي سره يې تصادم راغی، او دا بېچاره يې په ځمکه راوغور ځاوه او علاوه پدې له بايسکله راکوز شو او دغه سړی يې نورهم واهه زه چې دلته حاضر وم وروراندې شوم ويل مې: اغا ته ملامته يې او که داسې؟ ته لا له ده نه معافي نه غواړې او وهې يې. که ته داسې نه پرېږدې نو زه ورڅخه جدا مدافعه کوم وروسته تردې دوه حکايتونو بياوايي چې دا باطني عامل او دغه ذهني محرک چې زه يې په دغو ځايو کېنې د دوه مقتدرو سړو په مخکې ودرولم څه شی و؟ وروسته تردې پوښتنې د جواب په ډول وايي يوقسم دترحم او دحق دمرستې احساس په ماغلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر احتمال سره يې دمظلوم په مدافعه کې ودرولم او په دغو حادثو کې مې هيڅ اغراض او منافع دخپل ونه ليدل، دمقالي په اخر کېنې ښاغلی خادم ليکي: دا وزما د ملګري تقرير زه پخپله هم په همدغه عقیده يم چې دغسې يوا احساس په انسان کېنې شته چې ددغې غريزې په اثر کېنې انسان دخير، حقانيت او وظيفې لپاره ايتار کوي. زه له ښاغلي خادم سره دا خبره پوره منم چې انسان کېنې دخير غريزه موجوده ده او دهمدغې غريزې په اثر کېنې انسان ډير دخير کارونه هم کړيدي مگر دده له دوست سره يوڅو خبرې لرم.

اول خودغه دوه مثاله چې ده د خپلې مدعا داثبات لپاره راوړيدي خورا ضعيف دي او د جانب مقابل ددلايلو په مقابل کېنې څه موجوديت نلري، دی وايي دترحم او دحق دمرستې احساس په ماغلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر له احتمال سره دمظلوم په مدافعه کېنې ودرولم.

دلته د ځان خطر نشته او په دغسې بازاړي جنګونو او گفتګو کېنې کومه خبره دخدای لپاره کول يا څه خدای جاتي مداخله د فرد د ضرر احتمال نلري.

البته محتاطو کسانو ته به داغته خبره ښکاري او زیات زړورتوب به یې گڼي. مگر ځینې نور یې ښايي چې قابل ذکر هم ونه بولي. بله دا چې وایي، په دغو حادثو کېنې مې هېڅ اغراض او منافع دخپل ونه لیدل مگر لومړۍ حادثې په اخر کېنې وایي چې حاضرینو له ما څخه تشکر وکړ نو دغه د حاضرینو تشکر ایا غرض اوفنع نشي کېدای. پدې کېنې هېڅ شک نشته چې دانسان په ژوند کېنې دغه راز منافع ډیر قیمت لري او د همدغسې منافعو لپاره ډیر ډیر کارونه کوي مگر زما ددوست دوست که دا نفع په نظر کېنې نوي نیولی او دترحم یا دحق دمرستې لپاره یې داکار کړی وي نو دغسې کسانو سره خو اړومرو داخرت فکرونه وي او د خدای لپاره دغسې خطرونه او ضررونو ته وړاندې کېږي. نو بیا هم نشي ویلی چې پدې کېنې دځان دپاره څه منافع نه و، موږ خو د مخه وویل چې دځان مینه د هر چا د فکر اونظر په لحاظ مختلف مظاهر پیدا کوي.

یو مسلمان چې په خدای او قیامت عقیده لري هغه اخر وي ګټه له دنیايي ګټې نه ښه ګڼي او خپل نفس ذلیلول، روژې نیول، ځان شهیدول دځان لپاره نفع بولي او دځان مینه یې همدغسې کارونو ته وړاندې کوي نو دغه دخیر غریزه او دحب ذات غریزه څه تضاد نلري لکه چې ده خپل کړیدي او لس کاله یې له یوه فاضل او عالم سره پدې بحثونه کړي دي.

یوسری به وي چې دخیر او نیکی په مینه کېنې به د ځان خیر ګڼي او حب ذات به یې دخیر کارونو ته وړاندې کوي نو دلته دحب ذات غریزه او دخیر غریزه اتفاق لري او یوله بله منافي نه دي، په دغسې مواردو کېنې خیر خواهي او خود خواهي څه فرق نلري او دواړه یو شی بلل کېږي دغسې کسان چې دحق او حقیقت په طرفدارۍ راپاڅیږي او له حقیقي خطرونو څخه هم نه ویريږي اړومرو یوه معنوي نفع ددوی په نظر او شعور یا ما تحت الشعور کېنې وي، که چېرې په دنیا کېنې یو ښه شهرت یا شخصیت ګټل دده په نظر کېنې نه وي اونه غواړي چې دځوانو او غریبانو یا عامې طبقې په نزد ځان مقبول او محبوب کړي او ښه نوم پیدا کړي ضروره ورسره خدایي فکرونه او داخرت سودا ملګری وي او یو بل راز ګټه چې دده په نظر کېنې به ډیر اهمیت لري که څه هم نور یې احساس نشي کولی ده ته ځان ښکاره کوي نو څو ځله دا نشي ویلی چې ده ته په دغه کار کې د ځان منافع او حب ذات هېڅ دخل نلري، زما دمطلب خلاصه دا ده چې انسان ټول ارادي افعال (چې ټوخیدل او ځینې نور طبیعي افعال ترې واوړي). دحب ذات په اثر کېنې وي یعنې د ځان دنفع اوفایدې لپاره وي مگر دانفع اوفایده به کله مادي وي او کله معنوي. موږ باید دځان مینه او حب ذات یوازې داونه ګڼو چې سړی به اړومرو د جسماني خواهشاتو او دنیوي عیش او راحت لپاره کار کوي ځکه چې ځینې انسانان د فکرو عقیدې، مسلک او مذهب، تربیې او تعلیم په اثر کېنې د ځینو معنوي او روحي ګټو لپاره خپل سراو مال قربانوي. او همدغه قرباني له ځان سره مینه او په ځان پیرزونه ګڼي، په اسلام کېنې ډیر دغسې اشخاص شته چې په (ویژو ثرون علی انفسهم) باندې ساتل شوېدي مگر ددې معنی داده چې دوی دغه ظاهري ځان او مادي وجود دیوې عالي او لوړې مفکورې دپاره قربان کړي او دخپل روحاني وجود ګټه اوفایده یې په نظر کېنې نیولې ده، نوکه سړی په انساني اعمالو او افکارو کېنې ښه دقت وکړي په هر کار کېنې یو ډول فایده په نظر کېنې وي او دیوه عاقل سړي هېڅ ارادي حرکت به د ځان دفايدې نه نه وي، کوم کارونه چې موږ یې دخیر وغریزې په اثر کېنې بولو اوخیر یې ګڼو هغه اړومرو د انسان لپاره کومه معنوي ګټه لري او دانسان د ذهنیت په اعتبار یو ډول احتیاج باله شي.

دانسان لپاره خود خواهي او د ځان مینه چې حب ذات یا حب نفس ورته وایي عیب نه دی بلکې صفت دی مگر دا هله چې انسان خپل ځان معنا او ماداً وپېژني او دځان مینه یې د لورتیا او فضایلو خواته بوزي یعنې داسې ونکړي چې نفس اونفسي شهوات وپالي او عقل و روح چې د انسان اصلي اومعنوي ذات ورته ویلی شو له نظره وغورځوي او هېڅ مینه ورسره ونلري.

که یوسری خودخواه وي او دغه خودخواهي په ده باندې باعث شي چې ځانته علم او فضیلت، نیک شهرت او اخلاقي اعتبار له نورو نه زیات پیدا کړي او خپل معنوي او حقیقي تفوق په نورو باندې وغواړي دا خود خواهي یا ځان سره دغه راز مینه یو لوی صفت دی مگر که خود خواهي خپله مجرا بدله کړي او په بدله لار کېنې صرف شي نو بیا ترینه لوي عیب په عیبونو کېنې نشته.

دښاغلي خادم دوست ویلي چې انسان ولې دومره خود غرضه اوسي او ولې دې حیوان او انسان د حب نفس په غریزه کېنې فرق نلري؟ پدې خبرو کېنې که دده مقصد داوي چې انسان دې خود غرضي بیخي پریردي خو دا هېڅ ممکنه نه ده او داسې نشي کېدای چې انسان له اغراضو نه بیخي لاس واخلي مگر داکیدای شي چې خپل اغراض ښه کړي اود بدو اغراضو په ځای ښه اغراض ځانته پیدا کاندې همدارنګه دحب نفس په غریزه کېنې له حیوانه داسې فرق پیدا کولی شي چې دی حب نفس دخیر او فضایلو په لټون او حصول کېنې وګڼي او حیوان دحب نفس په اثر کېنې دخپل حیات دساتنې لپاره دیوه اوبل په پټي کېنې ځان موږ کړي مگر داسې نه کېږي چې حب نفس بیخي پریردي او خوشې په خوشې خپل ضرر ته ملاوتري.

څوک که د انسان لپاره دخیر په غریزه قایلېږي او ددې غریزې په اثرېې له نورو حیواناتو بیلوي ضرور باید ددې غریزې منشا او ریشه عقل و ادراک و بولي او یو عاقل هروخت په هر کار کېنې دځان یوه مادي یا معنوي، دنیوې یا اخروي ګټه په نظر کېنې نیسي. (۱)

د خان ناظر

خان د ډیر ځمکو او جايدادونو خاوند و، ځکه یې مزدوران دهقانان او اجاره داران هم ډیرو او ډیر نوکران یې درلودل چې چا به اسونه ساتل چا به توپک ګرزول او چا به د تازیانو او بازو بانسو سانه په غاړه درلوده. خان به په ولس کېنې سترګې غړولې او داسې سړی به یې ناظرۍ اوبالا بینۍ لپاره پیدا کاوه چې کال په کال په اجاره دارانو باندې اجارې زیاتې کړې او د دهقانانو په خوارۍ خوارې ځمکې ابادې کړي. ناظر به د خان د خوشحالی لپاره له اجاره دارانو، دهقانانو او مزدورانو سره ډیر بد سلوک کاوه او خلک به یې له لاسه ډیر په عذاب وو.

د ناظر اصلي منظور د خان خدمت و چې باید ډیر خلک دیوه تن دکتې او خوشحالي دپاره په کار واچوي او دغه استثماري وظیفه په ښه شان سرته ورسوي.

ډیر ښه ناظر هم به هماغه و چې خواران نور هم خوراکي اود خان خاني نوره سم چاغه کاندې. د کورو کلي خلک له خان نه خپه نه و اوله ناظر نه به یې ډیر سرتکاوه، هر چا ویل: خان پخپله ډیر ښه سړی دی خو د ناظر دې بچې مړه شي. یوه ناظر چې به څه موده ناظرې وکړه او خلک به یې پوزې ته راوستل خان هغه لرې کاوه او بل به یې پیدا کاوه. هغه به له پخواني ناظر نه د خان لپاره ډیرې تودې منډې وهلې ځکه چې نوکر نوا هو بدو میکړد ډیره پخه خبره ده. هغه به پخواني ناظر ته نه کتل چې خلک ورته په څومره کرکه ګوري او څوک یې اوس سلام هم ناخلي، نه پوهیږم د خان طالع بیدارې وې او که دخلکو بخت ویده و چې هر نوی ناظر به په خان پرستی کېنې له بل نه وړاندې ټوپ واهه اود استثماري نقشو په جوړولو کېنې به یې خپل ایمان زیات خواراوه مګر خان یو ناظر هم له دوه کالونه زیات نه ساته او خپل خیر یې په همدې کېنې لیدلی و.

په رښتیا چې دریم ناظر به له دوهم نه هم تیره واړوله اود خان ګټه به یې اسمان ته ورسوله. دی به هم څه موده وروسته دنورو له سرنوشت سره مخامخ شو او د ډیر خلکو دښمني به یې په څو ورځو خپل اولادو ته پرېښوده. داسله همدغسې جاري وه او د ناظر په بدلون به څه قدر د خلکو تسکین کیده او زاړه خاطرات به په نوو امیدونو بدلیدل. د اولس نڅبه اشخاص به د ناظرۍ په طمع د خان په شاوخوا څرخیدل او په لطایف الحیل به یې د هغه توجه ځانته جلبوله په دې مسابقه کېنې علاوه په چاګرانه اهلیت اولیاقت د خان اعتماد ډیر زیات اهمیت درلود اودغه د بخت باز د هر چا په سر نه کېښنا سته.

د ناظرۍ عمر که لنډو د ستاړ دوره یې ډیره اوږده او په ډیر خدمت دغه عزت او حرمت ګټل کیده. کجیر خان چې هوښیار او ځیرکه سړی و وروسته له ډیر انتظار څخه د ناظر په حیث منظور شو او دغلو د انوکلي ګانې وروسپارل شوې.

دا ناظر له نورو نه په عقل او فکر پوخ و ځکه یې د ناظرۍ طرز بدل کړ او خلکو ته یې ځان بې واکه اوبې اختیاره وښود. ده به چې هر څه هر چا سره کول هغه به یې په دې پوهاوه چې دی د خان فکر او اراده تمثیلوي او دیوه تواچي حیثیت لري. دی پخپله هیڅ نه کوي او هیڅ نشي کولی، هر څه چې کوي خان یې کوي، خلک باید هر څه له خانه وګڼي او ناظر معذور او مجبور وبولي.

دغه وخت هر څوک په دغه راز پوه شو چې خبره په کوم ځای کېنې ده امر اونهي د چا کار دی. وروسته تردې بیا چا و نه ویلې چې خان پخپله ډیر ښه سړی دی خو د ناظر دې بچې مړه شي.

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۵ کال، ۱۱ ۲-۹ مخونه.

خلک پدې وپوهیدل چې دناظر بچې هیڅ ګناه نلري بلکې پخپله ناظرهم اصلي ګنهکارنه بلل کیږي، هونسیار ناظرکه نورڅه ونکړه او دخلکو په حال کې یې کوم ښه بدلون رانه وست دخلکو سترګې یې څه قدر خلاصې کړې او اصلي ناظر یې هر چا ته په ګوته کړ.

دپته وایي: غیر مستقیم خدمت. (۱)

کمیت پیژندنه

نور خلک د کیفیت په تشخیص کې هم ډیر ماهروي او زه د کمیت په تمیز کې هم غولیرم یا حیرانیرم، ددې لپاره چې تاسې خپل حیرت ته حیران غوندې کړم ځینې مثالونه به درته وړاندې کړم، زما مثالونه ډیر ساده دي مګر زه تر هغو ساده یم او د ډیرې سادګۍ په وجه راته عام فهمه شیان هم مشکل شي.

مثلاً یوسړی په شپه کې شل رکاته نفل په نیم ساعت کې کوي او یو بل یې په یوه ساعت کې کوي او یو بل په یوه ساعت کې دوه رکاته نفل کوي یعنې یوه یوه رکات کې سورت بقر لولي او هغه بل پکې د فیل سورت.

زه نه پوهیرم چې درکاتو نو په حساب شل رکاته ډیر عبادت وګڼم که دوخت په اعتبار یو ساعت عبادت له نیم ساعت نه زیات وبولم. یوسړی د کوم شرعي عذر په وجه د جواز په میاشت کې چې دروژې له میاشتې سره مصادفه وي روژې خوري او بیا د قوس په میاشت کې قضایې روژې نیسي دلته هم راته د کمیت تمیز ګرانېږي او په دې نه پوهیرم چې د جواز اوږده ورځ او د قوس لنډه ورځ د یو ځل طلوع او غروب په اعتبار د کمیت په تله برابري دي او که د ساعتونو او دقایقو په حساب سنجول کیږي. په ژور نالیتۍ کې هم د کمیت مسئله پیچده ګي پیدا کوي.

یو لیکوال یوې جریدې ته یوه اوږده مقاله ورکوي چې دوه مخه نیسي یو بل دوه ورې مقالې چې نیمه صفحه نیسي.

په دې مورد کې هم د کمیت په لحاظ دا سوال پیدا کیږي چې د کوم یوه برخه په جریده کې زیاته ده ایا د کمیت معیار د مقالو الفاظ او کلمات دي که د مقالو عنوانونه.

په رسمي او اداري چارو کې هم د کمیت مسئله مشته کیږي.

په یوه وزارت کې یو مامور خارج ته سفر کوي او څلور میاشتې تیروي یو بل مامور درې ځله خارج ته ځي او هر ځل یوه هفته هلته تیروي.

دیوه سفر خرڅ په زرو ډالرو کیږي او د بل له سوونو څخه تجاوز نه کوي دلته هم حیرانیرم چې د کمیت معیار د سفرونو کرات او مرات دي که ورځې او میاشتې یا د ډالرو حساب. د شوری د تقنیني دورې حساب هم رانه ور کیږي.

دا دوره په قانون کې څلور کاله ده په هر کال کې اوه میاشتې د کار موده ده په هره میاشت کې که له عمومي تعطیل سره تصادف ونکړي دولس ورځې د عمومي جلسو لپاره تخصیص شوي دي چې په دغه حساب دیوې دورې عمومي مجلسونه له درې سوو څخه تجاوز نه کوي نو که چیرې ولسي جرګه په یوه دوره کې څلور سوه عمومي جلسې دایرې کړې او په یوه بله دوره کې درې سوه جلسې هم پوره نکړي یا د مشرانو جرګه په یوه دوره کې خپل یو دوه میاشتني اجلاس اصلاً دایر نکړي نو دا دوه دورې به د کمیت په لحاظ مساوي ګڼو که څنګه؟ یعنې د کار د ورځو په حساب به یوه دوره له بلې نه کمه ګڼو او که معاش اخیستلو ته به وګورو او دواړه به مساوي وبولو؟

که یوسړی لکه لیمو کوچنی اوبل لکه چکو تره غټ وي ایا دوی دواړه د کمیت په لحاظ یو دي که څه هم دیوه کړۍ دبل لپاره واسکټ هم نشي کیدی.

که نه د جسامت په لحاظ دیوه اوبل قرباني له اوه پسونو سره مساوي ګڼلې شو او د کمیت معیار سر شماری نه ده.

که څه هم (عقل بسراست نه به سال). (۲)

(۱) افغان جریده، ۱۳۵۱ کال د وري ۲۱ نېټې ګڼه (۲) افغان جریده، ۱۳۵۰ کال د لیندۍ ۲۲ نېټه ۱۶ ګڼه، ۴ مخ.

اداري سياست

يوه ملگري راته خپله کيسه داسې شروع کړه:

د انتظار په کوټه کې زما غونډې ډير خلک د ملاقات په اميد ناست وو او دروازې ته به يې تړينو لاندې کتل.

له نورو خبرنه يم چې څه چورت کېږي وو. خوما پخپل زړه کېږي خبرې جوړولې او ځان سره به مې کرل او رېبل چې څه به وایم او څه به اورم؟

کله به مې زړه د زمري کړاو په دې فکر کېږي به شوم چې راشه له اخلاقي شجاعت نه کارواخله، خپل قانوني حق په صراحت وغواړه، ځان د شخصیت او کرکتر خاوند وښه او د اهلیت و لیاقت په ښولو جلالتماب تر معنوي نفوذ او تاثیر لاندې راوله (غونډې په درانه نظر راته وگوري او مناسب کاراکري).

بیا به مې ویل هسې نه چې دا راز خبرې په جنا عالي بدې ولکيري او د سرکار کچرې و توريري یا کله شخ ورته ښکاره شم او په چپیانو کې مې وشميري نو ښه به داوي چې اداب او نزاکتونه په نظر کېږي ونیسم او داخلاص او عقیدې په څرگندولو دهغه شخص اعتماد او حسن نظر ځانته جلب کړم.

ددې غلامانه فکر تراغيزې لاندې مې د تملق او چا پلوسې الفاظ او کمات لټول او د ماهرانه جملوپه جوړولو بوخت وم چې پیشخدمت راغی او زه يې د جلالتماب لور حضور ته دعوت کړم.

په قد نما ائینه کې مې ځانته و نه کتل چې نکتا يې او نوره وضع مې څنگه ده او په اول نظر کېږي به څنگه ورشم؟ په دغسې جنجالي حال کې په دروازه سرکوزی ورننوتم او په ټیټ سر مې د ارادت لاس وړاندې کړ. ښاغلی جلالتماب دمهربانۍ له خوا لږ غونډې له ځایه جگ شوی شاته و او خبرې يې له ماسره کړیمانه وې.

دکوټې لوکس فرنیچر اونفیس سامان د جلالتماب له عطوفت سره زه ترعجیب تاثیر لاندې راوستم او حیران وم چې دتشکرحق څنگه اداکړم؟

عادي اومعمولي الفاظو نشو کولی چې زما احساسات څنگه چې غواړم هغسې څرگند کړي ځکه مې د حال او وضع په مرسته خپل عجز او انکسار تمثیل کړ او په حرکاتو سکناو مې و ښودله چې زه څومره تر تاثیر لاندې راغلی يم.

هغه څه چې ښاغلي جلالتماب زما د حال او وضع په هنداره کې ولیدل نور حیمانه عواطف يې راوېښ غونډې شول او په طولاني صحبت کې يې ډیر څه راته وویل چې ځینې ټکي يې دادي:

دوطن مینې او احساس زه مجبور کړم چې دا درنه وظیفه په دغسې مشکلو حالاتو او شرایطو کې ونم، او د خدمت په مقابل کې سپکې سپورې واورم په جرايدو او مظاهراتو کې راباندې تورو نه ولکول شي او بشري کرامت مې تړېښو لاندې شي.

دافسوس ځای دی چې دلته وچ اولامده یوشان سوزي او خلک پدې نه پوهيري چې زه په مجلس کې څه وایم او څه راز پېښه دونه وړاندې کوم څه وکړم زه بېخي یوازې يم او نور ټول لکه رمې یوې خوانه رغړي زه تاغونډې منور اشخاص ښه گڼم او قلبي علاقه ورسره لرم، اهلیت او لیاقت ته په احترام گورم مکرته پخپله هوښیار سړی يې او په نیمه پوهيري.

زه تاته ډاډ درکوم چې ستا په کار کې به خپل نهايي کوښښ ونه سپموم، زه ستا په سر جنک ته هم ولاړيم، ته شل ورځني پس خبر واخله مکړيو ځل.... صاحب او... صاحب هم وگوره.

دده له حضوره چې مرخص شوم دنورو صاحبانو د لیدو په فکر کېږي شوم او لوړ جناب ته ورغلم، دا ځل زه د لویانو له حضور سره لږ غونډې بلد شوی وم او په دوهم نقش کې مې مهارت نورهم زیات شوی و، لویان خدای په لویه ورځ پیدا کړی او یو جنس غونډې خلک دي ځکه يې کړه وړه خبرې او طرز تفکر ډیر مشابه وي.

دغه اعلی جناب هم زه پخپلو خبرو له ځانه ډیر خوشحاله کړم او خپل نظریې زما په باب ډیر ښه وښود، خودايې وفرمایل چې زه بس ستا دکاريه باب صاحب ته وایم ته هغه ته ورشه او ورسره په تماس کېږي شه خدای به هرڅه اسانه کړي. ده کنایتاً زه په دې پوه کړم چې عقل فعال بل دی او (خورد کلانکار) هم بل څوک دی.

دغه وخت ماته هغه وخت راپه یاد شو چې یوه زیارت ته څو تنه ورغلو او منجور راته وویل تاسو باید اول هغه وړوکي زیارت ته ورشي چې دلوی زیارت شاترو ځکه چې لوی صاحب همدغسې ویلي و چې د حاجت خاوندان باید اول هغه ته ورشي او خپل حاجت دهغه په وسیله له لوی زیارت څخه وغواړي.

دا امر مې هم په ځای کړاو واړه کلا تکراره ورغلم.

په رښتیا چې هغه په سیاسي هنر او مهارت کې په نورو مې اړاوه او زه یې ډیره موده د خوف ورجا دیاس او امید ترمنځ په اعراف کې وساتلم.

په دغه موده کې یې زه د فوټبال د توب په شان یوه بل ته غورځولم او زه هم له ډیرې خوشحالی په هوا کړزیدم ترڅو چې دوئ ستړي شول او زه هم له سرگردانۍ خلاص شوم مګر په دې پوه نشوم چې کارڅوک کوي او دعا چیرته قبلیري.

زما طالع چا ترلې دي او د توبې ور کوم دی؟ دا هم راته معلومه نشوه چې ښاغلي جلالتماب زما په سرله چاسره جنګونه وکړل او په دغه جنګ کې څه تلفات پېښ شول.

پاک خدای دې زما دغه ګناه راعفو کړي چې زما په سبب دهغې سترګات شواو جلالتما بان یوله بله خوا بډې شول.

دغه صاحبان چې زه یې په زیارت څوڅو ځله مشرف شوم او هر یوه راته خپل نظر ډیرښه ښوده د نورولپاره هر یو ټک وپتری وه.

هر چا به ویل فلانکې د هغه صاحب په پیرزونه او توجه دولایت یا ریاست خاوند شو او هغه بل معینۍ او معاونۍ ته ورسیده.

دایوازې زه وم چې دټولو په توجه مدیر یامورهم نشوم.

دملګري خبرې چې دغه حدته ورسیدې نو یوه هوښیارسړي ورته وویل:

زیارتونه اکثراً همدغسې وي چې یوه ته مراد ورکوي او بل ته نه.

زیارت ته باید سړی یوشی یوسي چې څه ترېنه راوړي.

چې تش څي تش به راځي.

زیارتونه نذر غواړي.

څوک چې دزیارت نغري نه تودوي نغري به یې همدغسې سور وي.

یوبل سړی چې له اداري سیاست سره اشنا و هغه خبره له بلې خوا راګزکړه او ویې ویل:

زه تاسوته څه وایم مګر تاسې به یې هیچا ته نه وایاست او زما خبرې به ټینګې په غور کېښې نیسئ، هغه موږ له قسمه تیر کړو او بیایې وویل:

د اداري سیاست تقاضا همدغه ده او له نا مطلوبو اشخاصو سره همدغسې کوي.

یعنې وزیر په معین لاس پاکوي او معین په وزیر.

دغسې ساده ځوانانو ته هر یو خپل ځان مهربان او خیر خواه معرفي کوي او بل ورته شیخ میر یعنې مناع الخیر ښيي.

همدغه سیاست دی چې مقام دخپل بام واوړې په بل اچوي او ثم فثم خلک اعلی او عالي العال مقام ته بدینه کوي.

دا خبره هم دیوه سیاستمدار خبره ده ښایي چې دا هم د اداري سیاست په تقاضامنځ ته راغلی وي اوڅه چل پکې وي چې

لیکونکي او اخبار چلوونکي به هم پرې نه پوهیږي ځکه یې خپروي. (۱)

اشتباه

کله د اشتباه له مخې داسې هم شویدی چې دجنګ په محاذ کې یوه جبهه په بلې باندې غالبه شوې وي مګر دغه دفتحي او

غلبې خبر چې دغالبې جبهې مشر ته ورکړشوی هغه بل راز پوه شویدی او ګمان یې کړی چې غلبه دجانب مقابل په برخه ده ځکه

سم دلاسه تښتیدلی او ګټلی میدان یې بابللی دی.

دا راز تاریخي اشتباه ګانې به بل وخت ته پریږدو اوسياسي اشتباهات به هم نه څیږو.

(۱) افغان جریده ، ۱۳۵۱ کال ، دغویی ۱۸ نیټه ۳۵ ګڼه ، ۱-۳ مخونه.

اوس به هغه اشتباه گانې په گوته کړو چې لویانو ته جزیي او بې اهمیته ښکاري او تاریخونه یې هم غالباً نه ثبتوي. وایې چې یوسړی له ځان سره لکياو اوویل یې:

په زړه کښې رحم او عاطفه نلري، له ډیرې استغنا چاته نه کوري، دچاپه ژړا او فریاد یې زړه نه سوزي. دومره ظلم او ستم، دومره کبراو غرور، دومره تغافل او بې پروايي له هیچا سره نه ښايي. زه په څومره امیدور غلم مگر زما عرض یې وانوریده او زما هیلې یې ترېښو لاندې کړې. خدای دې هغه ماغوندې کړي چې زما دزړه حال ورمعلوم شي. عاشق دخپلې معشوقې له لاسه دغه راز شکایتونه کول مگر مخبر اشتباه وکړه او دغه خبرې یې په سرکار والا پورې مربوطې وگڼلې. ځکه یې دهغه په باب ډیر بد رپوټ حکومت ته وړاندې کړ او په دغسې اشتباه د عشق محجور دسیاسي محبوس په حیث په زندان کښې ولوید او ډیر کړاوونه یې وکالل. تعجب مه کوئ! دغسې اشتباهاتو ډیر خلک دتوپ خولې ته تړلي او ډیر کورونه یې وړان کړيدي.

وايې چې په تیرو زمانو کښې یو جنت مکان، مغفور او مرحوم امیر دمنې په ورځو کښې په کوم باغ کښې ناست وو، دباغ تر شا یو لاروی تیریده او دابیت یې په لور اواز له ځان سره وایه:

ای زاغ درین باغ تماشا چه میکنی گل رفت وسبزه رفت توتنها چه میکنی

داغړ چې دمبارک غور ته ورسیده دا اشتباه پیداشوه چې لاروی امیر صاحب په غور وهي او د شعر په ژبه ورته ناوړه نسبت کوي ځکه یې هغه ددغه منحوس بیت په ویلو په بیت الا حزان کښې بندې کړ.

داهم وایې چې زړه زمانه کښې یوسړی خوب ولیده چې سرې جامې یې اغوستي دي او په اس سپور دی دخپل خوب په معنی نه پوهیده ځکه یې خپلو ملگرو ته ووايه.

یوه ملگري یې دخوب تعبیر په دې ډول وکړ چې ته به پادشاه شي ځکه چې اس داقبال نښه ده اوسرې جامې سرخوږي ده. داناوړه خوب اودغه تعبیر کوم مخبر امیر صاحب ته ورساوه هغه یوقضايي هیئت د دغه لوی جرم او ستر خیانت لپاره وټاکه چې په نتیجه کښې خوب لیدونکی ته داعدام جزا تعین شوه. که چیرې هغه وخت دخوب په تعبیر اوتفسیر کښې معبر اشتباه نه وای کړی او دغه غلط تعبیر منځته نه وای راغلی خوب لیدونکی به ولې وژل کیده.

که معبرو یلی وای چې سرې جامې دشهادت علامه ده اوپه اس سپریدل د سرکار سپاهي کیدل دي نه به داخبره کوم ځای ته رسیدلې وه اونه به ورته قضايي مجلس ټاکل شوی و.

څنکه چې معبر دخوب په تعبیر کښې اشتباه وکړه قضايي هیئت هم پخپل قضاوت کښې له اشتباه سره مخامخ شو، مقصد دانه دی چې داعدام جزا درنه اوسنکینه ده. ددغسې لوی جرم په مقابل کښې ښايې چې دا جزا ډیره خفیه وي.

دقاضیانو اشتباه داوه چې په خوب کښې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپریدل جرم نه دی حتی په وېشه هم دغه کار جرم نه گڼل کیږي. اصلي جرم هغه غلط او ناوړه تعبیر و چې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپریدل یې پادشاهي وگڼله اوسړی یې دتوپ خولې ته وتاړه. قاضیانو ددې پرځای چې معبر ته سزا ورکړي دخوب خاوند یې په جزا محکوم کړ او دمجرم په تشخیص کښې یې اشتباه وکړه.

اشتباه که هرڅنګه وي اوپه هرځای کښې وي د غفور ده.

خدای دې سړی یې له اشتباه گناه څخه ساتي.

هغه څوک چې اشتباه نه کوي او گناه کوي لویه خطا کوي.(۱)

خان اوبدای

نه پوهیږم چې اصلي نوم یې څه و مگر خلکو عمران ناصر باله.

زموږ په علاقه کښې ده غوندې بل بدای نه و. هرچا به ویل چې د قارون سړي گرولی دی.

ده به خپلې پیسې په گروبو او سودونو بندولې اوبیا به یې دفصل په وخت کښې دکټې بې حساب غلې راټولولې.

خلک ورته محتاج و مگر هرچا ورته په درانه نظر نه کتل.

(۱) افغان جریده، ۱۳۵۱ کال دتلې د، ۱ نېټې گڼه ۱ مخ.

هغه وخت سود خواره خلکو بدگنل او هر چا ته سپک ښکارېدل.

دامتل به زښت ډیر او رېدل کیده چې هندو پیسې گټي او پښتون کیسې گټي.

د دنیا مال ته به خلکو د هندو ږیره ویلې. عمر اناصر که فقیر نه و نو حقیر خو هر گوره و.

دی بډای و مگر خان نه و او بې پیسو یې نورڅه نه درلودل.

جاه و جلال، وقار او اعتبار د اولس مشرتوب د اولس له خان ښاغلی کریم خان سره و. عمر ا هم دخان تر حمایت لاندې ژوند کاوه او دخان تابع و.

داځکه چې خان دسترخان درلود، حجرې او مهمانخانه یې لرلې نو کران او مزدوران یې په مخکې گرزېدل چې تنخوا اوډوډۍ به یې ورکوله.

خان به خیراتونه کول، بخششونه او انعامونه به یې ورکول او له خوار و غریب سره به یې مرسته هم کوله.

د عمر اشونډې به هم دخان په کاسه غوړیدې او پخپل کور کې به یې خوله نه خوړیده. نه یې په نس خوړله نه یې په تن لگوله.

آمد یې ډیر و او خرڅ یې هیڅ نه و، د بډای او خان اصلي او اساسي فرق همدغه و چې:

هغه دنیا ټولوله او ده ښندله.

هغه خپل حساب زیاتاو او مړه یې پوره کوله.

ده خپل نوم ښه کاوه او شان و شوکت یې ساته، لنډه دا چې هغه حریص او دی کریم و.

خاني دخلکو په نظر کې معززه او محترمه وه.

بډایي لکه ډمه که هر څومره ښایسته وه هغومره بدنانه هم وه.

یو هندو هم بډای کیدای اوسیت کیدی شو مگر خان کیدی نشو.

مشرې او واکمني له خاني سره تړلې وه.

له بډای سره یې پیسو نورڅه نه وو که و نو هغه ویره وه.

دا حال په مرور د زمان ورو ورو بدل شو.

خان دخاني خوی او عادت هیر کړ.

دی هم په پیسو مین شو او حرص پرې غلبه وکړه، اوس خان هغه خان نه دی چې پروډ و.

اوس دخان سترگې پیسو ته وړې دي او همدغې قبلې ته یې سر په سجده ایښی دی.

دی اوس زر نه خاورې کوي بلکې د زرو د پاره خپل ځان اونوم خاورې کوي.

د رحمان بابا د ایت اوس ده ته بیهوده اوبې معنی ښکاري چې وایي:

داهنر نه دی چې خاورې څوک سره زرکا چې زر خاورې کړي رحمانه هنر دادی

د پرونی خان زوی نن تاجر او قاجر دی.

هغه سودونه چې عمر خورل اوس یې دی خوري اولوی سیت ورنه جوړ شویدی.

د یوس سره اوسپن لعل و جواهر ډیر لري، مگر هغه پخوانی جوهر، وقار او جلال نلري.

خاني چې حامله شوه بډایي ترې نه وزیریده.

خواران او غریبان که له ناکامه د بډایانو نوکري او مزدوري کوي له بډایانو سره ډیره سخته دښمني هم کوي.

داسې دښمني چې پخلا کیده پکې نشته.

خان که بډای او منفور شوخیر دی.

خدای دی حاکم او حکومت له دغه حاله ساتي.

حاکمانو ته نه ښایي چې بډایان شي او خپله شخصي سرمایه زیاته کړي.

دولس مشران او زما مداران که دخلکو خدمتگاران کیدی نشي نواقلاً باید خانان شي نه هغه سیتان او بډایان چې کرکړې دلته وهي او هکۍ لرې مو له مخه په کوم بل ځای کېږي اچوي. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۵۱ کال د تلۍ ۲۴ نیټه، ۷۷۷ څپه

فکر او کار

په مور کښې ډیر لږ خلک شته چې هم فکر کوي هم کار کوي او اکثر ه داسې دي چې کار کوي فکر نه کوي چې فکر کوي کار نه کوي، دهمدې له امله زموږ اکثره کارونه خراب دي او یوه سمه صحیح نتیجه نشو اخیستلای. زموږ داعدت دی چې یوکار په داسې پیمانه شروع کوو چې زموږ له توان او استعداد سره تناسب نلري، وسایل او اسباب یې نه وي موجود، لاره او طریقه یې نه وي معلومه، موانع و مشکلات مونه وي سنجولی او ډیر وروسته پوه شو چې زموږ پدې فکر کښې غلطې وه، دقرغې بند، دلته بندسړک دبغرانهر اودا راز نور کارونه ددې خبرې شواهددي. مور ډیر ځله له خپل معارف څخه شکایت کوو او وایو چې د ۱۲ صنف په طلابو کښې داسې کسان شته چې املا یې غلطه ده او بې سواده پاتې دي مگر په جواب کښې اورو چې مور دومره ډیر صحیح اولایق معلمین نلرو چې ټولو مکتبونو ته ورسیري او تعلیمات صحیح شي.

دومره پیسې هم په بودجه کښې نشته چې ټولو شاگردانو ته کتابونه او تعلیمي وسایل مهیا شي، که مور دا ومنو چې دغه عذرونه صحیح دي او صحیح معلمین نشته نو باید وزارت معارف له ابتدا څخه هماغومره مکتبونه تاسیس کړي وای چې لایق او صحیح معلمین او کتابونه ورته پیدا کیدل او پالنه یې ممکنه وه مگر د مکتبونو باید په یوه ښار او په یوه ولایت کښې نه وای بلکې په ټول افغانستان کښې وای. وروسته چې هر څومره وسایل او اسباب زیاتیدلای هغومره به یې مکتبونه هم زیاتول او دتناسب مراعات به یې کاوه که چیرې دوی او س هم شل مکتبه په صحیح صورت اداره کولای شي اوسل مکتبونه تاسیسوي زما خو کمان دی چې ډیره لویه سهوه کوي ځکه چې له هغسې شلو مکتبونو سل تنه پوهان راوتلی شي مگر له دغسې سلو مکتبو نه شل تنه هم لایق کسان نه راوړي. زموږ دغسې کارونه داسې مثال لري لکه چې سړی یوه ژرنده او به لري او دوه ژرندي ورته ږدي نوپه نتیجه کښې یادواړه ودریږي یا خو داسې کرزې چې دیوې ژرندي کارنشي ورکولی مگر ژرندي کړي دوه، کوټې دوه، پلونه او ناوې یوپه دوه تهمه کیږي او له گټې یې تاوان ډیروي. فایده یې داده چې خلک وایي چې فلانکی خان دوه ژرندي او ژرنده کړي لري. زموږ تشکیلات همدا منشالري دیوه سړي کار ته څلورتنه نیسو، دیوه مدیریت ورکارنه ریاست تشکیلوو. (۱)

وطن

یوماشوم په خپل کور کښې خارپوڅې کوي او لکه دمرغۍ بجۍ په خپله ځاله کښې اوسي د هغه وطن ډیر وړوکی او ډیر محبوب دی.

دهغه دکور غولی چې هر څومره وي وطن یې هم هغومره دی چې نه پکې غرشته، نه سیند نه ښار او نه ډیر خلک. وروسته چې هغه ماشوم لویږي او غټیږي وطن یې هم په هغه اندازه وسعت پیدا کوي او علاقه یې زیاتیږي.

دده علاقه اول له خپل کلي، بیا له ښار او ورپسې له سمت او ولایت سره پیداکیږي او چې دغه ابتدایي مراحل طی کړي نو بیا دخپلې پوهې او اجتماعي تربیې په اندازه دوطن مفهوم او معنی سره اشناسي. یعنې څومره چې پوهه زیاته شي اوانسان عقلي رشد او بلوغ ته ورسیري هغومره یې فکر انکشاف کوي او علاقه یې له وطن سره زیاتیږي. بالعکس څومره چې یوسړی له علم او له پوهې څخه لرې پاتې شي اولکه کشمیر اکا په ټول عمر کښې له لغمانه سره رودته نه وي تللی دهغه وطن یوازې لغمان دی او اسمان یې هم همغه دی چې په لغمان کښې لیده شي.

دغه شان سپین ږیری هم له ماشوم نه کم نه دی او په ډیر تنگ او محدود وطن کښې اوسیري.

کشمیر اکا خو دیرش کاله پخوا مړشوی دی مگر ما څلور کاله پخواپه مشرقي کښې یو حاکم ولید چې پخپله هم د همدغه ولایت سړی و. ده ویل پخپل وطن کښې حکومت ښه نه دی اوسړی ښه اجرات نه شي کولی.

زه پدې خبره خپه نشوم چې حکمران صاحب ولې یوازې مشرقي خپل وطن گني او د افغانستان نورولایات ورته پردی وطن معلومیږي.

(۱) ولس جریده، ۱۳۲۰ کال، داسد ۸ نیټه، ۷ کبه، ۱۱ او ۲ مخونه.

ياولې دغه سړی له دومره لرې پوهې سره دغومره لويې رتبې ته رسيدلی دی؟ بلکې زه ډير خوښ شوم چې حکمران صاحب يوازې خپل علاقه وطن نه گڼي بلکه ټول ولايت ورته خپل وطن ښکاره کيږي او له کشمير اکانه دده وطن لوی او پراخه دی. په دېرش کالو کې دغومره عرفاني ترقي زموږ لپاره بس ده او په ډيرې خوشحالي ارزې.

ځينې کسان به وايي چې ديوه حکمران او يوه دهقان مقابسه صحيح نه ده دهقان به اوس هم يوازې سره رود يا نعمان ته وطن وايي اوبس. مگر زه دا خبر نه کوم او پدې ښه پوهيږم چې رتبې دپوهې او عقل په حساب نه دي ویشل شوي ډير خلک شته چې رتبې نه لري يايې رتبې ورې دي مگر پاک خدای ډير عقل او زياته پوهه ورکړې ده او يوبل چې درتبې له برکته په تيز رفتار موټر کې ګرځي له عقله پياده دی. نو کيدای شي چې نن يو دهقان دوطن په معنی پوه شوی وي او يو حاکم لانه وي پوه شوی او اوس هم په پردې وطن او اجنبي ملک کې حاکمي وغواړي. موږ بايد په ظواهر و نه غولېږو او په رتبو يا جامو تير نه او زو ډير خلک شته چې د ماموريت نوې خولۍ يې په سر کړيدي مگر په سر کې يې څه نشته، د ډيرو اشخاصو پکې او خولۍ زړې دي مگر په سر کې يې نوي او تازه فکرونه شته.

له موضوع نه لرغوندي هغه خوا ولاړم مگر ژر ملتفت شوم او بيرته خپل مطلب ته راګرزم. دوطن په معنی باندې پوهيدل علم او پوهه غواړي اوله وطن سره عشق او علاقه پيدا کول اجتماعي رشد او بلوغ ته ضرورت لري.

وطن يوه کورته ويل کيږي په يوه کلي باندې دوطن نوم ايښودل مناسب نه دي. يوه ښار يا ولايت ته وطن ويل دخنډا وړ معلومېږي په يوه وطن کې ډير کلي، ډير ښارونه ډير ولايتونه موجود دي او راز راز هوا پکې وي.

ځينې ځايونه ډير تاوده، ځينې ډير سارې ځينې معتدل وي وطن وړوکې کور يا کلی نه دی بلکې ډير لوی او ستر کور دی او لوی خلک يې لوی گڼي. د ماشومانو او ناپوهانو په نظر کې البته وړوکې راځي او يوازې همدوی پکې ځاييږي.

يوکابلې، ننګرهار، جنوبي وال، کندهار، فراه وال، هرات، ميمنه وال، مزار، بدخشی، بغلانی په يوه کور په يوه کلي په يوه ښار او يوه ولايت کې نه دي مگر په يوه وطن کې دي او ديوه وطن دي.

ددغه وطن نوم افغانستان دی چې په ټولو يوشان حق او ټول پکې يوشان حق لري، دوطن په سيوري کې ټول ځاييږي او دوطن په اوبو دټولو تنده ماتيږي وطن دټولو دی، په ټولو حق لري او ټول پکې حق لري.^(۱)

ملت

زه غواړم د ملت په معنی باندې هغه څوک پوه کړم چې په کتابي خبرو باندې نه پوهيږي او پوهول يې گران کار دی. ديوه وطن ټولو خلکو ته چې ديوه پادشاه رعيت وي ملت ويل کيږي. يعنې څومره خپلونه او قامونه چې افغانستان کې دي دټول يو ملت دی او په يوه نامه ياديږي چې هغه نوم افغان يعنې پښتون دی.

تر دې نامه لاندې لکه چې خوگياني، شينواري، مهمند، سليمانخيل، ترهکي، اندر، ځاځي، احمدزي، بارکزي، غلجي، او دراني ټول راځي دغه شان ازبک، ترکمن، هزاره، نورستاني، تاجک او نور په دغه نامه کې شريک دي او ټولو ته افغان ويل کيږي د افغانستان ټول خلک په هره ژبه چې خبرې کوي او هر رنگه کالي چې اغوندي څادرونه لري او که چينې، خپلې په پښو کوي که پښې يا موزې، کندهارۍ وي که کابلې ننګرهارۍ وي که هراتۍ د مزار وي که دميمني، دجنوبي وي که دشمالې دټول يو دي او يو ملت ورته ويل کيږي چې نوم يې افغان دی.

دانور نومونه چې دافغانستان بېلا بېل قومونه او خپلو نه يې لري لکه بارکزي، اخکزي، منگل، حُدران، ديکن، ايماق او نور داسې مثال لري لکه ديوه سړي لاس، پښه، خوله، پوزه، سترګه، غوړ، زړه او نور غري چې ډير نومونه لري مگر دسړي نوم يودی چې احمد يا محمود ورته وايي. نو ځنګه چې يو وجود په دغو ډيرو نومونو باندې نه دوه کيږي او يوسړی سره له دې چې دوه لاسونه دوه پښې دوه سترګې، دوه غوړونه لري يو تن بلل کيږي يو ملت هم که هرڅومره قامونه پکې وي لکه يو وجود او يو تن باله شي اواصلي نوم يې يودی.

هماغه شان چې يو وطن څوقسمه هوا لري او يوځای يې بل ځای غوندې نه وي يوملت هم څوقسمه خلک لري چې څوک يوراز

(۱) ولس جريده، ۱۳۳۰ کال د سنبلې ۲۲ نيټه، ۱۲ گڼه، ۱-۲ مخونه

اوڅوک بل راز معلومېږي. هغه څوک چې د ملت په معنی پوهېږي هغه ته د معلومه ده چې له دغو خپلو نو او قامونو نه پورته یو بل نوم شته چې ټول قامونه پکې شریک دي او ډیره لویه لمن لري. څنگه چې له سیندو څخه ویاړې او له ویاړونه لښتي بیلېږي، څنگه چې یه یوه ونه کښې شاخونه او په یوه شاخ کښې څانګې وي دغسې په یوه ملت کښې قامونه په یوه قام کښې کندی او تپې شته چې د سیندونو ویاړو او لښتو مثال لري نو کندی پاتې به بېلې وي مګر قام به یو وي قامونه به بېل وي خوملت به بېل نه وي.

وګورئ د پښتنو څومره ډیر قامونه د غلجي يادواني په نامه ياديږي مګر غلجي او دراني دواړه بیا د پښتون او افغان په نامه بلل کېږي. د افغانستان ټول او سیدونکي باید په دې خبره باندې پوره وپوهېږي چې دیو ملت خلک ټول یوشان وروڼه دي او پښتون اوفارسي وان، سني او شېبه، غلجي او دراني، هراتي، ننګرهار، کندهاري، مزارې په دغو بیلو نومونو یو له بله نه بیلېږي. موږ په خپل وطن کښې ډیرې کورنۍ وینو چې څه یوه ژبه کوي او څه بله، یو وروړ چې په کابل کښې اوسیدلی دی هغه فارسي وايي او بل وروړ چې په ننګرهار کې اوسی هغه پښتو وايي مګر دواړه وروڼه دي او هر یو هغه بل خپل وروړ ګڼي په یوه کور کښې داسې وروڼه او خویندې هم شته چې پلاريې پښتو او موريې فارسي وايي يايې موږ په پښتو اوپلار په فارسي خبري کوي. داسې کورونه هم شته چې یو مسلمان خاوند او یوه نا مسلمانه میرمن پکې ژوند کوي او دواړه د یوه اولاد موږ و پلار بلل کېږي. نو هرکله چې یو مسلمان او یو نا مسلمان چې په ژبه، په دین په وطن اونسلم کښې بېل دي په یوه کاله کښې خور ژوند کولای شي نوپه یوه لوی وطن کښې به ولې سني اوشعیه، پښتون او بل دیوه ملت په شان نشي اوسیدلی. (۱)

حقیقي غل

په رڼا ورځ یې د ډیرو خلکو په مخکې ډیر څه له موږ نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وایي که نه! زه خو یې غل بولم.

هوا! غل دی مګر د پولیسانو په نظر کښې نه.

ددې غله لاس قاضي او مفتي نه پریکوي.

هیڅوک داغل نه نیسي او نه یې بندي کوي.

ددې غله په ږیره ځلی نشته.

ده ډیر څه له موږ نه پټ کړي دي او ډیر زیان یې را اړولی دی ده له موږ نه سره و سپین نه دي پټ کړي.

دی ډیر لوی غل دی.

دده غلا ډیره لویه او ستره غلا ده.

دی ما ل نه پټوي.

دده غلا ته په عادي نظرمه ګورئ!

دی زموږ پیسې نه پټوي.

ده ته د مال او د پیسو غل نه شو ویلای.

دی نور څه پټوي او ډیر مهم څه پټوي.

دی له موږ نه خپل ځان او خپل بدبد کارونه پټوي.

دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.

ځان پټول او حقیقت پټول ډیره لویه او ستره غلا ده داغلا دیوه ملت او مملکت کور وړانوي او ملکونه برباد وي.

داغل سترګې پټوي. په سترګو ننوزي.

له سترګو اوسترګو رو سره ډښمني لري.

هوا! داغل له سترګونه رانجه نه پټوي، سترګې پټوي دیله مونږ نه ډیر حقایق پټوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل ووايو. (۲)

(۱) ولس جریده، ۱۳۳۰ کال د میزبان ۱۳۰۲، ۱۴ کڼه، ۲-۱ مخونه. (۲) پښتونرونه، ۱۳۳۵ کال، ۷۹-۸۰ مخونه.

بندیوانه

ماستابندیان ولیدل، ستا زندان هماغه شان له خاینانو او مجرمانونه ډک دی. ستاپه زندان کښې ډیر رشوت خواره او د خیانت خاوندان واچول شوه مگر رشوتونه او خیانتونه ورک نه شول. په هیواد کښې ورځ په ورځ ددوي ډله زیاتیږي. په دواړو کښې درشوت بازار هماغسې تود دی او اجرات خراب دي. اصول او قوانین که هر څومره سختې سزاګانې تعین کړي جرایم نه ورکيږي. اوس څه بله چاره اوبل فکر په کار دی. د مملکت درد په دغو سزاګانو دوا نه شو. وهل، ټکول بندیانول او وژل به تاثیر شول، خلک په دغو عذابونو او تکیفونو عادي شول او د زندان ویره له سترګونه لاړه. اوس بل علاج وکړه او بله چاره وسنجوه! زندان اوبند یتوب مور اصلاح نه کړو. حبس او توقیف مور له بدو کارونه، له خیانتونو، له رشوتونو او غفلتونو راونه ګرزولو، راشه! چې زه او ته په دې باب کښې غور وکړو او اصلاحاتو د پاره یو موثر علاج پیدا کړو. ما په دې فکر کښې ډیرې شپې سبا کړي او دحل لاره مې موندلې ده که زما منې راشه! هغه به ګناه بندي چې په هغه توره کوټه کښې پروت دی خوشې کړه او له زندانه یې راوباسه! که هغه ازادشي دغه ټول مجرمین او خاینین به که خدای کول به بندي توبه په سمه لاره روان کړي او کارونه به ښه شي، ته هغه پیژني چې څوک دی او څه نومېږي؟ هغه د اصلاحاتو نیکه، د دیموکراسۍ پلار ښاغلی (انتقاد) دی چې هېڅوک بدو کارونو ته نه پریري او په توره شپه کښې دکار نقص او عیب موندلی شي. دهغه دید او نظر ډیر تیز دی او خیانت ترې نه ډیر په ویره کښې دی دهغه آزادي دعلم، د ترقۍ اود فکر دپالنې لپاره ډیر ضرور دی. راشه! دغه به ګناه بندي د خدای لپاره او د مملکت د خیر او بهبود لپاره ازاد کړه. که ته هغه نه پریري زه حاضر یم چې دهغه په عوض زندان قبول کړم او زنداني شم. زه پوهیږم چې ترڅو لیکونکي او شاعران هغه چې نقادان دي او متملقین نه دي زندان قبول نه کړي او د مجرمینو په ځای دوی په جیلخانو کښې ونه لویږي یو مملکت ښه ورځ نه شي لیدلې. داد لیکوالو وظیفه ده چې زندان ته ننوزي او دغه بندي راوباسي. که په یوه مملکت کښې حق او حقیقت مختنق وي او څوک څه نه شي ویلی، که انتقاد او رښتیا ویل لکه یو مجرم او خاین په زندان کښې وي هلته عدالت او دیموکراسي هیڅ نه شي راتلی او سعادت لکه وحشي مرغه له هغه ملکه تښتي. هغه خاموشه فضا او تاریک محیط چې د حق ویلو ګنګوسې پکې څوک نه اوري او د حقیقت رڼا دورورکی هومره لیدله کیږي دجانیتونو او دخیانتونو لپاره ډیر مساعد معلومیږي او فاسد عناصر ډیر ښه پالي. که زندانونه هرڅومره لوی او پراخ شي مملکت به زندان شي مګر ودان به نه شي ځکه چې ودانۍ به له حق ویلو او انتقاد کولو هیڅ امکان نه لري، ترڅو چې فکر ازاد نه شي او انتقاد ازادي پیدانکړي ددې خلکو ښه کیدل او په سمه لاره روانیدل محال معلومیږي. انتقاد د بشریت ډیر لوی مصلح اوصحیح رهنما دی. کوم عقل، کوم منطق، کوم قانون، کوم دین او مذهب، دی په مجرمینو کې قبول کړی او په زندان کښې یې اچولی دی؟ که انتقاد کول او حق ویل په دنیا کې نه وي دا دنیا ډیر ژر وړانږيږي حق او باطل ګډیږي. دښو او بدو تمیز له منځه ځي، په ملک او وطن باندې داسې تیاره راځي چې خاین او صادق نه پیژندل کیږي، ظلم دعدالت ځای نیسي او له انسانانو ځناور جوړیږي. بندیوانه!

هغه وخت چې مخکې وه او انسان پکې نه و.

هغه وخت چې حیواني ژوند لکه چینجی په تورو خټو او اوبو کېږي ډوب و، ونو او بوټو د ژوند وړمې ته انتظار درلود.

هغه وخت چې پاک خدای دانسان دپیدایښت اراده وکړه او داسمان پرېستې یې خبرې کړې هغوئ د لوی خدای په حضور کېږي په ډیر جرئت ووي:

ته هغه څوک پیدا کوي چې په ځمکه کېږي فساد کوي او وینې تویوي دانتقاد تاریخچه له همدغه وخت نه شروع کېږي.

پرېستې سره له خپل لږ علمه دخپل مالک او خالق په کړو کېږي خبرې کوي.

هغه وخت چې انسانان پیداشول اوله انسانانو نه فرعونان جورشول حضرت موسی له یوې امسا سره دفرعون په مقابل کېږي ودرید او دده په کارونو او لویو دعوو یې انتقاد کاوه، فرعون دخدای دعوه وکړای شوه مگر دانتقاد مخه یې ونه شوای نیولی او حق ویل ازادو. (۱)

ملي ناموس

نن د هر ملت په نظر کېږي خپل ملي استقلال دیوه ډیر لوی ناموس حیثیت لري او له دینه لوی افتخار بل نه شته.

ددغه مقصد لپاره خلک سرونه ورکوي، مالونه، او اولادونه قربانوي او بې استقلاله ژوند ډیر لوی ذلت ګڼي.

که چېرې ملي احساس او ملي شعور په ډیر قوت موجود نه وای د استقلال قیمت به ډیر لږ او د دنیا لویې امپراتورۍ به نه ړنګیدې، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده، او یو ملت به د بل ملت تر سیوري لاندې خوشحال و.

دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت یې دخپل استقلال په یاد کوي او په ډیر قدر ورته کوري، دملیت تجلیل، او احترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې یو ملت د بل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی.

موږ باید پدې خبره ډیر فکر وکړو چې ملي استقلال دملی احساس او شعور محصول دی. هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زموږ استقلال هم قوي وي.

د استقلال سائته دملت قوي جذبې ته ډیر شدید ضرورت لري که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوری شي هغه د استقلال په قدر او قیمت نشي پوهیدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

موږ باید خپل امتیازات، ملي شعور او ملی احساس ډیر ټینګ وساتو او دخپل استقلال تقویه ورپورې مربوط وګڼو. (۲)

پښتون دملت نوم دی دقام نوم نه دی

د لیکوالو اول کار دادی چې لغات او کلمات په ځای استعمال کړي او دمعنی ډیر لحاظ وساتي

څوک چې دغه کار نه شي کولی هغه ته ادیب ویل بې ادبي ده. یوه ورځ د ادیبانو په یوه ټولنه کېږي چا پوښتنه وکړه چې خوتیدلې اوبه، ایشیدلې او به، سړې او به، تودې او به او ترمې اوبه کومې کومې دي؟ یوه ادیب په دې باب کېږي دومره خبرې وکړې چې یوه مقاله ترې جوړیږي. دغه شان لغوي تدقیق د ژبې دپوهانو او لیکوالو کاردی، نور خلک له دغومره دقت او تدقیق نه بې برخې دي. له عوامونه او رو چې بې اسرافې ښه نه ده مګر غرض یې داوي چې اسراف ښه نه دی.

دوی دکاتب او سرکاتب په فرق لښه نه دي پوه شوي او د هر چا چې توره پیخه په سروه میرزا صاحب ورته وایي، د امیانو په نظر کېږي دځوان او زلمی د زړه او بودا د اخندا او ملا فرق نشته، دوی ډیر ځله چنچني ته مرغۍ وایي او مویر میوه بولي. ډیر خلک شته چې ډوډۍ ته غله ووايي او جوار یا غنم دانې بولي. دعام او خاص دکلمې اوجزبي فرق کول د پوهانو او هونبیارانو کاردی. که بل څوک وي خو خیر، مګر که لیکونکي او پوهان دکابل او خور دکابل فرق ونکړي او پښتون لکه ځای یا

(۱) پښتو نثرونه، ۱۳۳۵ کال، ۹۹-۱۰۲ مخونه. (۲) اصلاح ورځپاڼه، کابل، ۱۳۴۰ کال دسنبلي (۵) نیټه، ۱۰ ګڼه.

احمد زی د قام نوم وگني له دینه لویه غلطې نشته. د ادب او پوهې په جهان کې دغه راز سهوه او دغه شان اشتباه لویه ګناه ده چې څوک یې نشي غځو کولی. ما ته داسې بریښي چې ځینې لیکوال او پوهان پښتون هم لکه ازبک، ترکمن، هزاره له څو قومونو نه یو قام حسابوي. قام د ملت په معنی نه، بلکې په هغه خاصه معنی چې د تنګ نظرو په نظر کې جلوه کوي، هغه چې د ملتو ټولنې ته مجلس اقوام وایي او قام د ملت په معنی استعمالوي نور خلک دي، مور نه یو. دلته قام د مفهوم او معنی په لحاظ ډیر وړوکی دی چې په مټې له قبیلې نه لږ غوندې لوی معلومیږي.

ځینې خلک خیل ته هم قام وایي یعنې جبار خیل او معروف خیل بیل بیل قومونه ګڼي، سره له دې چې دواړه خیلونه د یوه قام یعنې احمدزي څانګې دي او د دوه ورونو مثال لري. که موږ د خپلو خلکو معتدل ذهنیت او متوسط نظر په نظر کې ونیسو نو قام باید له دغسې خیلونو نه پورته وګڼو او ټول احمدزي له جبارخیلو او معروف خیلو سره یو قام وبولو، دغسې قامونه چې مختلف خیلونه پکې ځایېږي پښتو کې ډیر زیات دي چې زه ټول نشم شمیرلی مګر دا کولی شم چې هغه ډیر مشهور او لوی قامونه تاسو ته معرفي کړم لکه: مومند، ساپی، اپریدي، اورکزي، یوسفزي، خټک، وزیر، مسعود، شینواري، خوګیاني، بارکزي، پوپلزي، الکوزي، نورزي، علي زي، کاکړ، اخکزي، ماموند، سالارزي، وردګ، سلیمان خیل، وتمانخیل، ځاځي، منګل، ځدران، بنګین، دور، اندر، خروټي، ناصر، تره کي، توري، احمدزي، توخي، هوتک ځینې نور واړه قامونه چې زما په تخمین په افغانستان او پښتونستان کې له سلو نه زیات نومونه لري هغه اوس پریږدم او یوازې د دغو ذکر شوو قامونو په باب وایم چې دغه هر قام د تعداد او نفوسو په لحاظ په زرګونو او لکونو کورونه لري او په ډیرو ځانګو او ښاخونو ویشل کېږي او ډیرې ټپې ډیرې پښې ترینه بیلې شوې دي. اپریدي چې ما دلته یو قام وګاڼه هغوی ځانونه ډیر قامونه ګڼي چې (زخه خیل، قمبر خیل، کوكي، اکاخیل، ملک دین خیل) یې بولي. شینوارو په څو ورو قامونو ویشل شوي دي. لکه منډيزي، سه پای، سنسګو خیل، علي شیر خیل، احمد خیل، لباس خیل، رحیمداد خیل، حیدر خیل او داسې نور.

همدغه شان مومند او نور قامونه درواخله چې هر یو ډیرې څانګې او ډیر ښاخونه لري او هر ځای پراته دي، دغه ټول لوی او واړه قامونه چې په افغانستان او پښتونستان کې له هرات، میمنې او بدخشان نه نیولې تر کشمیر، سند او بلوچستان پورې په غرونو، ډاګونو، ښارونو، درو او ناوونو کې میشت دي او پنځلس شپاړس ملیونه نفوس ترې جوړېږي او دا نوم دومره لوی او دروند نوم دی چې پرتو یې له آموڼه تر اباسینده پر ډیره لویه او پراخه ځمکه پروت دی. سره له دغه عظمت او لویوالي که څوک پښتون د یو ملت نوم نه ګڼي او قوم یې بولي نوغره ته به غوندې وایي او وطن ته به کلی، سره له دې خبرې چې پښتون قام د ابا سیند او آمو له سیمې څخه د باندې هم ټپې، ټپې پروت دی.

پښتانه باید په دې پوه شي چې پښتون له قام اوقبیلې نه ډیر لوی او ډیر ستر دی دانوم دومره وړوکی او کوچنی نه دی. لکه چې ځینو ګومان کړی دی اوبه ډیر محدود نظر یې ورته کتلي دي. دپښتنو په نظر کېښې غلجې او دوراني هم هغه نومونه دي چې هریوه ډیر لوی قامونه په غیر کېښې نیولي دي اولمن یې د قام له لمنې نه ډیره پراخه ده. نوپښتون خوپه هیڅ شان دومره نشي وړوکی کیدای چې زموږ دملک په اصطلاح څوک ورته قام ووايي او دځینو ورو قامونو په قطار کېښې یې راوړي هغه څوک چې قام او ملت په یوه معنی اخلي هغه پښتون یو قام ګڼلی شي مګر په هغه بل حساب دا خبره هیڅکله دمنلو نه ده چې ډیر لوی سړی د کوچني په وړني او زړوکی کېښې تاو کړای شي، او دماشوم په ځانګو کېښې یې ځمکوي. پښتون هغه څوک دی چې په یوه مملکت کېښې هم نه دی ځای شوی او دوه مملکتونه افغانستان او پښتونستان پرې ډک دی نوکه دغومره مختلف او متعدد قامونه ملت ونه ګڼو او پښتون دملت نوم ونه بولو ډیرې لویې هستې. ته په کم نظر ګورو او لویه ګناه کوو.

افغان او پښتون هغه دوه لفظونه دي چې دمعنی سراو بر، دا خوا، هغه خوا یې لکه دیوې تلې دوه پلې یو برابر دي او هیڅ زیات وکم پکې نشته.

هماغه شان چې افغان د قام نوم نه دی دملت نوم دی د پښتون اطلاق هم پریوه ملت باندې کېږي او دا دوه لغتونه یو دبل ترجمه ده.

پښتانه باید له خیل، او زې له قام او قبیلې نه پورته یوه لویه هستي یعنې پښتون وپېژني او لکه دمرغۍ بچي په هکۍ یا ځاله کېښې ایسار پاته نشي. ځان ته په کم نظر ونه ګوري او ځان وړوکی ونه ګڼي. موږ دامنو چې بارکزي یا احمدزي همدارنګه سلیمان خیل یا تره کي لکه هزاره، ازبک ترکمن، ایماق، نورستاني او نور ددې وطن لوی لوی قامونه دي او هریو دافغان ملت په تشکیل کېښې

ستره برخه لري مگر پښتون ددغه ملت له دغسې اجزاؤ او اعضاؤ څخه نه دی بلکې ددغه ملت يو بل نوم دی چې له افغان سره مرادف گڼل کيږي.

څنگه حاکم؟ رښتيا وایم

زه دلته نه وم بل چیرته وم، هلته خلک بل راز و، کارونه بل راز و، کورونه بل راز و، هلته ما هغه څه ولیدل چې تاسې به نه وي لیدلی هغه څه مې واوریدل چې تاسې به نه وي اوریدلی. هلته چا پسونه حالول مگر د انسانانو ونډۍ به یې کله کله کوله. زما څوومه ورځ وه چې یو ښکلي زلمي په رڼا ورځ د څو تنو په مخ کې چا وواژه مگر دا دظلم واقعہ دومره عادي او معمولي تیره شوه چې لوی حاکم خو پرې خبر هم نه شو، وروکې حاکم خبر شو خو ورته راغی، د تحقیق د پاره یې دوه تنه راولیږل، په ولس کې هم څو تنه پیدا شول چې قاتل یې وښوده او حقه شاهدي یې پرته نه کړه. مگر د کلي خان او ملک د قاتل له پلاره (پنځلس) زره روپۍ واخیستې او په حاکم په قاضي په چا او چا یې وویشلې، څه دوی وخورې او څه نورو، دوه زره پکې د مړي پلار واخیستې او په محکمه کې یې مجاناً ابرا وکړه ځکه چې نور ټول په بله خوا وو او د ده له لاسه یوازې څه نه کیدل. مقتول له خپل پلاره د نورو زیات سکني و ځکه هغوی خونې زیاته واخیستله، په قاتل باندې یو کال قید وځوت مگر پلار یې په یوه او بل پسې گرزیده چې دا بې گناه بندي خلاص کړي. دا واقعہ خو مو واریده اوس بله واورئ. زموږ په کلي کې داسې خبرې ډیرې دي هغه بله ورځ له ملا صاحب سره ناست وم یو سړی راغیچې د خدای په لحاظ په حاکم یو خط راکړه چې نور مو ونه رپروي. زما زوی سیند وری او پخپل اجل مړ دی مگر حاکم وایي چې چا وژلی او تاسې قاتل پتوی ځکه مو په وهلو قایله وم، دغه دی اوس یې زه او زما کډه غوښتي یو. دا خبره ما ته عجیبه غوندې ښکاره شوه او د حاکم صاحب په عقل و تمیز خدا راغله. وروسته چا وویل چې په رښتیا دغه هلک چا وژلی او په سیند کې یې غورزولی دی. مگر پلار یې پوهیږي چې څه مې له لاسه نه کیږي نو ولې ځان ته دښمني زیاته وم. دا راز خبرې ډیرې دي زه ټولې نه کوم او له مړو نه تیریم ژوندو ته راځم. یوه ورځ یو زلمی راسره ملگری شو ما له ده نه پوښتنه وکړه چې څه کار کوې ده د خپلې پریشانی کيسه داسې شروع کړه: موږ دیرش څلوېښت جریبه پټی درلوده نور ټول را نه ظالمانو واخیست اوس دوه جریبه پاتې دي په دی کې هم موږ څوک په قراره نه پرېږدي پلانکی صاحب وایي ستاسو په تره مې شیر زره روپۍ دي او دري نیم زره یې سود کیږي ځکه مې ورور دا درې میاشتې وشوې چې بندي دی ما وویل کوم شرعي سند په منځ کې شته ویل یې نه، خو وایي چې عرفي سند لرمه، زموږ تره که څه هم مړ دی او حقیقت را ته نه دی معلوم مگر که هماغه شپږ زره واخلي او له سود نه تیر شي ور به یې کړم. ما تعجب کاوه چې څنگه په حقوقي دعوه کې یو سړی له شرعي سند درې میاشتې بندي کیږي هغه زما تعجب رفع نکړ بلکه نور یې هم زیات کړ او وې ویل. کله چې کوم مشر سړی راځي او محبس کوري حاکم زما ورور له پهره دار سره چیرته لیرې لیري او بیا یې بیگانه بیرته په زندان کې اچوي، زموږ په بنديخانوکې که دغسې د غلا بنديان شته چې بې له رسمیته په حبس کې پراته دي ځینې داسې رسمي بنديان هم شته چې د ورځې په زندان کې وي او د شپې کور ته ځي دا افراط او تفريط چې یو ځای کړو د حاکم صاحب اعتدال پسندی ثابتوي زه تاسو ته دغسې حاکم ښودلی شم مگر نوم یې نه اخلم او حقیقت ته د کیسې رنګ ورکوم.

هم دغومره ده زموږ مطبوعاتي آزادي او له دېنه پورته خپله دیموکراسي اجازه نه کوي. (۱)

»پای«

(۱) اولس جریده، ۱۳۳۰ کال د سرطان ۱۸ نیټه، ۴ ګڼه، ۱-۲ مخونه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library